

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН КАЛКЫНЫН ЧОҢ КИШИЛЕРИНИН ФИНАНСЫЛЫК САБАТТУУЛУК ДЕҢГЭЭЛИН ИЗИЛДӨӨ

Кыргызстан,
Бишкек – 2025-жыл

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
КАЛКЫНЫН ЧОҢ КИШИЛЕРИНИН
ФИНАНСЫЛЫК САБАТТУУЛУК
ДЕНГЭЭЛИН ИЗИЛДӨӨ**

МАЗМУНУ

Аббревиатуралардын тизмеси.....	5
Глоссарий	5
Кириш сөз.....	8
Киришүү	9
Методикасы.....	11
Отчеттун түзүлүшү	11
Негизги тыянактар	13
Индикаторлор	19
1. Финансылык сабаттуулук жана анын компоненттери	21
1.1. Финансылык билимдерди баалоо	24
1.2. Финансылык жүрүм-турумду баалоо	26
1.2.1. Финансылык туруктуулук жана ага байланыштуу финансылык жүрүм-турум	28
1.2.1.1. Өз финансыларына кам көрүү.....	29
1.2.1.2. Рационалдуу каражат топтоо жүрүм-туруму.....	31
1.2.1.3. Финансылык кыйынчылыктардан чыгуу.....	35
1.2.1.4. Алдамчыларды аныктоо жана ишенимдүү маалымат булактарына ишеним көрсөтүү	37
1.3. Финансылык көз караштарды баалоо (финансыга болгон мамиле).....	40
2. Финансылык бакубатчылык	42
Социалдык-демографиялык топторду финансылык сабаттуулук жана финансылык бакубатчылык боюнча талдоо	44
3. Санариптик финансылык сабаттуулук	53
3.1. Санариптик финансылык сабаттуулук боюнча суроолор	53
3.2. Санариптик финансылык сабаттуулук деңгээлин түшүнүү контексти	56
3.3. Кriptoактивдер.....	57
4. Финансылык жеткиликтүүлүк индикаторлору	58
4.1. Маалымдуулук жана өнүмдөрдү тандоо	58
4.2. Финансылык өнүмдөрдү колдонуу.....	60

4.3. Финансылык өнүмдөрдү колдонууга жараша финансылык билимдин деңгээли	61
5. Кыргыз Республикасында финансылык сабаттуулукту жогорулатуу ресурстары	62
6. Ислам финансылык өнүмдөр.....	64
7. Сунуштар	66
7.1. Сунуштарды кыскача карап чыгуу	66
7.2. Сунуштардын деталдары.....	67
7.2.1. Учурдагы экономикалык шарттарда туура финансылык чечимдерди колдоо үчүн негизги финансылык билимдерди өркүндөтүүнү улантуу.....	67
7.2.2. Керектөөчүлөрдүн рационалдуу финансылык жүрүм-турумун жана мамилесин стимулдаштыруу	68
7.2.3. Санариптик финансылык өнүмдөрдү жана кызматтарды коопсуз жана жоопкерчиликти пайдаланууну колдоо үчүн билим деңгээлин жогорулатуу, жүрүм-турумду жана көндүмдөрдү өркүндөтүү.....	70
7.2.4. Керектөөчүлөрдүн укуктарын коргоо жаатында жөнгө салууну күчөтүү, ошондой эле керектөөчүлөрдүн өз укуктары жана милдеттери жөнүндө маалымдуулугун жогорулатуу.	71
7.2.5. Социалдык топтордун арасындагы айырмачылыктарды эске алуу, ыкмаларды ылайыкташтыруу жана ошол айырмачылыктарды эске алуу менен ресурстарды бөлүштүрүү.....	72
Булактардын тизмеси	75
Сунуштарга карата таблицалар	77
1-Тиркеме. Анкета	82
2 - Тиркеме. Диаграммалар.....	117

АББРЕВИАТУРАЛАРДЫН ТИЗМЕСИ

Финкөзөмөл (ГФР) – Кыргыз Республикасынын Экономика жана коммерция министрлигине караштуу Финансы рыногун жөнгө салуу жана көзөмөлдөө кызматы

КР – Кыргыз Республикасы

КРУБ (НБКР) – Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы

ЕККУ – Европадагы коопсуздук жана кызматташтык уюму

АКЭ ЖУЖМК (ОСАГО) – Автотранспорт каражаттарынын ээлеринин жарандык-укуктук жоопкерчилигин милдеттүү камсыздандыруу

ЭКӨУ (ЭКӨУ) - Экономикалык кызматташтык жана өнүктүрүү уюму

п.п. – пайыздык пункттар

ГЛОССАРИЙ

Финансылык сабаттуулук (financial literacy) – бул адамдын негизги финансылык түшүнүктөрдү жана тобокелдиктерди түшүнө билүүсү жана өзүнүн жашоо максаттарына ылайык негиздүү финансылык чечимдерди кабыл алуу үчүн билимдерин, көндүмдөрүн, мотивациясын иш жүзүндө колдонуу жөндөмү.

Финансылык билим (financial knowledge) – бул финансылык концепциялар жөнүндө объективдүү (иш жүзүндө) жана субъективдүү билимдер (мисалы, пайыздык чендер, инфляция, диверсификация). ЭКӨУ методологиясы боюнча бул финансылык сабаттуулуктун үч компонентинин бири болуп саналат.

Финансылык жүрүм-турум (financial behavior) – бул акча каражатын башкаруу менен байланышкан реалдуу иш-аракеттер жана жүрүм-турум үлгүлөрү (мисалы, киреше, чыгым, топтоо, кредитти пайдалануу, бюджетти пландаштыруу). Жүрүм-турумду байкалган практикалардын (аракеттердин жыштыгы жана мазмуну) жана билимдердин, ой жүгүртүүнүн жана тышкы шарттардын өз ара аракеттенүүсүнүн натыйжасы катары карашат. ЭКӨУ методологиясы боюнча бул финансылык сабаттуулуктун үч компонентинин бири болуп саналат.

Финансылык ой жүгүртүү / Финансыга карата мамиле (financial attitudes) – аракет кылууга түрткү берген жана финансылык түшүнүктөргө (мисалы, үнөмдөөгө, тобокелдикке, насыяга) байланыштуу болгон туруктуу жеке мамилелери, ишенимдери жана баалоолору. ЭКӨУ методологиясы боюнча бул финансылык сабаттуулуктун үч компонентинин бири болуп саналат.

Финансылык адаттар (financial habits) – контекстке жараша финансы чөйрөсүндө улам кайталанып туруучу автоматташтырылган аракеттер (мисалы, ай сайын айлык маянанын бир бөлүгүн аманаттарга которуу, күн сайын чыгашаларды текшерүү). Психологиянын көз карашы боюнча, адат – бул туруктуу контекстте

кайталоо учурунда пайда болгон автоматтык жүрүм-турум. Финансы чөйрөсүндө адаттар узак мөөнөттүү жүрүм-турум моделдерин түзөт – алар оң же терс болушу мүмкүн.

Финансылык бакубатчылык (financial well-being) – адам учурдагы жана туруктуу финансылык милдеттенмелерин толук аткара алган, өзүнүн финансылык келечегине ишеним сезген жана каалаган жашоо сапатын түзүүгө мүмкүнчүлүк берген тандоо эркиндигине ээ болгон субъективдүү жана/же объективдүү абал. Бул көбүнчө учурда өзүнө төрт элементти камтыйт: учурдагы финансыларды көзөмөлдөө; финансылык соккуларды көтөрүү жөндөмү; финансылык максаттарга жетүү; тандоо эркиндиги.

Финансылык чыдамкайлык (financial resilience) – финансылык соккулардан кийин (мисалы, кирешенин жоголушу, күтүүсүз чыгымдар) жашоо деңгээлин олуттуу төмөндөтпөстөн же арга кеткен чараларга барбастан, жеке адамдын/үй чарбасынын көтөрө билүү, ыңгайлашуу жана калыбына келүү жөндөмдүүлүгү; өзүнө ички (аманаттар, чыгымдарды башкаруу) жана тышкы ресурстарды (колдоо тармагы, финансылык кызматтарга жеткиликтүүлүк) камтыйт.

Финансылык туруктуулук (financial sustainability) – уюмдун тышкы каржылоосуз өз чыгымдарын жабуу жөндөмдүүлүгү, узак мөөнөттүү келечекти да камтыйт. Көбүнчө учурда уюмдардын, банктык/финансылык институттардын, долбоорлордун бюджеттик туруктуулугуна байланыштуу колдонулат жана жеке финансы маселелерине тиешеси жок.

Туруктуу өнүгүү үчүн финансылар (sustainable development finance) – айрыкча Париж келишиминин кабыл алынышынан кийин (2015) жана ESG/ “жашыл каржылоо” контекстинде кеңири колдонулат жана төмөнкү каржылоону камтыйт:

1. экологиялык жана социалдык туруктуулукка өбөлгө түзөт,
2. узак мөөнөттүү тобокелдиктерди эске алат (климаттык, социалдык, көзөмөлдөөчү),
3. туруктуу өнүгүүгө багытталган.

Финансылык жеткиликтүүлүк (financial inclusion) – бул жеке жана юридикалык жактардын пайдалуу жана баасы жеткиликтүү финансылык өнүмдөргө жана кызматтарга жеткиликтүүлүгү – бул көптөгөн өлкөлөрдө керектөөчүлөрдүн жана коммерциялык ишканалардын негизги муктаждыктарынын бири жана укугу болуп эсептелет.

Кара касса – каражат топтоочу клубдарга окшош ротациялык топтоонун формалдуу эмес системасы. Туугандарынын/коңшуларынын/досторунун тобу туруктуу түрдө акча каражатынын белгилүү бир суммасын чогултушат, ал сумма белгилүү бир датада каражат топтоо системасынын катышуучулардын бирине берилет, ал эми ар бир катышуучу чогултулган каражатты кезектешип алат.

Шерине - бул Кыргызстандагы “кара кассанын” бир түрү; адатта чогултулган акчаны алуу кезеги келген адам /үй-бүлө тарабынан уюштурулган чай ичүүнү же чай ичүүнү жана көңүл ачып отурууну билдирет. “Кара кассадан” айырмаланып, чогултулган

акчанын бир бөлүгү же толугу менен ошол эле иш-чараны өткөрүүгө жумшалышы мүмкүн. Башкача айтканда, бул акча топтоонун жана чогуу эс алуунун айкалышы.

Ража / Катыш - кыргыздардын үй-бүлөлүк жана коомдук байланыштарга негизделген туугандык жана өз ара (эмоционалдык, финансылык, физикалык) милдеттенмелер системасы, ал мындайча айтканда, өзүнчө социалдык коргоо тармагын түзөт. Шеринеден айырмаланып, катышка инвестиция кылуу бул үйлөнүү той, сөөк коюу, үй куруу сыяктуу узак мөөнөттүү максаттар үчүн аманаттын бир түрү катары каралат.

АКЭ ЖУЖМК (ОСАГО) – полис ээсинин күнөөсү боюнча жол кыймылынын катышуучуларына жол кырсыгынын натыйжасында пайда болгон зыянды төлөп берүүчү милдеттүү камсыздандыруунун формасы.

Калктын финансылык сабаттуулугу өлкөнүн туруктуу экономикалык өнүгүүсүнүн негизин түзөт, анткени ал жарандарга өз ресурстарын натыйжалуу пайдаланууга жана туура чечимдерди кабыл алууга мүмкүнчүлүк берет. Финансылык сабаттуулуктун жогорку деңгээли ашыкча карыздык жүктөмдүн ыктымалдыгын төмөндөтөт жана үй чарбаларынын деңгээлинде финансылык кризистердин тобокелдиктерин азайтат.

Жоопкерчиликтиүү финансылык жүрүм-турум сактоо каражаттарынын өсүшүнө өбөлгө түзөт, бул өлкөнүн ички инвестициялык ресурстарын көбөйтөт. Финансылык жактан камсыз болгон жарандар товарларга жана кызмат көрсөтүүлөргө туруктуу суроо-талапты түзүшөт, кичи жана орто бизнестин өнүгүшүнө салым кошушат. Эгерде адамдар тобокелдиктерди башкарууну жана келечекти пландаштырууну билишсе, бул мамлекеттик социалдык программаларга жүктү азайтып, бюджеттик системанын туруктуулугун жогорулатат.

Дүйнөлүк деңгээлде финансылык сабаттуулук зыяндуу финансылык практикалардын жайылышын жана эл аралык экономикалык соккуларга алсыз болууну алдын алууга жардам берет. Калкы финансылык жактан туруктуу болгон өлкөлөр керектөөдө туруксуздуктун төмөн көрсөткүчтөрүн көрсөтүшөт жана экономикалык өсүштү да алдын ала айтууга болот.

Финансылык көндүмдөрдү жакшыртуу финансылык кызматтарга жеткиликтүүлүктү кеңейтип, жакырчылыктын деңгээлин төмөндөтөт. Жарандардын финансылык бакубатчылыгы алардын психологиялык абалы менен түздөн-түз байланыштуу, бул адамдык капиталдын сапатын жогорулатат. Финансылык өнүмдөр жана тобокелдиктер барган сайын татаалдашкан дүйнөдө, финансылык сабаттуулукту өнүктүрүү жөн гана артыкчылык эмес, дүйнөлүк экономикалык туруктуулук үчүн зарыл шарт.

2025-жылы Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы (КРУБ) Европадагы коопсуздук жана кызматташтык уюмунун (ЕККУ) каржылык колдоосу менен «М-Вектор» компаниясына Экономикалык Кызматташуу жана Өнүктүрүү Уюму (ЭКӨУ) жана ЭКӨУнун Финансылык билим берүү боюнча эл аралык тармагынын «Финансылык сабаттуулукту жана финансылык жеткиликтүүлүктү өлчөө инструментарийи» (мындан ары – ЭКӨУ инструментарийи/ ЭКӨУ методологиясы)¹ (OECD, 2022) колдонуу менен, финансылык сабаттуулук боюнча улуттук изилдөөнү жүргүзүүнү тапшырган. Бирдиктүү стандартты колдонуу Кыргызстанды башка мамлекеттер менен салыштырууга жана мыкты тажрыйбаларды аныктоого мүмкүндүк берет. Мындай баалоо маанилүү, анткени финансылык сабаттуулук жарандардын туура чечимдерди кабыл алууга, өз кызыкчылыктарын коргоого жана келечегин пландаштыруу жөндөмүнө түздөн-түз таасир этет.

Изилдөө финансылык билимдин, жүрүм-турумдун жана көз караштардын негизги компоненттерин камтыйт, калктын чечим кабыл алуунун реалдуу моделдерин чагылдырат. Бул маалыматтар финансылык тобокелдиктерге эң алсыз топторду аныктоого жана жарандардын финансылык чечимдеринин сапатына таасир этүүчү факторлорду аныктоого жардам берет. Изилдөөнүн жыйынтыктары аныкталган кемчиликтерди жоюуну көздөгөн максаттуу программаларды жана билим берүү демилгелерин иштеп чыгуу үчүн негиз түзөт. Алар ошондой эле мамлекеттик органдарга жана финансы институттарына калктын финансылык туруктуулугун жогорулатуу боюнча натыйжалуу стратегияларды иштеп чыгууга мүмкүнчүлүк берет. Андан тышкары, чогултулган маалыматтар убакыттын өтүшү менен өзгөрүүлөрдү көзөмөлдөөгө жана учурдагы программалардын натыйжалуулугун баалоого мүмкүндүк берет, бул өз кезегинде жарандардын өз ресурстарын ишенимдүү башкаруу үчүн билими жана көндүмдөрү бар туруктуу финансылык чөйрөнү түзүүгө өбөлгө түзөт. Жыйынтыгында изилдөө финансылык билим берүүнүн комплекстүү жана узак мөөнөттүү саясатын калыптандырууга маанилүү салым кошот.

Эл аралык практика натыйжалуу улуттук стратегияларды иштеп чыгуу үчүн ишенимдүү жана салыштырмалуу маалыматтарды үзгүлтүксүз чогултуунун маанилүүлүгүн баса белгилейт (OECD, 2020). Дүйнө жүзү боюнча жана Кыргыз Республикасында калктын финансылык сабаттуулугунун деңгээлин өлчөө үчүн ЭКӨУ инструментарийи үзгүлтүксүз колдонулат. Акыркы эл аралык баалоо 2020-жылы (OECD, 2020)² жана 2023-жылы (OECD, 2023)³ ЭКӨУнун чоң кишилеринин (чоңдорунун) финансылык сабаттуулугу боюнча эл аралык изилдөөсүнүн алкагында жүргүзүлгөн. КМШ өлкөлөрү, анын ичинде Кыргызстан үчүн тиешелүү отчеттор 2017-ж. (OECD, 2018)⁴ жана 2021-ж. (OECD, 2021)⁵ даярдалган. Ошентип, бул отчет - Кыргыз Республикасындагы финансылык сабаттуулуктун деңгээли жөнүндө ЭКӨУ методологиясын колдонуу менен даярдалган үчүнчү сандык отчет.

¹ INFE ОЭСР 2022 Инструментарийи

² ОЭСР/INFE 2020 бойго жеткен калктын финансылык сабаттуулугунун эл аралык изилдөөсү

³ ОЭСР/INFE 2023 бойго жеткен калктын финансылык сабаттуулугунун эл аралык изилдөөсү

⁴ https://www.oecd.org/en/publications/levels-of-financial-literacy-in-eurasia_1a064de1-en.html

⁵ 2021-жылы КМШда финансылык сабаттуулуктун деңгээли

2021-жылдагы изилдөөнүн жыйынтыктары жарыялангандан бери төрт жыл өттү, ал мезгилде финансы чөйрөсүндө олуттуу өзгөрүүлөр болду. Технологиялар активдүү өнүгүп, санариптик финансылык экосистемалардын өнүгүшүнө өбөлгө түзүлдү. Бул өзгөрүүлөр калктын финансылык кызматтарды пайдалануу ыкмаларына олуттуу таасир этип, жаңы мүмкүнчүлүктөрдү жана финансылык сабаттуулукка талаптарды жаратты.

Калктын финансылык сабаттуулугунун деңгээлин баалоо - натыйжалуу улуттук стратегиянын негизги элементи. Улуттук банктын координациясы менен ишке ашырылган Кыргыз Республикасынын калкынын финансылык сабаттуулугун жогорулатуунун 2016-2020-жж. программасы жана 2022-2026-жж. Финансылык жеткиликтүүлүктү жогорулатуу стратегиясы бул чөйрөдөгү расмий стратегиялык документтер болуп саналат. 2016-2020-жж. карата Программада калктын базалык финансылык компетенцияларын калыптандыруу, финансылык кызматтарды керектөөчүлөрдүн укуктарын коргоо механизмдерин өнүктүрүү жана финансылык экосистемага жетүүнү кеңейтүү, анын ичинде узак мөөнөттүү каражат сактоону стимулдаштыруу боюнча артыкчылыктар аныкталган (Кыргыз Республикасынын Өкмөтү, 2016)⁶. Мурунку стратегиялык цикл аяктагандан кийин 2022-2026-жж. карата Стратегия иштелип чыгып, бекитилген (КРУБ, 2022), ал учурда ишке ашырылууда. Анын аяктоо мөөнөтү жакындап келатканын эске алуу менен кийинки стратегиялык циклди түзүү процессине демилге көтөрүлдү.

Бул отчетто көрсөтүлгөн улуттук изилдөөнүн жыйынтыктары учурдагы финансылык практикалардын өзгөрүшүн эске алуу жана калктын заманбап муктаждыктарына так жана натыйжалуу жооп берүү үчүн жаңы ыкмаларды киргизүү максатында жаңы стратегияны түзүү үчүн негизги маалымат болуп саналат.

Улуттук изилдөөнүн маалыматтарын чогултуу 2025-жылдын сентябрь айынан октябрь айына чейин «М-Вектор» изилдөө компаниясы тарабынан жүргүзүлгөн. Басылма КРУБ Коомчулук менен иш алып баруу бөлүмүнүн Финансылык сабаттуулук тобунун жардамы менен «М-Вектор» тобу тарабынан даярдалган. Отчеттун авторлору: аналитика бөлүмүнүн жетекчиси Петр Бавин, алдыңкы аналитик Айзура Батыралиева, долбоордун менеджери Алтынай Карагулова.

Маалыматтарды чечмелөө жана "Сунуштар" бөлүмүн даярдоо финансылык сабаттуулук маселелери боюнча көз карандысыз эксперт Буажар Абдыкадырова тарабынан жүргүзүлдү.

⁶ 2016-2020-жылдарга Кыргыз Республикасынын калкынын финансылык сабаттуулугун жогорулатуу ПРОГРАММАСЫ

МЕТОДИКАСЫ

Изилдөө сандык сурамжылоонун натыйжаларына негизделген.

Маалыматтарды чогултуу Кыргыз Республикасынын 18 жаштан 79 жашка чейинки калкынын негизги демографиялык жана аймактык мүнөздөмөлөрү боюнча репрезентативдүү болгон эки баскычтуу стратификацияланган кокустук тандоонун негизинде жүргүзүлгөн.

1-этап. Байкоонун баштапкы бирдиктерин тандоо. Биринчи этапта өлкөнүн аймагы административдик-аймактык белгилер боюнча - регион (Бишкек жана Ош шаарларын кошкондо) жана калктуу пункттун тиби боюнча стратификацияланган. Ар бир стратанын чегинде баштапкы тандоо бирдиктери - шайлоо участоктору туш келди тандалып алынган. Бул этап респонденттердин өлкөнүн калкынын аймактык түзүлүшүнө пропорционалдуу географиялык бөлүштүрүлүшүн камсыз кылган.

2-этап. Үй чарбаларын жана респонденттерди тандоо. Экинчи этапта кокусунан тандалган ар бир баштапкы бирдиктин ичинде үй чарбаларын кокусунан тандоо жүргүзүлдү. «М-Vector» изилдөө компаниясынын адистери маршруттук тандоо ыкмасын колдонушту, ал тандалган калктуу конуштун чегинде үй чарбаларын системалуу кокустук жол менен кыдырууну болжолдойт. 95% ишеним деңгээлинде бул ыкма $\pm 3,1\%$ статистикалык катаны камсыз кылат. Методика өлкөнүн калкынын жынысы, курагы жана жашаган аймактары боюнча тандоонун репрезентативдүүлүгүнө кепилдик берет.

Тандоонун көлөмү 1020 респондентти түзгөн.

Изилдөөнүн географиясы: Кыргыз Республикасынын бардык 7 облусу жана республикалык маанидеги 2 шаар - Бишкек жана Ош.

Максаттуу аудитория: Кыргыз Республикасынын 18-79 жаштагы жарандары.

ОТЧЕТТҮН ТҮЗҮЛҮШҮ

Бул отчет үч бөлүктөн турат: 2022-ж. ЭКӨУ Инструментарийинин суроолоруна жооптор, атайын бул изилдөө үчүн түзүлгөн КРУБнын кошумча суроолорунун жооптору (анкетада бул кошумча суроолордун коддору N жана I менен башталат) жана сунуштар.

1. 2022-ж. ЭКӨУ Инструментарийинен суроолорго жооптор

2022-ж. ЭКӨУ Инструментарийинин негизинде жүргүзүлгөн улуттук изилдөө калктын финансылык сабаттуулугунун деңгээлин аныктоого жана негизги компоненттер боюнча баллдарды берүүгө мүмкүнчүлүк берди: финансылык билим, жүрүм-турум, финансыга мамиле, финансылык бакубатчылык жана санариптик финансылык сабаттуулук.

Финансылык туруктуулукка арналган өзүнчө блок, ал чыгымдарды көзөмөлдөө,

үнөмдөө жүрүм-туруму, каражат тартыштыгын башкаруу жана алдамчылыкты таануу жөндөмү сыяктуу аспектилер менен мүнөздөлөт.

Финансылык кызматтарга жетүү, өнүмдөр жөнүндө маалымдуулук жана аларды иш жүзүндө колдонуу көрсөткүчтөрү каралат, алар финансылык жеткиликтүүлүктүн тенденцияларын көрсөтөт.

Отчеттун бул бөлүгүнүн борбордук компоненттери болуп төмөнкүлөр саналат:

- финансылык сабаттуулук,
- санариптик финансылык сабаттуулук,
- финансылык бакубатчылык,
- финансылык туруктуулук⁷,
- финансылык кызматтарга жеткиликтүүлүк.

Өзгөчө аналитикалык бөлүм финансылык билим берүү боюнча артыкчылыктуу чараларды талап кылган потенциалдуу алсыз деп аныкталган ар кандай социалдык-демографиялык топтордун натыйжаларына көңүл бурат (мисалы, жынысы, жашы, санариптик технологияларды колдонуу жана финансылык туруктуулуктун болжолдуу көрсөткүчү катары каражат сактоо деңгээли).

2. КРУБ тарабынан берилген кошумча суроолорго жооптор

КРУБнын өтүнүчү менен бул отчетко төмөнкүлөргө арналган бөлүмдөр киргизилген:

- 1) ар кандай форматтарда финансылык сабаттуулукту окутууга суроо-талап;
- 2) ислам банк өнүмдөрүнө, алардын колдонулушунун деңгээлине, жарандардын аларга болгон маалымдуулугуна жана мамилесине.

Бул маалыматтар калктын финансылык сабаттуулугун жогорулатуу стратегиясын натыйжалуу кылууга, ошондой эле өлкөдө исламдык финансылык инструменттерди мындан ары өнүктүрүүнүн келечегин аныктоого мүмкүнчүлүк берет.

3. Сунуштар

Жыйынтыкта изилдөөнүн негизги жыйынтыктары жана Кыргыз Республикасынын калкынын финансылык сабаттуулугунун деңгээлин мындан ары жогорулатуу жана финансылык бакубатчылыгын чыңдоо боюнча сунуштар берилди.

⁷ "Финансылык туруктуулук" бөлүмүнө түшүндүрмө: бул отчет 2021-ж. Кыргызстанды кошо алганда КМШнын жети өлкөсүндө жүргүзүлгөн изилдөө отчетунун үлгүсү боюнча жазылган. Ошондуктан бул отчетто "Финансылык туруктуулук" бөлүмү өзүнчө бөлүм катары көрсөтүлгөн жана анда QS1_5, QS1_8, QS2_3, QS2_5 суроолорго жооптордун талдоосу берилген. Бирок, бул отчеттун түзүлүшүн 2022-жылдагы ЭКӨУ Инструментарийинде көрсөтүлгөн түзүлүшкө шайкеш келтирүү үчүн, "Финансылык туруктуулук" бөлүмү "Финансылык жүрүм-турум" бөлүгүнүн бөлүмчөсү катары берилет.

Финансылык сабаттуулуктун көрсөткүчтөрү:

Кыргызстандын калкынын финансылык сабаттуулугунун жыйынды индекси 59% түздү (мүмкүн болгон 20 баллдан 11,8 балл), бул 2021-жылга салыштырмалуу 4% га жогору - анда бул көрсөткүч 55,4% түзгөн (мүмкүн болгон 21 баллдан 11,6 балл).

Ошентип, Кыргызстандын өлкөнүн көрсөткүчү 2025-жылы орточо киреше деңгээлинен төмөн өлкөлөрдүн тобуна кирген башка мамлекеттердин көрсөткүчтөрүнө караганда жогору болот. Мисалы, ЭКӨУдун акыркы 2023-ж.⁸ изилдөөсүнө ылайык (OECD, 2023, p. 14), төмөндөгү өлкөлөр финансылык сабаттуулук индексинин төмөнкү маанилерине жетишти:

- Камбоджа – 49%,
- Филиппин – 58%,
- Йемен – 42%.

Мындан тышкары, жогоруда айтылган ЭКӨУдун изилдөөсүнө ылайык, Кыргызстандын калкынын финансылык сабаттуулугу аталган жогорку кирешелүү өлкөлөрдүн көрсөткүчтөрүнөн да жогору:

- Италия – 53%,
- Панама – 55%,
- Чили -56%,
- Коста-Рика – 56%,
- Литва – 56%,
- Венгрия - 58%,
- Уругвай – 58%.

Белгилей кетсек, Кыргызстанда финансылык сабаттуулук көрсөткүчүнүн өсүшү COVID-19 пандемиясы жана акыркы жылдардагы геосаясий чыр-чатактар, дүйнө жүзү боюнча инфляциянын тездеши жана жашоо наркынын өсүшү сыяктуу олуттуу тышкы соккулардын шартында жетишилген. Бул контекстте катталган оң динамика кошумча стратегиялык мааниге ээ.

- **Финансылык билим.** Максималдык балл — 7, орточо көрсөткүч — 3,9 (56%). Минималдык чеги (5, же 70%) респонденттердин 34% өттү. 2021-жылга салыштырмалуу 10 пайыздык пунктка жогору (46%).
- **Финансылык жүрүм-турум.** Максималдык балл — 9, орточо көрсөткүч — 6,2 (69%). Минималдык чеги (6, же 67%) респонденттердин 72% өттү. 2021-жылга салыштырмалуу 3 пайыздык пунктка жогору (66%).
- **Финансыларга болгон мамиле.** Максималдык балл — 4, орточо көрсөткүч — 1,7 (42%). Минималдык чеги (3, же 75%) сурамжыланган респонденттердин 7% өттү. 2021-жылга салыштырмалуу 8 пайыздык пунктка төмөн (50%).

⁸ OECD/INFE 2023 International survey of adult financial literacy

«Финансылык билим» жана «финансылык жүрүм-турум» компоненттеринин өсүшү финансылык сабаттуулуктун деңгээлин **объективдүү** баалоону чагылдырса, «финансылык көз караштар» субиндикатору респонденттердин жеке финансыларына болгон мамилесинин **субъективдүү** баалоосу болуп саналат.

«Финансылык көрсөткүчтөрдүн» төмөндөшү акыркы жылдары дүйнө жүзү боюнча болуп жаткан терс окуялардын таасирин чагылдырып турат: эл аралык согуштук кагылышуулар, инфляциянын жогорку деңгээли жана жашоо чыгымдарынын глобалдык кымбатташы.

Финансылык туруктуулуктун көрсөткүчтөрү (финансылык жүрүм-турум бөлүгү)

Кыргызстандын калкынын бир кыйла бөлүгү мурдагыдай эле финансылык туруктуулугунун төмөндүгү менен айырмаланат. Кризиске даяр болуу үчүн сакталган акча каражаттарынын болушу жана аларды рационалдуу башкаруу маанилүү. Финансылык туруктуулук төрт негизги аспект аркылуу калыптанат:

- **Өз финансыларына кам көрүү** өзүнө чыгымдарды көзөмөлдөө, бюджетти пландаштыруу, ашыкча сатып алуудан баш тартуу жана узак мөөнөттүү пландаштырууну камтыйт. Сурамжылоого катышкандардын көпчүлүгү эсептерин өз убагында төлөшөт (93%), чыгымдарын кылдат көзөмөлдөшөт (83%), сатып алууларды ойлонуштурушат (79%), ал эми 83% узак мөөнөттүү каржылык максаттарын пландаштырышат. Анткен менен респонденттердин жарымы гана өздөрүн пенсияга даяр деп эсептешет, ал эми үчтөн бири мамлекетке таянышат. Кыргызстанда сактоонун эң кеңири тараган ыкмасы акчаны үйдө сактоо бойдон калууда (49%), бул финансы институттарына болгон ишенимдин чектелүү экендигин чагылдырат. Сурамжылоого катышкандардын 34% банктардын кызматтарын колдонушат, ал эми шерине же "кара касса" сыяктуу формалдуу эмес коллективдик механизмдер маанилүү ролду ойнойт. Банк депозиттери сактоонун эң артыкчылыктуу куралы бойдон калууда (44%). Ошол эле учурда, респонденттердин 14% акчаны үйдө сактоону артык көрүшөт, бул банк системасына болгон ишенбөөчүлүктү же банк салымдарын камсыздандыруу механизмдин билбестикти көрсөтүп турат.
- **Рационалдуу каражат топтоо жүрүм-туруму.** Бюджетти активдүү топтоо жана пландаштыруу финансылык кыйынчылыктарга туруштук берүүгө жардам берет, бирок калктын бир кыйла бөлүгү алсыз бойдон калууда: респонденттердин 15% гана алты айдан ашык мөөнөткө, 32% бир айга, 18% бир жумадан аз убакытка финансылык жаздыкка ээ.
- **Финансылык кыйынчылыктардан чыгуу.** Акыркы жылдын ичинде респонденттердин 35% финансылык кыйынчылыктарга туш болушкан. Аларды чечүүнүн эң популярдуу ыкмасы досторунан же туугандарынан формалдуу эмес карыз алуу болгон (12%). Айрымдары кошумча жумуш издеп жүрүшкөн (5%), 3% гана банктарга жардам сурап кайрылышкан. 4% үчүн жооп берүү кыйын болду, калгандары башка ыкмаларды колдонушкан.

- **Алдамчыларды аныктоо жана ишенимдүү булактарга ишенүү.** Финансылык сабаттуулук тобокелдиктерди билүү жана өз убагында жардам сурап кайрылууну билдирет. Бирок алынган маалыматтар тынчсыздандырат: респонденттердин 31% шектүү шилтеме алган учурда, ал шилтеме аркылуу өтүү же алдамчыларга чалуусу мүмкүн, ал эми 5-7% буга чейин финансылык алдамчылыктан жабыркаган. Бул кырдаал расмий финансы институттарына ишенимдин төмөндүгүнөн жана маалыматтын формалдуу эмес булактарын активдүү колдонуудан улам күчөп жатат.

Кыргызстандын калкынын финансылык туруктуулук көрсөткүчү чектелүү бойдон калууда жана көп жагынан туруксуз. Бир жагынан алганда, көпчүлүк адамдарда финансылык тартиптин негизги жөндөмдөрү калыптанган: алар чыгымдарды көзөмөлдөп турушат, эсептерди өз убагында төлөшөт жана финансылык пландаштырууга аракет кылышат. Башка жагынан алганда, бул тартип негизинен узак мөөнөттүү тобокелдиктерден коргонуу үчүн эмес, учурдагы жашоо-тиричиликке багытталган. Каражат топтоонун салыштырмалуу төмөн көрсөткүчтөрү, пенсия курагына карата финансылык даярдык жана акчаны үйдө сактоочулардын жогорку үлүшү финансы институттарына ишенимдин жетишсиздигин жана формалдык финансылык инструменттердин чектелүү колдонулушун көрсөтөт.

Натыйжада, финансылык кыйынчылыктар пайда болгондо, калк банктык эмес, туугандарынын жардамына жана финансылык көйгөйлөрдү расмий эмес жолдор менен чечүү ыкмаларына таянат. Алсыздыкты жогорулаткан кошумча фактор - санариптик тобокелдиктердин көбөйүшү болуп саналат: каржылык пирамидаларга катышуунун азайышына карабастан фишингдик чабуулдардын саны өсүүдө, ал эми адамдар финансылык маалыматты көбүнчө расмий эмес булактардан алышат. Орто мөөнөттүү келечекте мындай жүрүм-турум финансылык “коопсуздук жаздыкчасынын” топтолушун чектейт жана үй чарбаларынын экономикалык соккуларга сезгичтигин жогорулатат.

КРУБнын кошумча суроолору төмөнкүдөй натыйжаларды берди:

- Респонденттердин 55% финансылык сабаттуулукту үйрөнүүнү каалаарын билдиришти.
- Алардын ичинен 57% оффлайн форматын (жандуу сабактар/тренингдер - 57%), ал эми 43% онлайн форматын артык көрүшөт (жеке консультациялар - 43%).
- Онлайн окутууну тандагандар онлайн окутууларды (46%) жана эксперттердин видео сабактарын (33%) артык көрүшөт, бул санарип форматтарына болгон кызыгуунун өсүшүн тастыктап турат.

Кыргызстанда КРУБнын "Финсабат" платформасы финансылык сабаттуулукту өз алдынча үйрөнүү үчүн онлайн курстарды жана материалдарды сунуштайт, бирок анын таанымалдыгы төмөн бойдон калууда: респонденттердин 16% гана долбоор жөнүндө укканын билдиришти, бирок алардын арасында да көпчүлүгү долбоордун конкреттүү ресурстары жана ишмердүүлүгүнүн багыттары жөнүндө билишпейт. Бул маалыматтар платформаны активдүү өнүктүрүү зарылдыгын көрсөтүп турат.

Финансылык бакубатчылык көрсөткүчтөрү

Финансылык бакубатчылык көрсөткүчү респонденттердин финансылык бакубатчылыгын субъективдүү баалоосунун, финансылык абалына канааттануусунун жана акча маселелеринен улам стресс деңгээлинин негизинде эсептелген. 2025-ж. бул көрсөткүч мүмкүн болгон 20 баллдын ичинен орточо 8,9 баллды түздү (2021-ж. 50%га каршы 44%).

Финансылык бакубатчылык көрсөткүчү - респонденттин субъективдүү баалоосу. Калктын жеке финансылык абалына болгон субъективдүү көз карашы кыргызстандыктардын арасындагы финансылык стресстин жогорку деңгээлин көрсөтүп турат: респонденттердин 59% акчанын жетишсиздигинен тынчсызданышат, ал эми 63% финансы алардын жашоосун көзөмөлдөйт деп эсептешет. Иш жүзүндө бул көрсөткүч үй чарбаларынын финансылык жагдайга абдан көз каранды экендигин чагылдырат: сурамжылоого катышкандар күнүмдүк чечимдери, жашоо образдары жана жүрүм-туруму акчанын чектөөлөрү менен аныкталарын сезишет. Жооптордун мындай деңгээлин финансылык алсыздыгынын жана финансылык туруктуулугунун төмөндүгүнүн көрсөткүчү катары чечмелөөгө болот: үй-чарбалары чектелген ресурстардын, милдеттенмелердин жогорку наркынын же туруксуз кирешелердин шартында жашашат, ошондуктан финансылык фактор үстөмдүк кылат.

Финансылык бакубатчылыктын орточо көрсөткүчүнүн төмөндөшү кирешелердин реалдуу төмөндөшүн эмес, биринчи кезекте респонденттердин өз абалын субъективдүү кабыл алуусун чагылдырат. Кооптуу жагдайлардын көбөйүшү, тышкы экономикалык жана геосаясий факторлор, ошондой эле келечекке карата терс күтүүлөр финансылык стрессти жана күнүмдүк жашоо болгон кысымды күчөтөт. Ошентип, катталган индекстин төмөндөшү калктын финансылык абалынын объективдүү начарлашын эмес, финансылык ишенимдүүлүк жана ыңгайлуулук сезиминин төмөндөшүн көрсөтөт.

Санариптик финансылык сабаттуулук көрсөткүчтөрү

Санариптик финансылык сабаттуулук финансылык бакубатчылыкты жакшыртуу максатында санариптик финансылык кызматтарды жана технологияларды коопсуз пайдалануу үчүн зарыл болгон билимдерди, көндүмдөрдү жана жүрүм-турумдарды чагылдырат. Бул көрсөткүч боюнча 100 баллдан орточо балл 54,6 түздү. Ошол эле учурда минималдуу максаттуу чектен (70) респонденттердин 24% гана ашып өткөн, бул санариптик финансылык сабаттуулуктун төмөн деңгээлин көрсөтүп турат.

Санариптик финансылык кызматтарын колдонууда коопсуздук боюнча практикалык көндүмдөр чектелүү бойдон калууда: сурамжылоого катышкандардын 25% гана сыр сөздөрдү (пароль) үзгүлтүксүз алмаштырып турушат жана 39% гана онлайн сатып алуулар үчүн коомдук Wi-Fi колдонуу коркунучун түшүнүшөт. Бирок, респонденттердин 94% достору жана туугандары менен PIN-коддорун бөлүшпөй турганын, 84% интернетке финансылык маалыматты жарыялашпаганын жана 52% финансылык кызмат көрсөтүүчүнүн ишмердүүлүгү мамлекет тарабынан жөнгө салынабы же жокпу, текшерип турарын белгилей кетүү керек.

Финансылык жеткиликтүүлүктүн көрсөткүчтөрү

Кыргызстанда финансылык кызматтардын жеткиликтүүлүгү өсүүдө: финансы мекемелери ар түрдүү финансылык өнүмдөрдү сунуштап жатышат, ал эми калк акырындык менен аларды колдонууну өздөштүрүүдө. Финансылык өнүмдөр жөнүндө маалымдуулук деңгээли кыйла жогорулады: респонденттердин 66% өнүмдөрдүн кеминде беш түрүн билишет, бул 2021-ж. салыштырмалуу 25 пайыздык пунктка жогору. Муну менен бирге 35% жакындарына же досторуна финансылык жардам сурап кайрылышкан (2021-ж. - 49%), бул формалдуу эмес булактардын ролу сакталып турганын көрсөтүп турат.

Респонденттердин 54% акыркы жыл ичинде кандайдыр бир финансылык өнүмдү сатып алышкан. Сурамжылангандардын 36% насыя өнүмдөрүн, 32% камсыздандыруу өнүмдөрүн, 24% төлөм өнүмдөрүн, ал эми 17% аманат, инвестициялык жана пенсиялык өнүмдөрдү колдонушат. 2021-ж. салыштырмалуу камсыздандыруу өнүмдөрүнүн колдонуучулардын саны 28 пайыздык пунктка өскөнү белгиленди, бул автожарандык жоопкерчиликти (ОСАГО) жана турак жайларды милдеттүү камсыздандырууга байланыштуу. Мындан тышкары, насыя (+21 п. п.) жана төлөм өнүмдөрүн колдонуучулардын үлүшү өскөн (+8 п. п.), бул жөнгө салынган финансылык системага ишенимдин өсүшүн жана калктын финансылык кызматтарга жеткиликтүүлүгүнүн акырындык менен кеңейишин чагылдырат.

Ислам финансылык өнүмдөр

Жогоруда айтылгандай, изилдөөнүн жүрүшүндө **КРУБ тарабынан берилген кошумча суроолорго жооптор чогултулган, алардын бир бөлүгү исламдык каржылоо** принциптерине арналган. Ошондуктан стандарттык суроолордон тышкары ЭКӨУдун Инструментарийинин стандарттуу суроолорунан тышкары изилдөөнүн анкетасына ислам финансылары боюнча суроолор да киргизилген. Кыргызстан калкынын басымдуу бөлүгү ислам динин тутат жана диний нормалар финансылык жүрүм-турумга жана ислам банк өнүмдөрүнө болгон кызыгууга таасирин тийгизет. Сурамжылоого катышкандардын 44% мындай өнүмдөр тууралуу интернет жана социалдык тармактар аркылуу билишкен. Ошол эле учурда, алардын практикалык колдонулушу чектелүү бойдон калууда: 9% гана мындай тажрыйбага ээ болушкан, негизинен "мурабаха" (6%) жана "салам" (2%) келишимдерин колдонушкан.

Ислам өнүмдөрүнө карата мамилелер ар кандай: сурамжылоого катышкандардын 33% аларды көбүрөөк пайдалуу деп эсептешет, ал эми 39% салттуу кызматтардан айырмасы жок деп эсептешет. Ошол эле учурда респонденттердин дээрлик жарымы (49%) аларды келечекте колдонууга даяр экендигин билдиришти. Бул айрыкча Баткен, Жалал-Абад жана Талас облустарына мүнөздүү. Мындай өнүмдөрдү колдонууга даяр экенин жаш муундагылар көбүрөөк билдиришти.

Социалдык-демографиялык топтор боюнча жыйынтыктарды талдоо

Гендердик айырмачылыктарды талдоо көрсөткөндөй эркектер менен аялдардын финансылык сабаттуулугунун жана финансылык бакубатчылыгынын интегралдык

көрсөткүчтөрүнүн⁹ салыштырмалуулугуна карабастан, бир аз структуралык айырмачылыктар сакталып турат: эркектер орто эсеп менен финансылык билими (+5 п. п.) жана жүрүм-туруму (+2 п. п.) боюнча 3 пайыздык пунктка жогору алышат. Бул ажырымдар аялдардын финансылык маалыматты алуу мүмкүнчүлүгү чектелүү, узак мөөнөттүү инструменттерди башкарууга катышуусу төмөн жана алардын финансылык тобокелчиликтери жогору экенин чагылдырат, бул алардын финансылык көндүмдөрүн өнүктүрүүгө багытталган максаттуу чараларды талап кылат.

Жаш курагынын структурасы олуттуу айырмачылыктарды көрсөтөт:

- жаштар (18-29 жаш) финансылык сабаттуулуктун жана бакубатчылыктын эң жогорку көрсөткүчтөрүн көрсөтүшөт, бул санариптик куралдарга ылайыкташуу жөндөмдүүлүгү, аз карыз жүктөмү жана өз финансылык келечегин субъективдүү баалоодо оптимизмге байланыштуу болушу мүмкүн;
- орто жаштагылар (30-59 жаш) экономикалык жактан активдүү топ бойдон калууда, алардын көрсөткүчтөрү туруктуу, бирок бир аз төмөн;
- улуу курактагылар (60 жаш жана андан жогору) эң төмөнкү финансылык көрсөткүчтөрдү көрсөтүшөт, айрыкча финансылык бакубатчылык, санариптик кызматтарды колдонуу жана каражат топтоодо кыйынчылыктарга туш болушат.

Айылдык калктуу пункттардын, чакан жана ири шаарлардын ортосундагы айырмачылыктар минималдуу. Чоң шаарлардын тургундары гана бир аз жогору көрсөткүчтөрдү (+4 п. п.) көрсөтүшөт.

Билим жана киреше финансылык сабаттуулуктун жана бакубатчылыктын негизги факторлору бойдон калууда. Маалыматтар туруктуу мыйзам ченемдүүлүктү тастыктап турат: билим деңгээли жогорулаганда финансылык билим жогорулайт, жүрүм-турум жөндөмдөрү жакшырат жана субъективдүү финансылык бакубатчылык да өсөт. Ошол сыяктуу, жогорку кирешеси бар респонденттер финансылык сабаттуулуктун бардык компоненттери боюнча мыкты көрсөткүчтөрдү көрсөтүшөт. Бул финансылык ресурстарга кеңири жеткиликтүүлүктү жана камсыздалган үй-чарбаларынын жеке финансыларды башкарууда финансылык жактан рационалдуу жүрүм-турумга ээ жөндөмдүүлүгүн чагылдырат (+4 п.п.).

Жалпысынан алганда, чогултулган маалыматтар финансылык сабаттуулук жана бакубатчылык демографиялык, экономикалык жана билим берүү факторлорунун комплексине көз каранды экендигин тастыктап турат. Ушуга байланыштуу атайын чаралар жана билим берүү стратегиялары калктын ар кандай катмарларынын финансылык сабаттуулугун жогорулатууга болгон дифференциалдуу муктаждыктарын эске алышы керек.

⁹ Финансылык сабаттуулуктун интегралдык баллдык баасы төмөнкү үч компоненттеги баллдардын суммасын камтыйт: финансылык билим, финансылык жүрүм-турум жана финансыга болгон мамиле - мүмкүн болгон максималдуу натыйжа 20 баллды түзөт. Финансылык бакубатчылык боюнча максималдуу мүмкүн болгон жыйынтык дагы 20 баллды түзөт, ал 12 суроого (4 объективдүү жана 8 субъективдүү баа) жооптордун негизинде эсептелет. Кененирээк маалымат «ЭКӨУнун Финансылык сабаттуулук индексин эсептөө методикасы» бөлүмүндө берилет.

ИНДИКАТОРЛОР

Бул бөлүмдө финансылык сабаттуулуктун ЭКӨУдун методологиясын колдонуу менен эсептелген негизги көрсөткүчтөрү келтирилген.

ЭКӨУдун методологиясы боюнча негизги индикаторлор:

1. Финансылык сабаттуулук

1.1. Билимдер

1.2. Жүрүм-турум

1.3. Көз караштар (финансыга болгон мамилеси)

2. Финансылык бакубатчылык

3. Санариптик финансылык сабаттуулук

3.1. Билимдер

3.2. Жүрүм-турум

3.3. Көз караштар (финансыга болгон мамилеси)

4. Финансылык жеткиликтүүлүк

Ар бир индикатор респонденттердин жеке финансыларды башкаруу боюнча компетенттүүлүгүн, жүрүм-турумун жана маанайын объективдүү баалоого мүмкүндүк берген атайын иштелип чыккан суроолордун сериясынын негизинде түзүлөт.

ЭКӨУдун финансылык сабаттуулук Индексин эсептөө методикасы

Финансылык сабаттуулуктун көрсөткүчү – негизги финансылык билимдердин, жүрүм-турум моделдеринин жана финансыга болгон мамилелердин жыйындысын чагылдырган жалпы баллдык баа. Максималдык балл - 20 - финансылык түшүнүктөрдү түшүнүү, финансылык операцияларды жүргүзүүдө рационалдуу жүрүм-турум жана акча каражаттарына узак мөөнөттүү мамиле. Ал үч субиндикатордун суммасы аркылуу түзүлөт:

- Финансылык билимдер - негизги финансылык концепцияларды жана инструменттерди түшүнүүнү өлчөйт. Баллдардын диапозону: 0 – 7.
- Финансылык жүрүм-турум - респонденттин өзүнүн финансысын башкаруудагы практикалык аракеттерин баалайт. Баллдардын диапозону: 0 – 9.
- Финансылык көз караштар (финансыга болгон мамилеси) – акча каражаттарына карата субъективдүү мамиле, жоопкерчилик деңгээли жана узак мөөнөттүү пландаштыруу жөндөмдүүлүгүн чагылдырат. Баллдардын диапозону: 0 – 4.

Ар бир субиндикатор тиешелүү компетенцияларды жана жөндөмдүүлүктөрдү өлчөө үчүн атайын иштелип чыккан суроолордун сериясынын негизинде эсептелет.

Индикаторлордун көрсөткүчтөрүн чечмелөө. Индикаторлордун максималдуу мүмкүн болгон көрсөткүчтөрдүн жарымынан төмөн деңгээлде болсо бул тиешелүү көрсөткүчтүн төмөн экендигин айгинелейт. Бул респонденттердин компетенциясын жогорулатуу, жүрүм-турумун оңдоо же финансылык жактан жетилген көз караштарды калыптандыруу боюнча максаттуу чараларды жүргүзүүнүн зарылдыгын көрсөтүп турат.

Финансылык бакубатчылык көрсөткүчтөрү финансынын жеке адамдын жашоосуна тийгизген таасирин өлчөгөн ЭКӨУ Инструментарийинин беш ырастоосун баалоонун негизинде аныкталат. Ар бир билдирүү боюнча респонденттер 0дөн 4кө чейинки баллды алышы мүмкүн, бул 0дон 20га чейинки финансылык бакубатчылыктын диапазонун берет. Беш суроо финансылык бакубатчылыктын субъективдүү элементтерине байланыштуу, мисалы, финансылык абалыңыздан канааттануу жана акча маселесине байланыштуу стресс сезими. Жогорку балл жогорку деңгээлдеги финансылык бакубатчылыкты билдирет.

Санариптик финансылык сабаттуулуктун көрсөткүчү - санариптик билимдердин (0-3), жүрүм-турумдун (0-4) жана көз караштардын (0-3) компоненттеринин суммасы. Санариптик финансылык сабаттуулуктун баштапкы көрсөткүчтөрү 0дөн 10го чейин, ал эми акыркы көрсөткүч 0дөн 100гө чейин масштабдалат. Жогорку балл санариптик финансылык сабаттуулуктун жогорку деңгээлин чагылдырат.

Минималдуу максаттуу чек - ар бир индикатор боюнча мүмкүн болгон максималдуу көрсөткүчтүн үчтөн экисинен көбүн алган респонденттердин үлүшүн баалоо (орточо эсеп менен 70%дан ашык)¹⁰. Төмөнкү индикаторлор үчүн минималдуу максаттуу чектер берилет: финансылык билим (7 баллдан 5 жана андан жогору), финансылык жүрүм-турум (9 баллдан 6 жана андан жогору), финансыга болгон көз караштар (4 баллдан 3 жана андан жогору) жана санариптик финансылык сабаттуулук (10 баллдан 7 жана андан жогору).

¹⁰ Ар бир индикатордун минималдуу чеги бар, анын пайыздык эквиваленти баллдык шкаладан көз каранды, бирок орточо эсеп менен 70% кем эмес.

1. ФИНАНСЫЛЫК САБАТТУУЛУК ЖАНА АНЫН КОМПОНЕНТТЕРИ

2022-ж. ЭКӨУ методологиясы боюнча эсептелген интегралдык балл менен баалоо үч компоненттен турат: негизги финансылык билимдер, финансылык жүрүм-турум жана финансыга болгон мамиле. Максималдуу балл - 20, бул негизги финансылык түшүнүктөрдү билүү жана туруктуу, рационалдуу жүрүм-турум моделдерин колдонууну билдирет.

Кыргызстан үчүн тандалмага берилген орточо баа 11,8 баллды түздү, же максималдуу деңгээлдин 59% түзгөн.

Финансылык билим. Бул компонент боюнча максималдуу балл 7 болсо, тандалма боюнча орточо көрсөткүч 3,9 баллды түзгөн, бул мүмкүн болгон максималдуу көрсөткүчтүн 56% барабар. Бул көрсөткүч негизги финансылык компетенциялардын кескин жетишсиздигин көрсөтөт. Респонденттердин 11% гана жөнөкөй пайыздарды эсептөөнү туура аткара алышкан, ал эми жөнөкөй пайыздарды жана алардын капиталдаштыруу механизмдин түшүнүү деңгээли өтө төмөн болгон - калктын 5% гана эки концепцияны тең билерин көрсөтүшкөн. Бул билим мөөнөт ичинде акчанын баалуулугун түшүнүү, топтолгон каражаттарды башкаруу жана насыя жүгүн баалоо үчүн негиз болуп эсептелгендиктен, мындай билимдердин жетишсиздиги финансылык чечимдерди туура эмес кабыл алуунун олуттуу тобокелдигин түзөт. Минималдык максаттуу чектен (5 балл, же 70% жана андан жогору) респонденттердин 34% гана ашкан, бул компоненттеги финансылык сабаттуулуктун төмөн деңгээлин тастыктап турат.

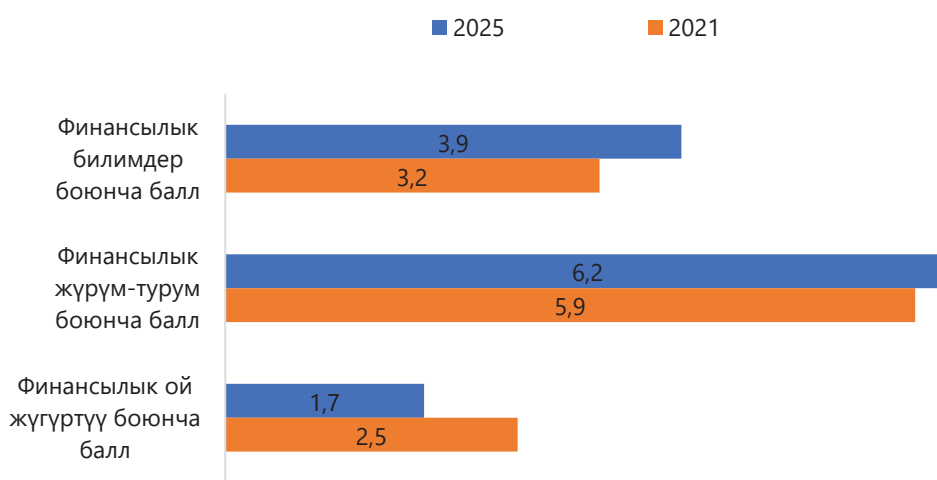
Финансылык жүрүм-турум. Максималдык балл 9 болсо, тандалманын орточо көрсөткүчү 6,2 баллды же мүмкүн болгон максималдуу баллдын 69% түзгөн. Финансылык билимден айырмаланып, жүрүм-турум моделдери кыйла туруктуу түзүлүштү чагылдырат. Көпчүлүк негизги жүрүм-турум ыкмалары - үзгүлтүксүз топтоо, узак мөөнөттүү пландаштыруу жана жеке чыгымдарды көзөмөлдөө - салыштырмалуу жогору бааланган. Респонденттердин 72% минималдуу максаттуу чектен (6 балл, же 67% жана андан жогору) ашкандыгы калктын көпчүлүгүнүн теориялык билими төмөн болсо да, рационалдуу финансылык жүрүм-туруму жөнүндө күбөлөндүрөт. Бул финансылык сабаттуулуктун жүрүм-турумдук бөлүгү когнитивдик базага караганда тезирээк өнүгөт деген жыйынтыкка келүүгө мүмкүндүк берет.

Финансылык көз караштар (финансыга болгон мамиле). Компонент боюнча эң жогорку балл 4 болгондо, тандалма боюнча орточо көрсөткүч 1,7 баллды же мүмкүн болгон максимумдун 42% түздү. Финансылык көз караштар боюнча изилдөө финансылык сабаттуулуктун үч өлчөмүнүн ичинен эң начар натыйжаны көрсөттү. Жогорку баалоо финансы маселелерине узак мөөнөттүү жана стратегиялык мамиле жасаган респонденттерге ыйгарылды. Бирок, изилдөөгө катышкандардын 7% гана минималдуу максаттуу деңгээлден өтө алды, бул пландаштыруунун кыска мөөнөттүү горизонтунун үстөмдүгүн көрсөтөт. Чындыгында, көпчүлүк жарандар узак мөөнөттүү финансылык багыттарды түзбөстөн, учурдагы муктаждыктарга көңүл бурушат, бул алардын тышкы экономикалык соккуларга алсыздыгын күчөтөт.

2021 жана 2025-жылдардагы финансылык сабаттуулук боюнча баллдарды салыштыруу

Бул изилдөө көрсөткөндөй, 2025-жылы жалпы тандалма боюнча орточо балл мүмкүн болгон 20 баллдын ичинен 11,8 түзгөн (финансылык сабаттуулуктун максималдуу деңгээлинин 59%). Бул 2021-жылга салыштырмалуу орточо жакшырууну тастыктайт (11,6 балл, же 55%), бирок калктын базалык компетенцияларын өнүктүрүү жана негизги финансылык көндүмдөрүн чыңдоо боюнча системалуу ишти улантуу зарылдыгы сакталууда.

1.1-Диаграмма. 2021 жана 2025-жылдардагы финансылык сабаттуулук боюнча баллдарды салыштыруу

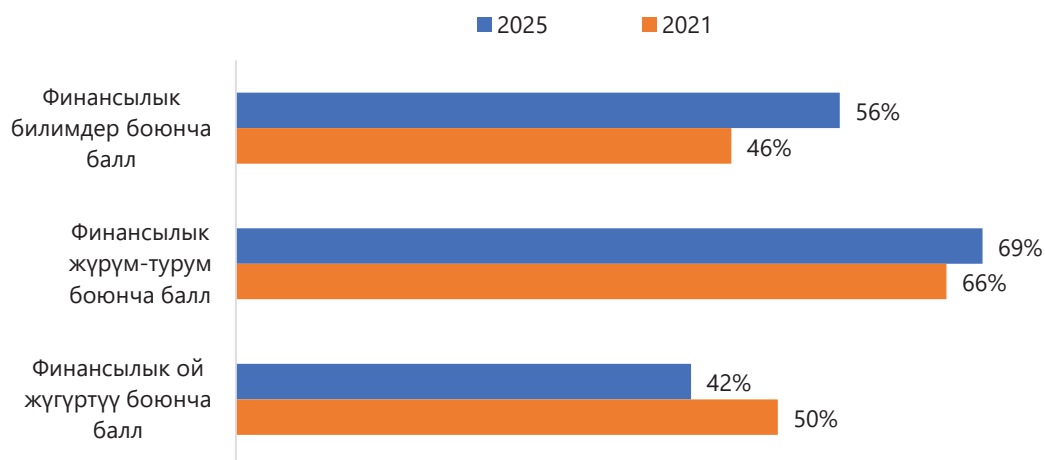
Мында ЭКӨУ методологиясындагы өзгөрүүнү белгилөө маанилүү: 2022-жылы «финансылык көз караштар (финансыга болгон мамиле) компоненти үчүн максималдуу балл кайра каралган. Эгерде 2021-жылдын отчетунда финансылык сабаттуулуктун бул компоненти боюнча максималдуу балл 5 болсо (OECD, 2021, p. 27)¹¹, 2022-ж. ЭКӨУ Инструментарийинде жана 2025-жыл үчүн учурдагы отчетто - максималдуу көрсөткүч 4кө чейин төмөндөтүлгөн (OECD, 2022, p. 46)¹².

¹¹ OECD (2021) Financial Literacy Levels In the Commonwealth of Independent States in 2021 - 27-бет

¹² OECD (2022) OECD/INFRE Toolkit For Measuring Financial Literacy and Financial Inclusion 2022 – 46-бет

1.2- диаграмма. Финансылык сабаттуулук боюнча баллдар 100гө келтирилген

Финансылык сабаттуулук (20=100); билимдер (7=100); жүрүм-турум (9=100); мамиле (4=100 (2025) жана 5=100 (2021))

1.2-Диаграммасында көрсөтүлгөн компоненттик талдоодо кыйла күчтүү динамика байкалат. Финансылык билимдин көрсөткүчү 10 п.п. өскөн (0,7 балл), калктын негизги финансылык түшүнүктөрдү - пайыздарды, инфляцияны, тобокелдикти жана диверсификацияны түшүнүү жөндөмүнүн өсүшүн чагылдырат. Бул позитивдүү тенденция финансылык маалымдуулуктун акырындык менен өсүшүн көрсөтүп турат, бул балким, санарип каналдарынын кеңейиши, билим берүү демилгелери жана финансылык маалыматтын жеткиликтүүлүгүнүн жогорулашынын таасири менен байланыштуу.

Финансылык жүрүм-турумдун көрсөткүчү 3 п.п. өскөн (0,3 балл), бул финансыны рационалдуу башкаруунун кеңири жайылышын көрсөтүп турат: чыгымдарды пландаштыруу, бюджетти көзөмөлдөө жана үзгүлтүксүз топтоо.

Бул үй чарбаларынын экономикалык туруксуздукка ылайыкташуусун, ошондой эле жүрүм-турумдун тартиптүү моделдерин акырындык менен киргизүүнү билдириши мүмкүн.

Ошол эле учурда «финансылык көз караштар (финансыга болгон мамиле)» компоненти боюнча көрсөткүч 8 п.п. төмөндөгөн (0,8 балл). Бул багыт финансылык сабаттуулукту жогорулатуу боюнча иш-чараларды ишке ашырууда артыкчылыктуу көңүл бурууну талап кыларын көрсөтүп турат. Мындай динамика финансылык маселелерде узак мөөнөттүү багыттын солгундап калганынын белгиси болушу мүмкүн. Бул Кыргызстан калкынын финансылык сабаттуулугунун салыштырмалуу төмөн деңгээлинен тышкары төмөнкү факторлорго байланыштуу болушу мүмкүн:

- экономикалык белгисиздик - өлкө ичинде да, дүйнөдө да;
- үй чарбаларынын кирешелерин алдын алуу чектелүү;
- финансы институттарына ишенимдин жетишсиз деңгээли;
- инфляциянын жогорку деңгээлинин шартында кыска мөөнөттүү чечимдерге багытталуу.

Мындай ар түрдүү динамика - пландаштыруу горизонтунун кыскарышынын фонунда билимдин жана жүрүм-турумдун маанисинин өсүшү - структуралык тең салмактуулуктун жоктугун көрсөтүп турат: калк учурдагы финансылык практикаларда көбүрөөк билимдүү жана тартиптүү болуп жатат, бирок узак мөөнөттүү стратегияны түзбөйт жана финансылык чечимдерди келечектеги тобокелдиктер жана мүмкүнчүлүктөр менен байланыштырбайт. Бул узак мөөнөттүү финансылык пландаштыруу маданиятын, каражат топтоо жүрүм-турумун жана финансы системасына жана анын институттарына ишенимди калыптандыруучу программаларды күчөтүү зарылдыгын баса белгилейт.

Таблица 1.1. 2021/2025-жж. финансылык сабаттуулуктун деңгээли жана анын компоненттери

Кыргызстан	Респонденттердин саны	Финансылык сабаттуулук үчүн жалпы балл	Финансылык билими үчүн баллды кошкондо	Финансылык жүрүм-турум үчүн баллды кошкондо	Финансыга болгон мамиле үчүн баллды кошкондо
2021-ж. карата маалыматтар	1000	11,6	3,2	5,9	2,5
2025-ж. карата маалыматтар	1020	11,8	3,9	6,2	1,7

Таблица 1.2. Финансылык сабаттуулук боюнча баллдар 100гө келтирилген.

Финансылык сабаттуулук (20=100); билимдер (7=100); жүрүм-турум (9=100); мамиле (4=100 (2025) жана 5=100 (2021))

Кыргызстан	Респонденттердин саны	Финансылык сабаттуулук үчүн жалпы балл	Финансылык билими үчүн баллды кошкондо	Финансылык жүрүм-турум үчүн баллды кошкондо	Финансыга болгон мамиле үчүн баллды кошкондо
2021-ж. карата маалыматтар	1000	55,4%	46,3%	65,7%	49,4%
2025-ж. карата маалыматтар	1020	59%	56%	69%	42%

1.1. Финансылык билимдерди баалоо

Финансылык билимдер – финансылык сабаттуулуктун негизги компоненти, ал жарандардын таразаланган жана негиздүү чечимдерди кабыл алуусуна негиз түзөт. Инфляция, акчанын убактылуу наркы, жөнөкөй жана топтолгон пайыздар, тобокелдик жана кирешелүүлүк принциптери сыяктуу негизги финансылык түшүнүктөрдү билүү керектөөчүлөргө финансылык өнүмдөрдү жана кызматтарды ишенимдүү салыштырууга, алардын наркын жана потенциалдуу кесепеттерин баалоого, ошондой эле финансылык жаңылыктарды жана жетиштүү жашоого таасир этүүчү экономикалык өзгөрүүлөрдү түшүнүүгө мүмкүндүк берет.

Финансылык билим үчүн орточо балл 7 баллдан 3,9 түздү, бул мүмкүн болгон максималдуу баллдын 56% түзөт. Мындай көрсөткүч калктын басымдуу бөлүгүнүн негизги финансылык түшүнүктөрдү терең түшүнбөгөндүгүнө карабастан базалык маалымдуулуктун бар экендигин көрсөтөт.

Төмөндө айрым суроолорго жооптор каралат, андан кийин финансылык билими үчүн алынган баллдардын бөлүштүрүлүшү көрсөтүлөт жана 70%дан кем эмес балл алган калктын үлүшү аныкталат (минималдык максаттуу балл – 5, бардыгы 7).

Финансылык билимдерди баалоо үчүн суроолор

Сурамжылоонун жүрүшүндө респонденттерге финансылык билимди баалоочу жети суроого жооп берүү сунушталат. Ар бир туура жоопко 1 балл (максимум - 7) берилет, бул жалпы билим деңгээлин аныктоого жана негизги финансылык категориялар боюнча динамиканы көзөмөлдөөгө мүмкүндүк берет. Суроолор инфляция (акчанын убактылуу наркы), жөнөкөй жана татаал пайыздарды эсептөө (узак мөөнөттүү инвестициялоонун артыкчылыктары), ошондой эле тобокелдиктер сыяктуу финансылык түшүнүктөрдүн базалык билимин баалайт:

1. Акчанын убактылуу наркы
2. Насыя пайызын эсептөө (мөөнөт ичиндеги насыя пайызы)
3. Жөнөкөй пайызды эсептөө
4. Жөнөкөй пайызды жана капиталдаштырууну эсептөө
5. Тобокелдикти жана кирешелүүлүктү түшүнүү
6. Инфляцияны аныктоону жана эсептөөнү түшүнүү
7. Тобокелдикти диверсификациялоону түшүнүү

Сурамжылоого катышкандардын көпчүлүгү (77%) туура жооп беришти. Бирок капиталдаштырууну эске алуу менен салымдын жөнөкөй пайыз концепциясы түшүнүү жана эсептөө үчүн кыйла татаал болуп чыкты. Сурамжылоого катышкандардын 11% гана туура жооп берип, жөнөкөй пайыздарды эсептей алышкан. Жөнөкөй пайыздарды жана алардын капиталдаштырылышын түшүнгөн респонденттер азчылыкта болушкан (бүтүндөй тандалма боюнча 5%). Ошол эле учурда респонденттердин 88% инфляция деген түшүнүктү туура аныкташкан, бирок акчанын убактылуу наркын эсептөөдө бул билимди 60% гана колдоно алышкан.

Тобокелдик жана белгисиздик түшүнүгүн түшүнүү эки суроонун жардамы менен бааланган: биринчиси тобокелдик менен кирешелүүлүктүн катышы, экинчиси - тобокелдиктин диверсификацияга көз карандылыгы. Биринчи суроого респонденттердин 77% жооп беришкен, экинчисине - 75%.

2025-ж. финансылык сабаттуулуктун деңгээлинин жалпы өсүшүнө карабастан, айрым маселелерди талдоо бир катар көрсөткүчтөр боюнча төмөндөшүн көрсөтүп турат. Мисалы, насыялоо пайызын түшүнүү 11 п.п., ал эми жөнөкөй пайызды эсептөө жөндөмү 6 п.п. төмөндөгөн.

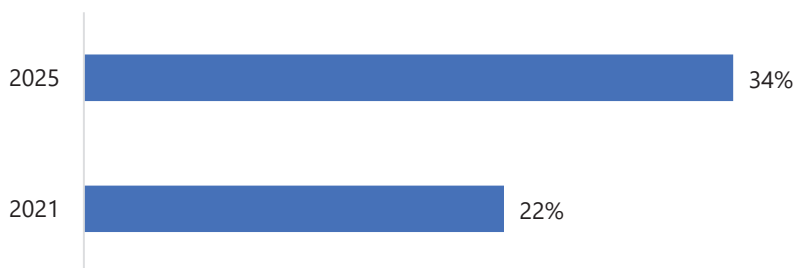
1.3-Диаграмма. Финансылык билим деңгээлин аныктоо үчүн жети суроого туура жооптор % менен, 2021/2025-жж. натыйжалары

Финансылык билимдер боюнча минималдуу максаттуу балл

Финансылык билимдер боюнча минималдуу максаттуу балл 71% (мүмкүн болгон 7 баллдан 5) деңгээлинде белгиленген. Кыргызстанда респонденттердин 34% гана финансылык билим боюнча беш жана андан көп туура жооп бере алышкан, ал эми 2021-жылы бул көрсөткүч 22% түзгөн. Бул финансылык билим деңгээлинин дагы деле төмөн экендигин көрсөтүп турат, бирок ал оң динамиканы жана калктын аң-сезиминин акырындык менен өсүшү тууралуу билдирет.

1.4-Диаграмма. Финансылык билимдер боюнча минималдуу максаттуу балл (5 жана андан жогору), 2021/2025-жж. натыйжалары

1.2. Финансылык жүрүм-турумду баалоо

Керектөөчүлөрдүн жүрүм-туруму алардын финансылык абалына жана бакубатчылыгына түздөн-түз таасир этет. Финансылык сабаттуулуктун бул компонентинин маанилүүлүгү ЭКОУ методологиясында жалпы көрсөткүчтү

эсептөөнүн эң чоң үлүшүн түзгөндүгүндө көрсөтүлөт. Ага ылайык, мамлекеттик жөнгө салуучулар жана финансылык сабаттуулук жаатындагы саясатты түзүүгө жооптуу башка кызыкдар тараптар элдин финансылык жүрүм-турумуна таасирин тийгизип, аларды рационалдуу жана таразаланган иш-аракеттерге багытташат.

Келечек үчүн активдүү каражат топтоо, төлөмдөрдү өз убагында төлөө, келечектеги чыгымдарды пландаштыруу жана финансылык өнүмдөрдү текшерүүдөн кийин гана тандоо сыяктуу негизги жүрүм-турум моделдери элдин финансылык абалын жакшыртууга жана бакубатчылыгын жогорулатууга өбөлгө түзөт. Финансылык жүрүм-турумдун баалоо бюджетти түзүүгө, ылайыктуу финансылык өнүмдөрдү издөөгө, үнөмдөөгө, чыгымдарды кылдат көзөмөлдөөгө байланыштуу бир катар ырастоолордун негизинде түзүлөт.

ЭКӨУ методологиясы акылдуу финансылык жүрүм-турумдун үч мүмкүн болгон моделин аныктоого багытталган бир катар суроолордун жардамы менен финансылык жүрүм-турумду баалайт:

- 1. Каражат топтоо жана узак мөөнөттүү пландаштыруу:** респонденттердин активдүү каражат топтоо менен алектенип жатышканын, жетишпеген учурда карыз алып жатышканын же карыз алуудан баш тартканын, узак мөөнөттүү финансылык максаттарды коюп жатышканын түшүнүүгө жардам берген бир катар суроолор.
- 2. Акылдуу сатып алуулар:** Суроолор респонденттер финансылык өнүмдөрдү жана кызматтарды сатып алуу жөнүндө ой жүгүрткөндө көз карандысыз маалымат булактарын издегенин жана/же кеңеш сураганын, бир нече варианттардын арасынан тандоо жасаганын, ошондой эле базарды изилдеп, акылдуу чечимдерди чыгарууга аракет кылып жаткандыгын же эң жеткиликтүү өнүмдөрдү же кызматтарды сатып алгандыгын аныктоого жардам берет.
- 3. Финансылык көзөмөл:** Суроолор респонденттин өзүнүн финансылык маселелерин көзөмөлдөп, эсептерин өз убагында төлөп жаткандыгын түшүнүүгө жардам берет.

Финансылык жүрүм-турумун баалоо боюнча суроолор респонденттердин минималдуу финансылык стресс менен жашоого канчалык жөндөмдүү экендиги жөнүндө жыйынтык чыгарууга мүмкүндүк берет. Пландаштыруу жана каражат топтоо күтүлбөгөн чыгымдар үчүн финансылык резерв түзөт, ал эми пайдалуу өнүмдөрдү тандоо каражаттарды акылдуулук менен сарптоону жана ашыкча карыз алуудан сактайт. Киреше жана чыгымдарды эсепке алуу жеке финансылык абалыңыз тууралуу толук жана реалдуу жагдайды көрүүгө, чыгымдарды биринчи орунга коюуга жана финансылык туруктуулукту сактоого жардам берет. Финансылык жүрүм-турум үчүн орточо балл мүмкүн болгон 9 баллдын ичинен 6,2 баллды түздү (финансылык жүрүм-турумдун максималдуу деңгээлинен 69%).

Финансылык жүрүм-турум боюнча минималдуу максаттуу балл

Финансылык жүрүм-турум боюнча минималдуу максаттуу балл 67% (6, мүмкүн болгон 9 баллдан) деңгээлинде белгиленген. Маалыматтар оң динамиканы

көрсөтүп турат: 2021-жылы респонденттердин 63% финансылык жүрүм-турум боюнча минималдуу максаттуу баллга жетишкен, ал эми 2025-жылы бул көрсөткүч 72% чейин өскөн.

1.5-Диаграмма. Финансылык жүрүм-турум боюнча минималдуу максаттуу балл (6 жана андан жогору) алган адамдардын үлүшү % менен, 2021/2025-жж. натыйжалары.

1.2.1. Финансылык туруктуулук жана ага байланыштуу финансылык жүрүм-турум

Финансылык туруктуулук - бул өздүк финансылык чечимдеринин кесепеттерин жана жашоодогу күтүлбөгөн кыйынчылыктарды жеңүүгө мүмкүндүк берген финансылык жүрүм-турумдун мүнөздөмөсү. Ушул изилдөөнүн алкагында жеке финансылык туруктуулук параметрлердин төрт тобунун негизинде бааланат, алардын ар бири ушул бөлүмчөдө кененирээк каралат:

- **Өз финансыларына кам көрүү** акылдуу жана финансылык жактан туруктуу адамдын белгилерин чагылдырат. Бул чыгымдарды көзөмөлдөө, бюджетти пландаштыруу жана кокус сатып алуулардан баш тартуу, эсептерди өз убагында төлөө, ошондой эле узак мөөнөттүү ой жүгүртүүнү, мисалы, мамлекеттик пенсияга кошумча катары өзүнө татыктуу пенсия менен камсыз кылууну камтыйт.
- **Рационалдуу каражат топтоочу жүрүм-турум.** Активдүү каражат топтоо жана бюджетти пландаштыруу жарандардын финансылык кыйынчылыктар менен күрөшүү жөндөмүн жогорулатат. Каражаттын топтолгону акылдуу финансылык жүрүм-турумдун натыйжасы болуп саналат, ал эми киреше жоголгон же күтүлбөгөн чыгымдар болгон учурда аларды пайдалануу финансылык туруктуулукту сактоодо негизги ролду ойнойт.
- **Финансылык кыйынчылыктардан чыгуу.** Финансылык көйгөйлөрдү кантип чечүү керек - карыз алуу, кошумча киреше табуу же топтогон каражаттарды пайдалануу - алардын финансылык келечегине узак мөөнөттүү таасир этет.
- **Алдамчыларды аныктоо жана ишенимдүү маалымат булактарына ишенүү.** Финансылык махинациялардан кабардар болуу жана алардан оолак болууга умтулуу финансылык жактан сабаттуу адамдын негизги белгилери болуп саналат. Маанилүү өзгөчөлүк - бул жардамды кайдан алса болорун билүү жана маалыматтын ишенимдүү булактарына ишенүү.

1.2.1.1. Өз финансыларына кам көрүү

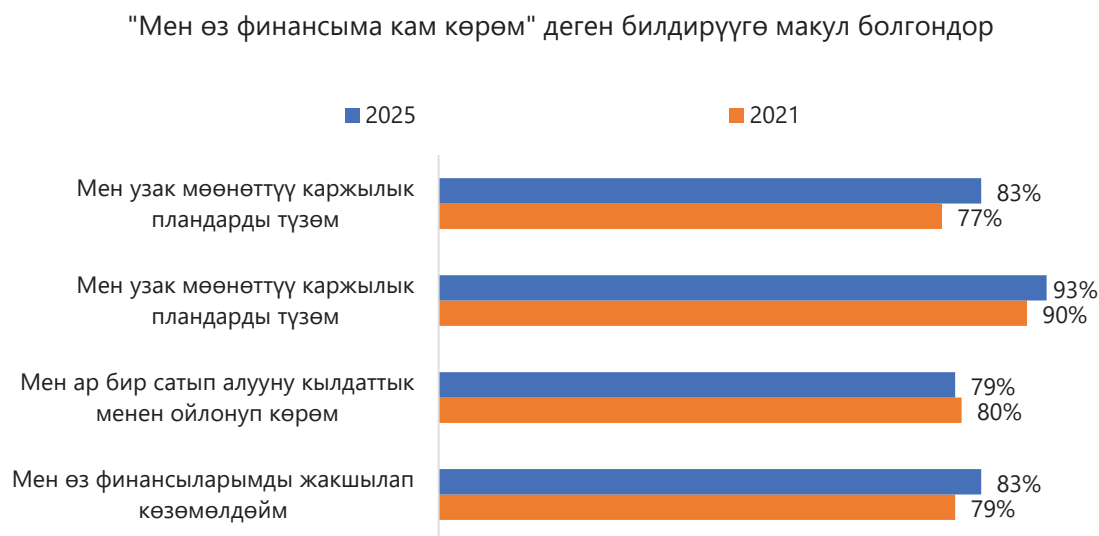
ЭКӨУ Инструментарийинде «өз финансыларын кам көрүү» көрсөткүчү респонденттер макул болгон же макул болбогон төрт ырастоонун негизинде түзүлөт. Бул билдирүүлөр жарандардын жеке финансыларды башкарууга, анын ичинде чыгымдарды пландаштырууга, бюджетти көзөмөлдөөгө, үнөмдөөгө жана финансылык тобокелдиктерди баалоого болгон жоопкерчилигин жана көңүл буруусун чагылдырат:

- Чыгымдарды кылдаттык менен жүргүзүү: «Мен сатып алууларды кылдат ойлоном».
- Карыздардын жоктугу: «Мен эсептерди өз убагында төлөйм»
- «Жеке финансыларды» көзөмөлдөө жөндөмдүүлүгү
- Финансылык иштерде «узак мөөнөттүү пландаштыруу»

Аталган ырастоолор каражатка жараша жашоого жөндөмдүү болууну, насыяларды акылдуулук менен пайдаланууну, ошондой эле жеке финансыларды көзөмөлдөөнүн деңгээлин чагылдырат.

2021-ж. тарта өткөн төрт жылдын ичинде оң тенденция байкалууда: Кыргызстандын жарандарынын көбү өз финансыларына кам көрүп, узак мөөнөттүү финансылык максаттарды коё башташты. Бул калктын финансылык тартиптүүлүгүнүн өсүп жатканын көрсөтөт. 1.6-Диаграммасында көрсөтүлгөндөй, 2025-ж. респонденттердин көпчүлүгү өз эсептерин өз убагында төлөшөт (93%), финансылык абалын кылдат көзөмөлдөшөт (83%), узак мөөнөттүү финансылык пландаштырууну колдонушат (83%) жана сатып алууларды кылдаттык менен ойлонуштурушат (79%).

1.6-Диаграмма. «Өз финансыларына кам көрүү» көрсөткүчү % менен, 2021/2025-жж. натыйжалары

Пенсияга чыгууну пландаштыруу

Кыргызстандагы милдеттүү пенсиялык камсыздоо системасы, советтик моделге таянып, акыркы үч он жылдыкта көптөгөн реформаларга дуушар болду. Бүгүнкү күндө ал дээрлик бардык улуу курактагы жарандарды камтыйт, бирок ошол эле учурда финансылык туруктуулук, формалдык жумуш менен камсыз кылуу жана пенсиянын өлчөмүнүн жетиштүү болушу¹³ сыяктуу көйгөйлөргө туш болууда (World Bank, 2021).

Сурамжылоонун жыйынтыгы боюнча респонденттердин 51% пенсияга чыгууну жакшы пландаштырышканына ишенишет. Пенсиялык пландарды кененирээк талдап чыкканда алардын карылыкта негизги киреше булактары, кандай таянычтары бар экендигин аныктаса болот.

2024-ж. 1-октябрынан тарта пенсиянын орточо өлчөмү 10 695 сомду¹⁴ түздү (КР Социалдык фонду, 2025), бул орточо эмгек акынын өлчөмүнөн кыйла төмөн - 36 055 сом¹⁵ (Economist.kg, 2025). Көпчүлүк жарандар мамлекеттик пенсия төлөмдөрү эле жетишсиз экенин түшүнүшү мүмкүн, бирок жарандардын көпчүлүгү кошумча пенсиялык топтоолорду түзүү боюнча билими жана тажрыйбасы жок. Бул респонденттердин 73% пенсияга чыккандан кийин иштөөнү пландап жатышканын түшүндүрөт. 46% балдардын же башка туугандарынын колдоосуна үмүттөнүшөт, ал эми 39% жубайынын жардамына үмүттөнүшөт.

Респонденттердин үчтөн бир бөлүгү гана мамлекеттик пенсияга үмүттөнөт. Бул учурда активдер же жеке пенсиялык фонддордун эсебинен кошумча кирешелерди түзүү боюнча пландар респонденттердин 5% (активдер) жана 18% (пенсиялык фонддор) гана бар (2-тиркеме, 1-Диаграмма).

Пенсионерлерди башка жумуш категориядагы респонденттер менен салыштыруу келечектеги пенсияны пландаштырууга болгон мамилелерде айырмачылыктарды көрсөтөт. Пенсионерлер үй-бүлөнүн колдоосуна көбүрөөк таянат: 68% балдарынын же туугандарынын жардамына, 60% мамлекеттик пенсиялык камсыздандырууга. Ошол эле учурда, башка жумуш категориядагы респонденттер карыганда дагы иштөөнү пландаштырышат: мындай вариантты сурамжылоого катышкандардын 80% көрсөтүштү, бул пенсиялык жүрүм-турумдун жана карыганда финансылык туруктуулукту кабыл алуунун башка моделин чагылдырат. (2-тиркеме, 2-Диаграмма).

Алынган натыйжаларды 2021-ж. маалыматтары менен салыштыруу (1.7-Диаграмманы караңыз) төмөнкү өзгөрүүлөрдү көрсөтөт:

- Пенсияга чыгууну пландаштырууда туугандарынын колдоосуна үмүттөнгөн респонденттердин үлүшү 24 п.п. азайды;
- Жеке пенсиялык фонддорду пайдаланууну пландап жаткан жарандардын саны 6 п.п. азайды;

¹³ <https://documents1.worldbank.org/curated/en/908881623752645890/pdf/Kyrgyz-Republic-Public-Expenditure-Review-Better-Spending-for-Building-Human-Capital.pdf>

¹⁴ <https://sf.gov.kg/ru/soczialnyj-fond-kyrgyzskoj-respubliki-podvel-itogi-2024-goda/>

¹⁵ <https://economist.kg/all/2025/01/14/sriedniaia-zarplata-v-kyrgyzstanie-po-itogham-11-miesiatsiev-2024-ghoda-sostavila-36-tysiach-somov/>

- Мамлекеттик пенсиялык камсыздандырууга үмүттөнгөндөрдүн үлүшү 29 п.п. азайды.

Бул өзгөрүүлөр пенсиялык пландаштырууда өз алдынчалуулукту жогорулатуу тенденциясын жана мамлекеттик жана жеке менчик пенсиялык фонддорго кошумча катары топтоонун альтернативдүү инструменттерине ишенимдин өсүшүн чагылдырат.

1.7-Диаграмма. Пенсиялык куракта пландаштырылган киреше булактары % менен, 2021/2025-жж. натыйжалары¹⁶

1.2.1.2. Рационалдуу каражат топтоо жүрүм-туруму

Туруктуу түрдө каражат топтоо жана бюджетти пландаштыруу калктын рационалдуу финансылык жүрүм-турумунун негизги индикаторлору болуп эсептелет. Жүргүзүлгөн сурамжылоонун маалыматтары акыркы төрт жылда туруктуу оң динамиканы көрсөтүп турат:

- респонденттердин 77% активдүү түрдө каражат топтошот, бул 2021-ж. көрсөткүчүнөн 3 п.п. жогору (74%).
- респонденттердин 89% бюджетти пландашат, бул 2021-ж. салыштырмалуу 13 п.п. жогору (76%).

¹⁶ 2021-жылдагы изилдөөлөрдө Мамлекеттик пенсиялык фондго милдеттүү камсыздандыруу төлөмдөрү боюнча жооп варианттары болгон эмес. Бул вариант 2025-жылы пенсияны пландаштыруунун маанилүү кадамдарын чагылдыруу үчүн кошулган. Ошол эле нерсе финансылык жана финансылык эмес активдер боюнча жооп варианттарына да тиешелүү.

Таблица 1.3. Активдүү каражат топтоо жана пландаштыруу

Кыргызстан	Активдүү каражат топтоо	Бюджетти пландоо
2025	77%	89%
2021	74%	76%

Бул көрсөткүчтөр Кыргызстандын жарандарынын жеке финансыларды башкарууга болгон аң-сезимдүү мамилесинин калыптанганын көрсөтүп турат. Реактивдүү финансылык чечимдердин ордуна финансылык туруктуулукту камсыз кылган жана үй чарбаларынын күтүлбөгөн экономикалык соккуларга алсыздыгын азайткан стратегиялык жүрүм-турум моделдерине акырындык менен өтүү байкалууда.

Узак мөөнөттүү пландар

Жалпысынан, респонденттердин 70% узак мөөнөттүү финансылык максаттары бар экендигин белгилешти, бул калктын финансылык пландаштырууга жөндөмдүүлүгүн жана даярдыгын көрсөтөт. Бул көрсөткүч жеке финансыларды башкарууда стратегиялык ой жүгүртүүнү калыптандырууну, ошондой эле туруктуу бакубатчылыкка жетүү үчүн топтоонун жана инвестициялоонун маанилүүлүгүн түшүнүүнү чагылдырат.

Кыймылсыз мүлктү сатып алуу эң артыкчылыктуу бойдон калууда (27%), бул финансылык туруктуулукка жана көз карандысыздыкка умтулууну чагылдырат. Турак жайды куруу же оңдоо (10%) жана автоунаа сатып алуу (9%) жашоо шартын жакшыртууга жана мобилдүүлүккө багытталып, финансылык пландаштырууга практикалык көз карашта экендигин көрсөтөт.

Ошентип, Кыргызстандын көпчүлүк жарандарынын узак мөөнөттүү финансылык максаттары материалдык активдерге инвестициялоо аркылуу жашоо деңгээлин жана сапатын жогорулатууга байланыштуу.

1.8-Диаграмма. Чоң финансылык максаттар % менен, 2025-ж. натыйжалары

Каражат топтоо жүрүм-туруму

Кыргызстандыктар арасында каражат топтоонун жана сактоонун эң көп колдонулган ыкмасы үйдө акча сактоо бойдон калууда (49%), бул финансы институттарына ишенимдин төмөндүгүн жана натыйжада формалдык инструменттердин чектелүү колдонулушун көрсөтүп турат. Респонденттердин үчтөн бири (34%) акча каражаттарын банктарда сактаса да, шерине же "кара касса" сыяктуу формалдуу эмес каражат топтоонун формалары дагы деле популярдуу бойдон калууда.

Облигацияларга же криптовалюталарга инвестиция сактоонун сейрек кездешүүчү түрү бойдон калууда¹⁷, бул калктын финансылык рынокторго тартылуусунун төмөндүгүн жана сактоо жана инвестициялоо инструменттери боюнча түшүнүгү чектелүү экендигин көрсөтөт.

Изилдөө каражаттарды сактоонун формалдуу эмес ыкмаларынын үстөмдүгүн көрсөтүп турат. Натыйжада капиталдын бир кыйла бөлүгү жөнгө салынган финансы рыногуна түшпөйт, бул өз кезегинде финансы системасынын экономикалык өсүштү камсыз кылуудагы потенциалын чектейт.

1.9-Диаграмма. Каражат топтоонун колдонулуучу ыкмалары % менен, 2025-ж. натыйжалары

Инвестициялоо багыттарына карата жарандардын артыкчылыктарын талдоо төмөнкү түзүлүштү көрсөтөт (1.10-Диаграмманы караңыз). Эң артыкчылыктуу вариант катары банктык депозиттер калууда - респонденттердин 44% аларды инвестициялоонун пайдалуу жана ишенимдүү куралы деп эсептешет. Ошол эле учурда, сурамжылоого катышкандардын 14% инвестициялоонун зарылдыгын

¹⁷ ЭКӨУ Инструментарийинде жөнөкөйлөтүү максатында, «инвестициялар» жана «топтолгон каражаттар» түшүнүктөрү өз ара алмаштырылуучу түшүнүктөр катары колдонулушу мүмкүн. Натыйжада, чогултулган маалыматтарда да бул түшүнүктөр өз ара алмаштырылуучу катары колдонулган. Бирок Кыргызстанда калктын айрым бөлүгү инвестициялар менен сакталган каражаттардын максаттарынын айырмасын толук түшүнбөгөндүгүнүн кесепеттери жөнүндө «Сунуштар» бөлүмүндө кеңири баяндалат.

көрүшпөйт жана акчаны үйдө сактоону артык көрүшөт, бул финансылык институттарга болгон ишенимдин чектелүү экендигин же депозиттик камсыздандыруу системасы жөнүндө билбестикти чагылдырат. Респонденттердин 11% кыймылсыз мүлктү узак мөөнөттүү жана туруктуу актив катары, ал эми 8% өз бизнесине инвестиция кылууну көрсөтүшкөн. Ошентип, калктын каражат топтоо жүрүм-туруму сак болуу жана сактоонун расмий эмес жолдоруна багытталгандыгы менен мүнөздөлөт.

1.10-Диаграмма. Инвестициялоодогу артыкчылыктар¹⁸ % менен, 2025-ж. натыйжалары

N8. Кыргызстанда акчаны кайда салуу пайдалуу?

Финансылык жаздыктын болушу

ЭКӨУ Инструментарийинде респонденттерде финансылык жаздыктын болушун баалоочу "Эгер сиз негизги киреше булагыңызды жоготсоңуз, карыздарды албай жана жашаган жериңизди алмаштырбай канча убакытка чейин учурдагы чыгымдарыңызды төлөй аласыз?" деген суроо бар. Бул көрсөткүч жарандардын финансылык кыйынчылыктарды жана кризистик кырдаалдарды чечүүгө даярдыгын чагылдырат.

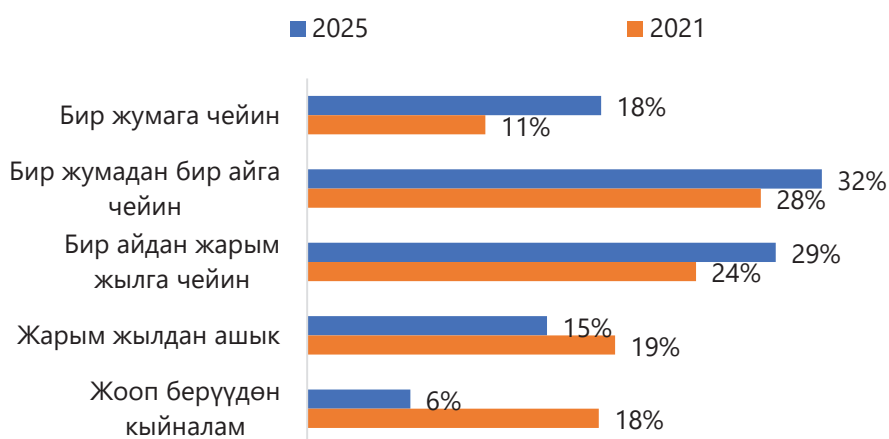
Изилдөөнүн маалыматтарына ылайык:

- респонденттердин 32% өзүнүн топтогон каражаттарына бир айга чейин жашай алышат;
- 29% финансылык жаздыгы бар, ал бир айдан алты айга чейин жетет;
- 15% гана топтолгон каражаттары менен жарым жылдан ашык жашай алат;
- респонденттердин 18% топтогон каражаттары бир жумага гана жетет, ал эми 6% финансылык жаздыктын бар экендигин билишпейт же финансылык абалын көзөмөлдөшпөйт - алар иш жүзүндө бир күндүк жашоо менен жашашат.

¹⁸ N жана I баш тамгалары менен башталган бардык суроолор Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын (КРУБ) кошумча суроолору болуп саналат.

2021-ж. маалыматтары менен салыштырганда бир айга чейинки мөөнөткө гана финансылык жаздыкчасы бар респонденттердин үлүшү өскөнү көрүнүп турат. Мындай динамика тынчсызданууну жаратат, анткени калктын күтүлбөгөн финансылык соккуларга алсыздыгы жогору бойдон калууда. Мындай өзгөрүүнүн мүмкүн болгон түшүндүрмөлөрүнүн бири - инфляциянын ылдамдашы жана жашоонун жалпы наркынын өсүшү: учурдагы чыгымдардын өсүшү менен респонденттердин каражаттарынын номиналдык көлөмү кыйла өзгөрбөсө да, субъективдүү түрдө, алар топтогон акчаларын кыска мөөнөттүү деп эсептешет. Финансылык туруктуулукту өз алдынча баалоонун субъективдүү мүнөзү кошумча фактор болуп саналат: инфляциялык күтүүлөрдүн жана белгисиздиктин өсүшү менен респонденттер өздөрүнүн абалын пессимисттик түрдө баалашы мүмкүн, бул жоопторду кыска мөөнөттүү горизонтко жылдырат. Бул финансылык сабаттуулукту жогорулатуу программаларында каражат топтоо акчалай гана эмес, башка формаларда да топтоо мүмкүн экендиги жөнүндө маалыматтарды актуалдаштыруу, ошондой эле топтолгон каражаттарды инфляция жана девальвациянын кесепетинен арзандатуудан коргоо жолдору бар экендиги жөнүндө айтып жеткирүү керек.

1.11-Диаграмма. Киреше жоголгон учурда жеткиликтүү финансылык жаздыктын көлөмүндөгү айырмачылыктар, % менен, 2021/2025-жж. натыйжалары

1.2.1.3. Финансылык кыйынчылыктардан чыгуу

Сурамжылоонун маалыматтары көрсөткөндөй, респонденттердин 35% акыркы бир жыл ичинде каражаттын жетишсиздигин белгилешти, бул дагы деле калктын жогорку бөлүгүн түзөт. Салыштыруу үчүн: 2021-ж. мындай респонденттер 45% болсо, 2017-ж. - болгону 16%. 2021-ж. салыштырмалуу абалдын жакшырганы көрүнүп турат, бул пандемиялык кризистен жана андан кийинки экономикалык төмөндөөдөн кийин акырындык менен калыбына келүү менен байланыштуу болушу мүмкүн, бул үй чарбаларынын каржылык туруктуулугуна олуттуу таасир тийгизди.

ЭКӨУ Инструментарийинде финансылык абалды өз алдынча баалоонун деңгээли да аныкталат. Бул көрсөткүчтөр калктын кыйла бөлүгү финансылык стресстен жана туруксуздук сезиминен жапа чегип жатканын тастыктап турат.

Мисалы, сурамжылоого катышкандардын 45%: "Мен күнүмдүк чыгымдарымды

кантип төлөйм деп тынчсыздана берем", - деген билдирүүгө макул болушкан, ал эми 59%: "Менин акчам жетпей калат", - деп тынчсызданышат. Киреше топтору боюнча жасалган анализ күтүлгөн көз карандылыкты ырастап турат: кирешеси төмөн болгон сайын, финансылык тынчсыздануунун жана субъективдүү стресстин деңгээли жогору болот. Бирок белгилей кетчү нерсе, киреше деңгээли жогору респонденттердин арасында да субъективдүү стресстин көрсөткүчтөрү олуттуу бойдон калууда: 41% акча жетпей калат деп тынчсызданышат, ал эми 31% учурдагы чыгымдар жөнүндө тынчсызданууга жакын. (2-тиркеме, 3-4-Диаграмма). Эки индикатор учурдагы финансылык түйшүк жана келечектеги күтүүлөр менен байланышкан субъективдүү чыңалуунун жана белгисиздиктин жогорку деңгээлин көрсөтөт.

Үчүнчү билдирүү финансылык абалдын кыйла объективдүү, жүрүм-турумдук аспектисин чагылдырат: 39% респонденттер "кандайдыр бир жол менен акча таап жатышат" деп айтышкан. Бул тынчсыздануу менен бирге калктын бир кыйла бөлүгү финансылык туруктуулуктун минималдуу деңгээлинде иштеп жатканын көрсөтүп турат, бул каражат топтоо жана стратегиялык пландаштыруу мүмкүнчүлүктөрүн чектейт. Күтүлүүчү жана оң динамика байкалууда: кирешелердин өсүшү менен бюджет кыйынчылыгына туш болгон респонденттердин үлүшү азайып баратат. Жетиштүү абалдагы үй чарбалары финансылык чыңалуунун төмөнкү деңгээлин көрсөтүшөт, бул алардын объективдүү ресурстары жана бюджеттик коридору менен шайкеш келет. Бирок, маанилүүсү, жогорку кирешеси бар топто да 20% респонденттер өз мүмкүнчүлүктөрүнүн чегинде жашап жатышканын айтышкан. Бул сигнал финансылык сабаттуулук жана максаттуу топторду сегменттөө стратегияларын иштеп чыгууда өзгөчө көңүл бурууну талап кылат (2-тиркеме, 5-Диаграмма).

Мурда белгиленгендей, респонденттердин 35% акыркы жылдын ичинде финансылык кыйынчылыктарга дуушар болгон. Респонденттердин 12% жакын туугандарынан карыз алышкан; 5% кошумча киреше булактарын издешкен; 3% банкка насыя алуу үчүн кайрылышкан.

1.12-Диаграмма. Финансылык кыйынчылыктардан чыгуу методдору, % менен, 2025-ж. натыйжалары

1.2.1.4. Алдамчыларды аныктоо жана ишенимдүү маалымат булактарына ишеним көрсөтүү

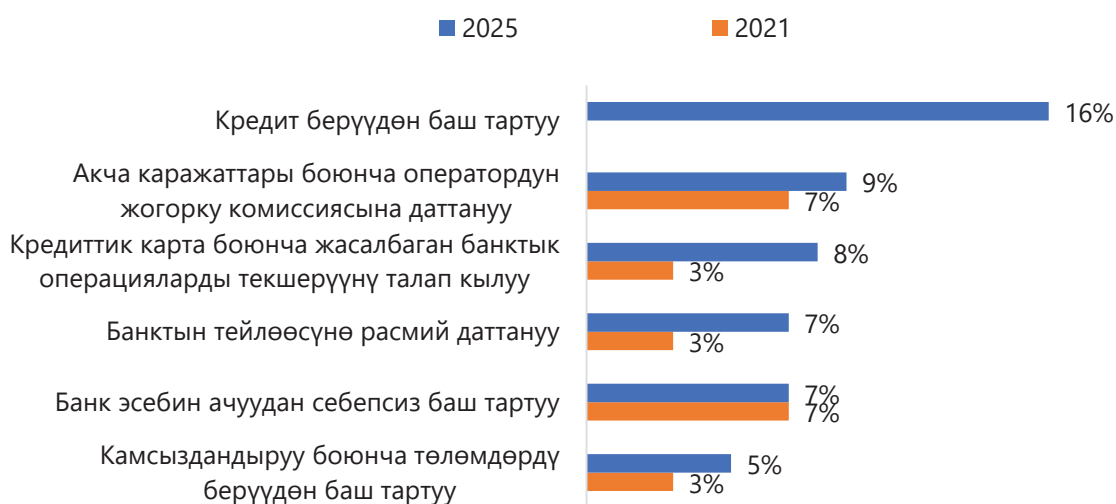
Санарип экономикасынын жана финансы тармагынын өнүгүшү менен алдамчылыктын жана кибер чабуулдардын саны өсүүдө. Бүгүнкү күндө финансылык жактан сабаттуу адамдын негизги жөндөмдүүлүктөрүнүн бири - алдамчылыктын ар кандай түрлөрүн билүү жана өз каражаттарын коргоо үчүн алдын алуу чараларын көрүү.

ЭКӨУдин Инструментарийинде эки багытты камтыган суроолор блогу каралган: (1) респонденттердин финансы институттары тарабынан финансылык кыянаттыктарды кабыл алуусу жана (2) финансылык махинация жана алдамчылыкка туш болгон реалдуу учурлар. Изилдөөнүн жыйынтыгы көрсөткөндөй, кыргызстандыктар адатта алдамчылыкка кабылышат.

Каржы институттары тарабынан финансылык кыянаттыктын кабыл алынышы боюнча респонденттер адилетсиз же туура эмес деп эсептеген учурларды билдиришти. Маселен, сурамжылоого катышкандардын 16% насыя берүүдөн баш тартуу адилетсиздик деп эсептешет, 9% акча которууда өтө жогорку комиссиялары бар экенин билдиришкен, ал эми 8% өзүлөрү ачпаган кредиттик карталар боюнча банктык операцияларды текшерүү зарылдыгын билдиришкен. Канааттандырарлык эмес деп эсептелген финансылык уюмдардын кызматтарын алуудан мурун, учурунда жана андан кийин алар кандай чараларды көрүшү мүмкүн экендиги жөнүндө билимин жогорулатуу зарылдыгын көрсөтүп турат. Укуктарды коргоо чаралары - бул маселенин бир бөлүгү гана; ошондой эле насыя берүүдөн баш тартуу болбогондо пайда болгон ашыкча насыялардын тобокелдигин түшүнүүнү да маанилүү.

2021-ж. маалыматтар менен салыштырганда финансы институттары тарабынан финансылык кыйынчылыктарга же мыйзам бузууларга туш болгон респонденттердин үлүшү өскөн. Атап айтканда, кредиттик карталар боюнча шектүү операцияларды текшерүүгө суроо-талаптардын саны (+5 п.п.), банктык тейлөө боюнча расмий даттануулардын (+4 п.п.), акча каражат операторлорунун жогорку комиссияларына даттануулар (+2 п.п.), ошондой эле камсыздандыруу төлөмдөрүн төлөөдөн баш тартуулардын саны көбөйдү (+2 п.п.). Финансылык тобокелдиктер, кызмат көрсөтүүлөрдүн ачык-айкындыгы жетишсиз болушу жана алдамчылык иш-аракеттердин динамикасы кардарлардын укуктарын коргоону күчөтүү жана калктын финансылык сабаттуулугун жогорулатуу зарылдыгын актуалдуу болуп турат.

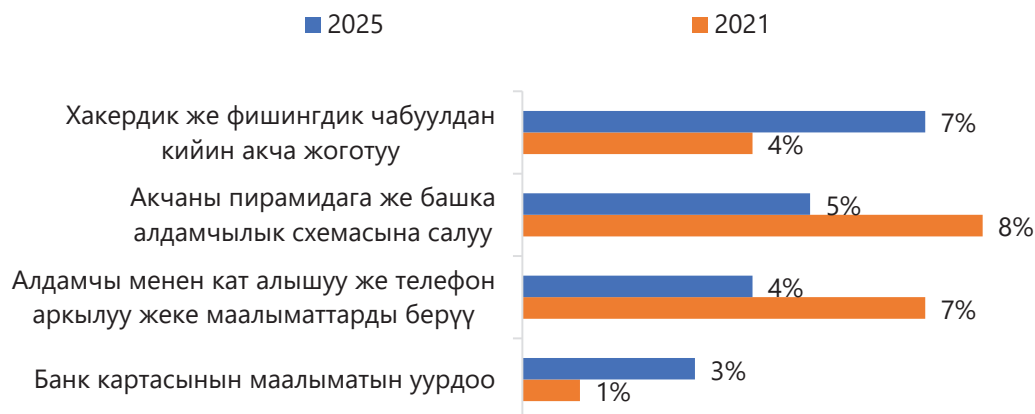
1.13-Диаграмма. Финансылык институттарынын мыйзамсыз, адилетсиз же туура эмес иш-аракеттерине туш болуу: % менен, 2021/2025-жж. натыйжалары¹⁹

Кыргызстандын жарандары алдамчылыкка кабылышат. 2025-ж. респонденттердин 7% фишинг чабуулдарынан түздөн-түз жабыркаган, 5% пирамидага акча салган, 4% алдамчылар менен кат алышуу же телефон аркылуу сүйлөшүү учурунда жеке маалыматтарын берген, ал эми 3% банктык картанын уурдалышына дуушар болгон. 2021-ж. бери түздөн-түз финансылык алдамчылыкка туш болгон респонденттердин үлүшү өсүп жатат. Атап айтканда, хакердик чабуулдардын натыйжасында акчасын жоготкондордун (+3 п.п.) жана банктык карталардын маалыматтарын уурдоо (+2 п.п.) үлүшү өскөн. Бул динамика санариптик коопсуздук коркунучунун күчөшүн жана калктын финансылык жана киберсабаттуулугун жогорулатуунун зарылдыгын көрсөтүп турат. Ошол эле учурда жеке маалыматты коргоо жана финансы пирамидаларына катышуу жаатындагы оң тенденцияларды белгилей кетүү керек: бул тармактарда тобокелдикке дуушар болгон респонденттердин үлүшү 3 п.п. төмөндөгөн.

¹⁹ 2021-жылдагы жооптордо респонденттер «Кредит берүүдөн баш тартуу» деген вариантты көрсөтүшкөн эмес.

1.14-Диаграмма. Алдамчылыкка дуушар болуу, % менен, 2021/2025-жж. натыйжалары

Белгилей кетчү нерсе, тышкы шилтемелер, анын ичинде компьютердик вирусту камтыган шилтемелерди жөнөтүү жана жеке маалыматтарды же сырсөздөрдү сураган алдамчылык схемалардын саны өсүүдө. Маалыматтар көрсөткөндөй, Кыргызстандын көпчүлүк жарандарынын санариптик финансылык сабаттуулугу жетиштүү деңгээлде эмес:

- 54% банктар тарабынан жөнөтүлгөндөй көрүнгөн шектүү шилтемелерге көңүл бурушпайт;
- 19% шилтемени басууга даяр, бул аларды алдамчылык коркунучуна дуушар кылат;
- 12% көрсөтүлгөн номерге чалууга даяр, ал эми 13% мындай кырдаалда кандай аракет кылууну билишпейт;
- 2% гана кырдаалды тактоо үчүн түздөн-түз банкка кайрылышат.

Коркунучтар тууралуу негизги түшүнүктөрдүн бар экенине карабастан, калктын басымдуу бөлүгү санариптик алдамчылыкка алсыз бойдон калууда. Бул онлайн кызматтарды колдонууда коопсуз практикалар жөнүндө маалымдуулукту жогорулатуу зарылдыгын баса белгилейт.

Финансылык жаңылыктардын ишенимдүү булактары

Ар кандай финансылык алдамчылыктын курмандыгы болуу тобокелдигин азайтуу үчүн ишенимдүү маалымат булактарына таянуу маанилүү.

Респонденттердин финансылык жаңылыктардын жана кеңештердин булактарына кандай ишеним артышканы аныкталды: 22% жеке сунуштарды эң ишенимдүү деп эсептешет, 15% социалдык тармактардагы маалыматтарга ишенишет, ал эми болжол менен 10% финансылык кызмат көрсөтүүчүлөрдүн маалыматтарына таянышат (1.15-Диаграмманы караңыз).

1.15-Диаграмма. Финансылык жаңылыктардын жана кеңештердин ишенимдүү булактары % менен, 2025-ж. натыйжалары

Кыргызстандын калкы расмий маалымат булактарына же кесипкөй кеңешчилерге караганда көбүнчө социалдык тармактарга жана туугандар менен достор сыяктуу расмий эмес маалымат булактарына көбүрөөк таянышат. Бул тенденция финансылык уюмдарга болгон ишенимдин төмөндүгүн, кесипкөй кеңешчилердин иши жөнүндө маалыматтын жетишсиздигин жана расмий эмес кеңештерге таянууну билдирет. Финансылык чечимдерди кабыл алууда жеке сунуштар маанилүү ролду ойнойт.

1.3. Финансылык көз караштарды баалоо (финансыга болгон мамиле)

Финансылык көз караштар финансылык сабаттуулуктун үчүнчү компоненти болуп саналат. ЭКӨУ тарабынан берилген финансылык сабаттуулуктун аныктамасында, адам белгилүү бир билимге жана көндүмдөргө ээ болсо да акчага болгон мамилеси анын финансылык чечимдерине жана финансылык жүрүм-турумуна таасир этиши мүмкүн экендиги белгиленет. Ошондуктан, ЭКӨУ Инструментарийине респонденттердин акчага жана келечекти пландаштырууга болгон субъективдүү мамилесин, ошондой эле жеке финансыга байланышкан түшүнүктөрүн баалоо үчүн бир нече суроолор жана билдирүүлөр киргизилген. Ар бир суроо сурамжылануучулардын каражаттарды кыска мөөнөттүү же узак мөөнөттүү келечекте сарптоого болгон артыкчылыгын баалайт.

Узак мөөнөттүү пландаштырууга жана каражат топтоого оң көз караштагы респонденттер жогору балл алышат. Аларга беш баллдык шкала боюнча төмөнкү ырастоолорго макулдук деңгээлин баалоо сунушталат:

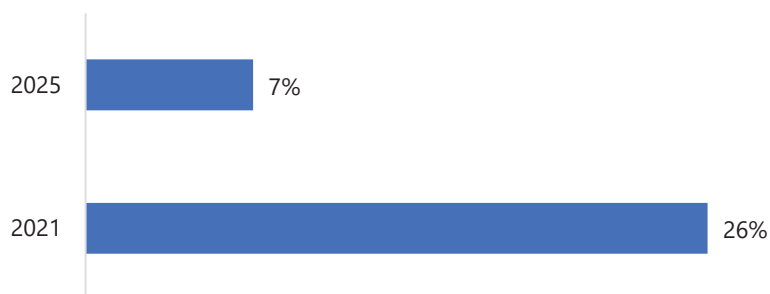
1. «Мен бүгүнкү күн менен жашайм, эртеңки күндү ойлобойм» (узак мөөнөттүү перспективага болгон мамиле).
2. «Мен акчаны узак мөөнөткө сактоого караганда, аны сарптоону көбүрөөк жактырам» (каражат топтоого жана узак мөөнөттүү перспективага болгон мамиле).
3. «Акча сарпталып турушу керек» (узак мөөнөттүү перспективага жана каражат топтоого болгон мамиле).

«Финансылык көз караштар» компоненти боюнча 4 мүмкүн болгон баллдын ичинен орточо балл 1,7 баллды түзгөн (максималдык деңгээлдин 42%).

Финансылык көз караштар боюнча минималдуу максаттуу балл

Финансылык көз караштар боюнча минималдуу максаттуу балл 3, бул мүмкүн болгон 4 баллдын ичинен (же 75%). 2025-ж. маалыматтары көрсөткөндөй, бул деңгээлге жеткен респонденттердин үлүшү болгону 7%, ал эми 2021-ж. бул көрсөткүч 26% түзгөн. Мындай кескин төмөндөө финансыларга узак мөөнөттүү көз карашты көрсөткөн жарандардын санынын азайганын билдирет. Бул тенденция финансы институттарына болгон ишенимдин төмөндөшүн, узак мөөнөттүү пландаштырууга мотивациянын жетишсиздигин жана/же финансылык белгисиздиктин жогорулашын чагылдырышы мүмкүн.

1.16-Диаграмма. Финансыларга карата минималдуу максаттуу балл (3 жана андан жогору) % менен, 2021/2025-жж. натыйжалары

2. ФИНАНСЫЛЫК БАКУБАТЧЫЛЫК

ЭКӨУ Инструментарийинин акыркы версиясында АКШнын Кардарлардын Финансылык укуктарын коргоо бюросу (CFPB) тарабынан иштелип чыккан формулировкалар колдонулат. Бул ведомство финансылык бакубатчылыктын аныктамасын жана аны өлчөө ыкмасын сунуштаган, алар ЭКӨУ методологиясынын концептуалдык негиздеринин маанилүү бөлүгүнө айланган. CFPBдин айтымында, финансылык бакубатчылык - бул "азыркы финансылык милдеттенмелерди толугу менен аткарууга, финансылык келечегине ишенүүгө жана жашоодон ырахат алууга мүмкүнчүлүк берген тандоолорду жасоого жөндөмдүү болуу". Ошентип, финансылык бакубатчылык көрсөткүчү биринчи кезекте кирешелердин же финансылык жүрүм-турумдун объективдүү өзгөрүүлөрүн эмес, материалдык абалды субъективдүү баалоону чагылдырат.

Финансылык бакубатчылыктын компоненттери:

- **Өз финансыларын көзөмөлдөө**, башкача айтканда, төлөмдөрдү өз убагында төлөө, чоң карыздардын жок болушу жана күнүмдүк жашоону камсыз кылуу.
- **Топтолгон каражаттардын болушу, медициналык камсыздандыруунун жана жакшы насыя тарыхынын болушу**, ошондой эле достордон жана үй-бүлөдөн финансылык колдоо алуу мүмкүнчүлүгүнүн болушу кардарлардын финансылык соккуларга туруштук берүү жөндөмүн жогорулатат.
- **Финансылык максаттардын болушу**, мисалы, белгилүү бир убакыт аралыгында карызды төлөө же пенсия үчүн белгилүү сумманы топтоо, жана ушул максаттарга жетүү жана аларга жетүү жолунда жүрүү.
- **Жашоодон ырахат алууга мүмкүндүк берген тандоолорду жасоо**, мисалы, эс алууга чыгуу, кээде ресторанда тамактануу, илимий даража алуу үчүн окууну улантуу же үй-бүлөнүз менен көбүрөөк убакыт өткөрүү үчүн азыраак иштөө.

Финансылык бакубатчылыкты баалоо үчүн ЭКӨУ Инструментарийинде колдонулган маркерлер:

- «Менин акчам менин жашоомду көзөмөлдөйт» билдирүүсүнө макул эместиги.
- «Менин акчам жетпей калабы деп тынчсызданам» билдирүүсүнө макул эместиги.
- «Айдын аягында дагы акчам калат» билдирүүсүнө макулдугу.
- «Мен чыгымдарымды кандайдыр бир жол менен көтөрүп жатам» билдирүүсүнө макул эместиги.
- «Финансылык абалымдан улам жашоомдо мен эч качан каалаган нерсеме жете албайм» билдирүүсүнө макул эместиги.

Ар бир билдирүү боюнча респонденттер 0дөн 4кө чейин балл ала алышат, бул финансылык бакубатчылык боюнча 0 – 20 балл диапазонун түзөт. Беш суроо

финансылык бакубатчылык субъективдүү элементтери менен байланыштуу, мисалы, өз финансылыкабалына канааттануу жана акча маселелерине байланыштуу стресстин болушу. Жыйынтыктоочу жогорку балл финансылык бакубатчылыктын жогорку деңгээлин көрсөтөт.

2025-ж. финансылык бакубатчылыктын орточо көрсөткүчү 8,9 баллды (44%) түзгөн, ал эми 2021-ж. ал 10 балл (50%) болгон. 50% төмөн көрсөткүч жашоо сапатына терс таасирин тийгизген финансылык кыйынчылыктарды билдирет. Орточодон төмөн жалпы балл респонденттердин жеке финансыларды башкарууда өздөрүн ишенимдүү сезбээрин, финансылык соккуларды көтөрүү жөндөмдүүлүгүнө күмөн санаарын, алардын финансылык абалы маанилүү чечимдерди кабыл алууну чектей тургандыгын жана узак мөөнөттүү финансылык пландарды ишке ашырууну азайтуу дегенди билдирет.

2.1-Диаграммасында көрсөтүлгөндөй, "Финансылык маселелер менин жашоомду көзөмөлдөп турат" (63%) жана "Мен акча түгөнүп калат деп корком" (59%) деген билдирүүлөр эң жогорку көрсөткүчтөрдү көрсөттү. Бул Кыргызстандын жарандарынын жеке же үй-бүлөлүк бюджеттин чектөөлөрүнө, ошондой эле топтоо мүмкүнчүлүктөрүнүн жоктугуна тынчсызданып жатышканын айгинелейт.

2.1-Диаграмма. Финансылык бакубатчылык боюнча суроо-билдирүүлөргө жооп берген респонденттердин үлүшү % менен, 2025-ж. натыйжалары

Эскерте кетчү нерсе, негативдүү билдирүүлөргө макул болбоо финансылык бакубатчылыктын көрсөткүчтөрүн түзгөн баллдарды берет.

Социалдык-демографиялык топторду финансылык сабаттуулук жана финансылык бакубатчылык боюнча талдоо

Бул бөлүмдө кичи топтордун ортосундагы айырмачылыктарды аныктоо максатында алардын ар кандай өзгөчөлүктөрү каралат. Бул жерде финансылык сабаттуулуктун деңгээлин, анын ичинде финансылык билимди, финансылык жүрүм-турумдун моделдерин жана акчага болгон көз карашын, ошондой эле конкреттүү топтордун финансылык бакубатчылыгын мүнөздөгөн орточо баллдар келтирилген. Жеке социалдык-демографиялык мүнөздөмөлөрдүн негизинде талдоо үчүн сегиз кичи топ бөлүнгөн.

Респонденттердин социалдык-демографиялык топторунун финансылык сабаттуулук деңгээли боюнча айырмачылыктар

Бул пункта респонденттердин топторунун ортосундагы финансылык сабаттуулуктун (анын ичинде финансылык билимдин, жүрүм-турумдун жана акчага болгон мамиленин) жана финансылык бакубатчылыктын деңгээлиндеги айырмачылыктарды көрсөткөн сүрөттөлмө статистика келтирилген. Өзгөчө көңүл бурууну талап кылган потенциалдуу алсыз топтор төмөнкү параметрлер боюнча аныкталат:

- **Жынысы:** аялдар, эркектер.
- **Жаш курагы:** жаштар (18–29 жаш), орто жаштагы адамдар (30–59 жаш), улгайган адамдар (60 жаштан жогору).
- **Жашаган жери:** айыл калктуу аймактары (3 000ден аз тургун), кичи шаарлар (3 000–50 000 тургун), чоң шаарлар (50 000ден ашык тургун).
- **Билими:** билими жок, орто билимдүү, жогорку билимдүү, дипломдон кийин билим алган (постдипломдук).
- **Кирешеси:** төмөн (40 миң сомдон төмөн), орточо (40–70 миң сом), жогорку (70 миң сомдон жогору).
- **Санариптик технологияларды колдонуусу:** финансылык өнүмдөрдү же кызматтарды алуу үчүн электрондук түзмөктөрдү (компьютер, электрондук почта, интернет, мобилдик телефон же смартфон) колдонгондор жана колдонбогондор.
- **Финансылык туруктуулугу:** финансылык туруктуулар - бул үч ай жана андан көп мөөнөткө чыгымдарды жабууга жетиштүү финансылык жаздыгы барлар; финансылык жагынан туруксуздар - алардын коопсуздук жаздыгы 3 айдан аз убакытка керектүү чыгымдарды камтыйт.

Жынысы боюнча айырмачылыктарды талдоо

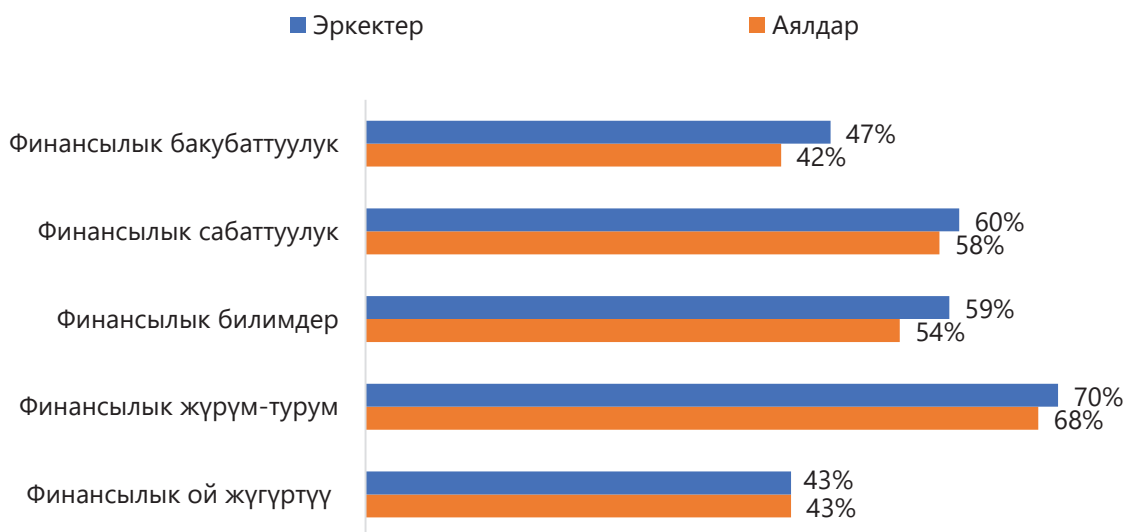
Жынысы жактан талдоо көрсөткөндөй, эркектер менен аялдардын жалпы финансылык билим деңгээли жана финансылык бакубатчылык боюнча көрсөткүчтөрү салыштырмалуу окшош болгонуна карабастан, айрым

компоненттерде түзүмдүк айырмачылыктар сакталат. Аялдар тандалманын 52%, эркектер 48% түзөт. Финансылык билимдин интегралдык индекси боюнча айырмачылыктар дээрлик жок. Бирок, 2.2.1 диаграммасында көрсөтүлгөн чоң эмес, бирок туруктуу гендердик ажырымдар бар: эркектер орто эсеп менен "финансылык билимдер" (+5 п.п.), "финансылык бакубатчылык" (+5 п.п.) жана "финансылык жүрүм-турум" (+2 п.п.) компоненттеринин эсебинен 3 п.п. (же 0,2-0,3 балл) көбүрөөк топтошот. Баллдардагы көрсөткүчтөр 2.2.2 диаграммасында көрсөтүлгөн.

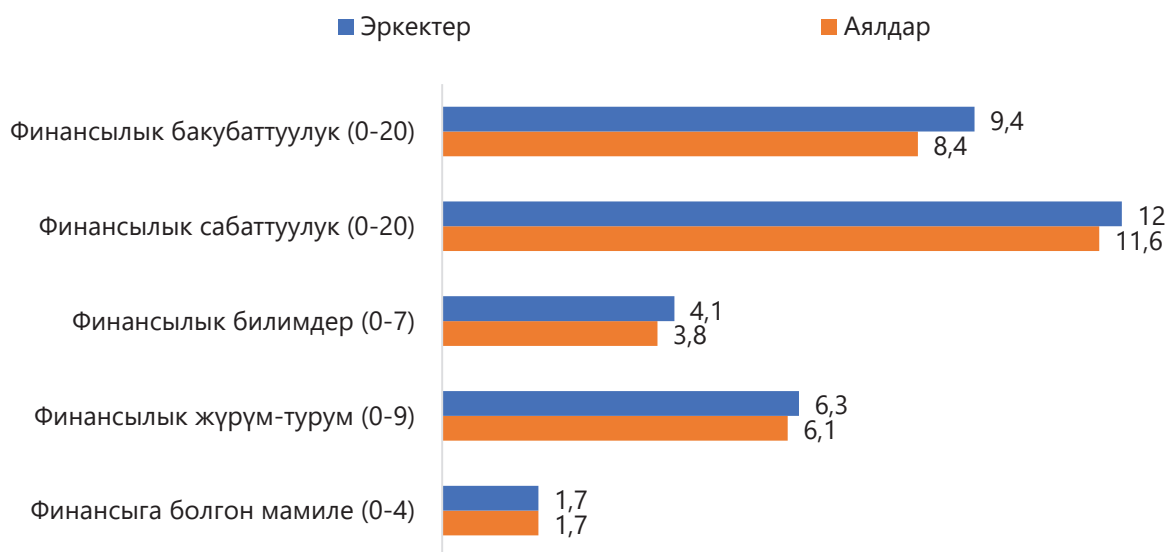
Бул айырмачылыктар жогорку критикалык деңгээлде болбосо дагы, кеңири контекстти чагылдырат. Аялдардын финансылык маалыматка жетүү мүмкүнчүлүгү чектелген. Алардын узак мөөнөттүү финансылык инструменттерди башкарууга катышуусу азыраак жана алар финансылык жактан көбүрөөк тобокелдүү абалда болушат. Практикада бул туруктуу финансылык бакубатчылыкка жетүүнү кыйындатат жана аялдардын экономикалык активдүүлүккө катышуусун чектейт.

Формалдык жактан тең натыйжаларга ээ болгонуна карабастан, жыныска байланыштуу тоскоолдуктарды эске алуу маанилүү. Бул тоскоолдуктар аялдардын экономикалык көз карандысыздыгын чектеши мүмкүн жана алардын финансылык билимдерин жана көндүмдөрүн жогорулатууга багытталган максаттуу чараларды талап кылат.

2.2.1-Диаграмма. Финансылык сабаттуулуктун жана бакубатчылыктын көрсөткүчтөрү, жынысы боюнча, % менен, 2025-ж. натыйжалары

2.2.2-Диаграмма. Финансылык сабаттуулук жана бакубаттуулук көрсөткүчтөрү, жынысы боюнча, балл менен, 2025-ж. натыйжалары

Жаш курагы

Жаш курактагы топтордун анализи финансылык компетенциялардын жана субъективдүү финансылык жыргалчылыктын деңгээлинин кескин айырмачылыктарын тастыктап турат. Жаштар (18-29 жаш курактагылар, тандалманын 28%) финансылык сабаттуулуктун бардык компоненттери боюнча эң жогорку көрсөткүчтөрдү көрсөтүшөт, ал эми алардын финансылык бакубатчылыкты баалоосу башка топтордун натыйжаларынан орто эсеп менен 4 п.п. жогору турат. Бул, балким, санариптик куралдарга көбүрөөк ылайыкташууну, жаңы финансылык кызматтарды активдүү өздөштүрүүнү жана финансылык түйшүктүн аздыгын чагылдырат. Жаш респонденттердин карызга жана узак мөөнөттүү финансылык милдеттенмелерге толук кабылышкан эмес деп божомолдоого болот, бул алардын салыштырмалуу бакубатчылыкты жакшы баалоосун түшүндүрөт.

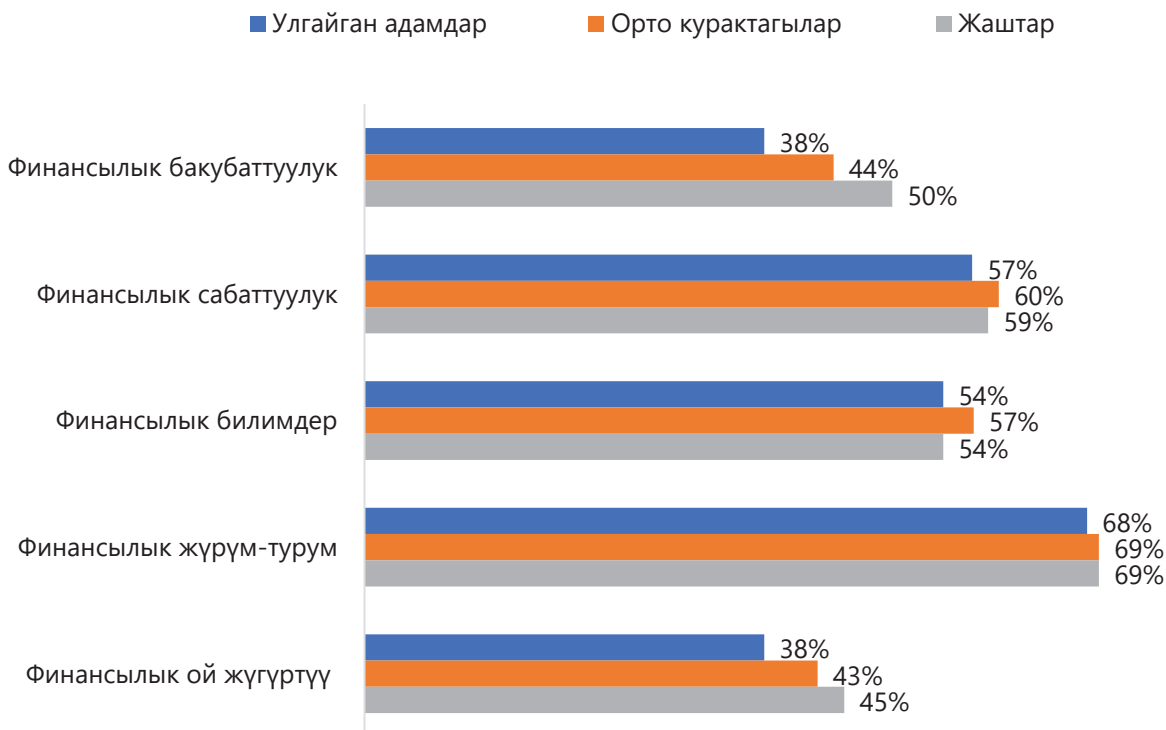
Орто жаштагы адамдар (30-59 жаштагылар, тандалманын 57%) финансылык активдүүлүктүн негизги кыймылдаткычы болуп саналат. Бул топко каражаттардын негизги көлөмү туура келет жана алар көпчүлүк учурда комплекстүү финансылык чечимдерди кабыл алышат: үнөмдөөдөн тартып инвестицияга чейин жана насыя алуу боюнча. Алардын орточо финансылык сабаттуулугу жаштарга салыштырмалуу төмөн, бул алардын финансылык милдеттенмелеринин көптүгүнө байланыштуу болушу мүмкүн.

Улуу курактагы респонденттер (60 жаштан жогору, 15%) бардык көрсөткүчтөр боюнча эң төмөнкү көрсөткүчтү көрсөтүшөт. Эң чоң ажырым финансылык бакубатчылык блогунда байкалат: улуу курактагылар каражаттын жетишсиздиги, келечеги белгисиз жана топтоо мүмкүнчүлүктөрүнүн чектелүү экендиги жөнүндө көп айтышат. Мындан тышкары, бул топ санариптик финансылык кызматтарды азыраак колдонот жана тез өзгөрүп жаткан финансылык өнүмдөр рыногунда навигациялоодо кыйынчылыктарга туш болушат.

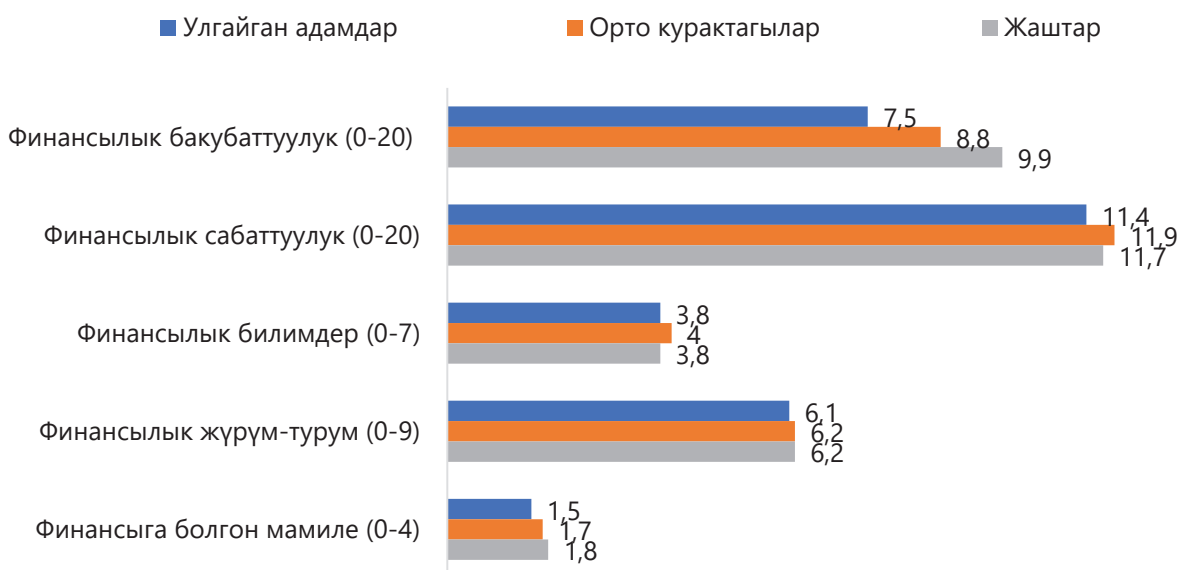
Ошентип, жаш курак топтору боюнча баалоодогу айырмачылыктар максаттуу ыкмалардын зарылдыгын тастыктап турат. Белгиленген динамика дагы кененирээк түшүндүрүүнү талап кылат. Биринчиден, 2021-жылдагы изилдөөдөгө ылайык, жаштардын финансылык бакубатчылыкка карата субъективдүү баалары улуу муундарга салыштырмалуу жогору. Бул, балким, кирешелердин же туруктуулуктун жогорку деңгээлинен эмес, оптимизмдин жана келечекке карата позитивдүү көз караштардын жогорулашынан кабар берет. Экинчиден, улуу курактагы респонденттердин узак мөөнөттүү пландаштыруу компоненти боюнча төмөн көрсөткүчтөрү көп жагынан түшүндүрүлөт: пенсияга жакындаган сайын пландоо горизонту объективдүү түрдө кыскарып, узак мөөнөттүк стратегияларды иштеп чыгуунун зарылдыгы азыраак актуалдуу катары кабыл алынат.

Бирок, эң айкын жана тынчсыздандырарлык жыйынтык бул жаштар менен карылардын ортосундагы минималдуу аралыкты камтыган жаштар арасындагы финансылык билим, маанай жана жүрүм-турумдагы айырмачылыктар дээрлик жок. Бул азыркы билим берүү демилгелери жаштардын күткөн деңгээлине жетпей жатканын билдирет: алардын билими жана тажрыйбасы таптакыр башка финансылык системанын шартында социалдашкан. Мындай муундардын ортосундагы айырмачылыктар финансылык сабаттуулук программаларын кайра карап чыгуунун жана заманбап, адаптивдүү жана сегменттелген окутуу куралдарын иштеп чыгуунун зарылдыгын баса белгилейт.

2.3.1-Диаграмма. Финансылык сабаттуулук жана финансылык бакубатчылык көрсөткүчтөрү, жаш курагы боюнча % менен, 2025-ж. натыйжалары

2.3.2-Диаграмма. Финансылык сабаттуулук жана финансылык бакубатчылык көрсөткүчтөрү, жаш курагы боюнча (балл менен), 2025-ж. натыйжалары

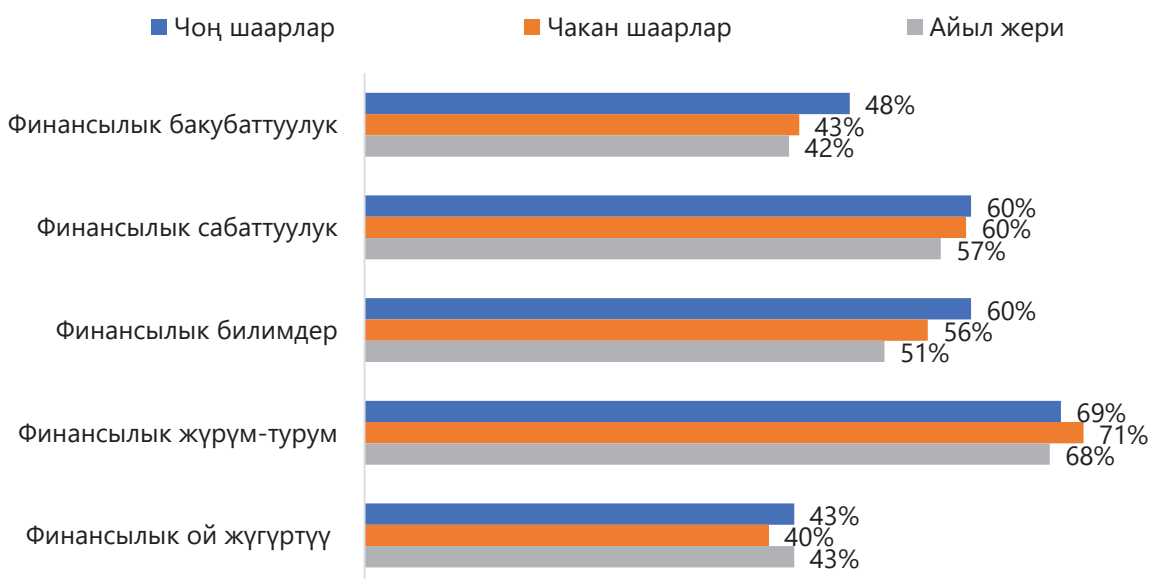

Жашаган жери

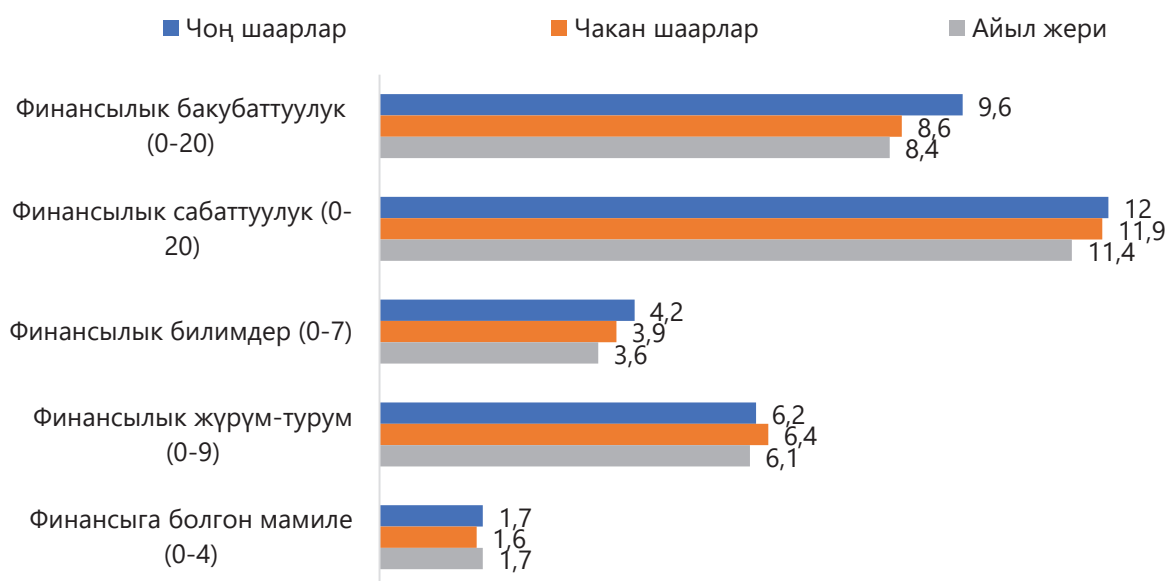
Экономикалык география финансылык өнүмдөргө жеткиликтүүлүктү жана калктын финансылык сабаттуулугунун деңгээлин дифференциялоодо олуттуу фактор бойдон калууда.

Тандалманын структурасы төмөнкүдөй бөлүнгөн: калкы 3 000 адамга чейин болгон айылдык калктуу аймактар – 30%, кичи шаарлар (3 000–50 000 адам) – 34%, чоң шаарлар (50 000 адамдан ашык) – 36%. Финансылык сабаттуулук жана бакубатчылык көрсөткүчтөрү боюнча топтор аралык айырмачылыктар минималдуу бойдон калууда. Чоң шаарлардын тургундары бир аз жогору, орточо эсеп менен 4 п.п. натыйжасын көрсөтүшөт. Учурдагы маалыматтар калктын финансылык жактан алсыз абалы жашаган жери же финансылык борборлордон алыстыгына байланыштуу деп аныктоого негиз бербейт. Финансылык жеткиликтүүлүк саясатын так максатташтыруу үчүн калктуу конуштун көлөмүн гана эмес, финансылык уюмдардын иш жүзүндө ошол жерде болушунун деңгээлин, ошондой эле кызмат көрсөтүүнүн санариптик каналдарынын жеткиликтүүлүгүн да эске алуу сунушталат.

2.4.1-Диаграмма. Финансылык сабаттуулук жана финансылык бакубатчылык көрсөткүчтөрү, жашаган жери боюнча % менен, 2025-ж. натыйжалары

2.4.2-Диаграмма. Финансылык сабаттуулук жана финансылык бакубатчылык көрсөткүчтөрү, жашаган жери боюнча (балл менен), 2025-ж. натыйжалары

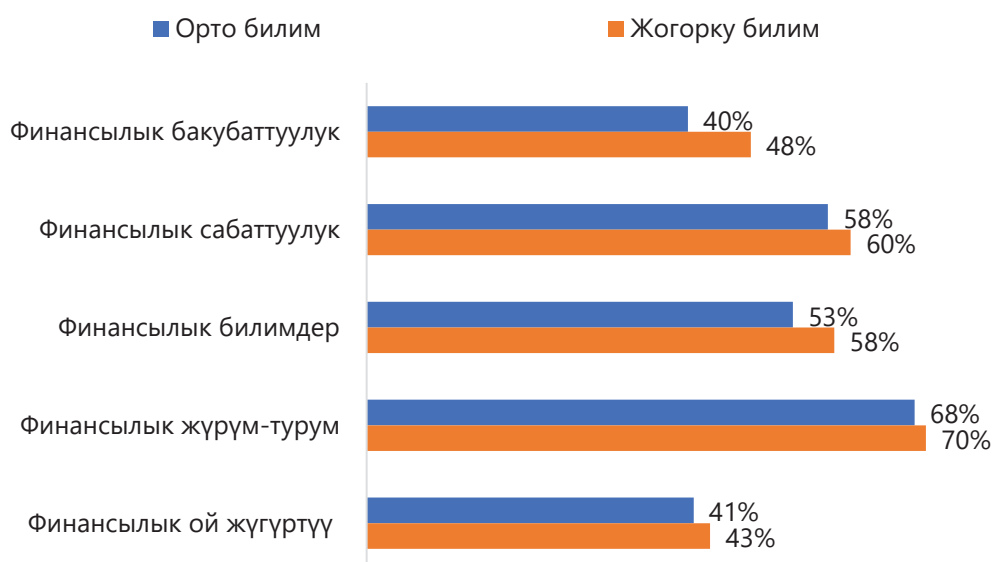

Билим деңгээли

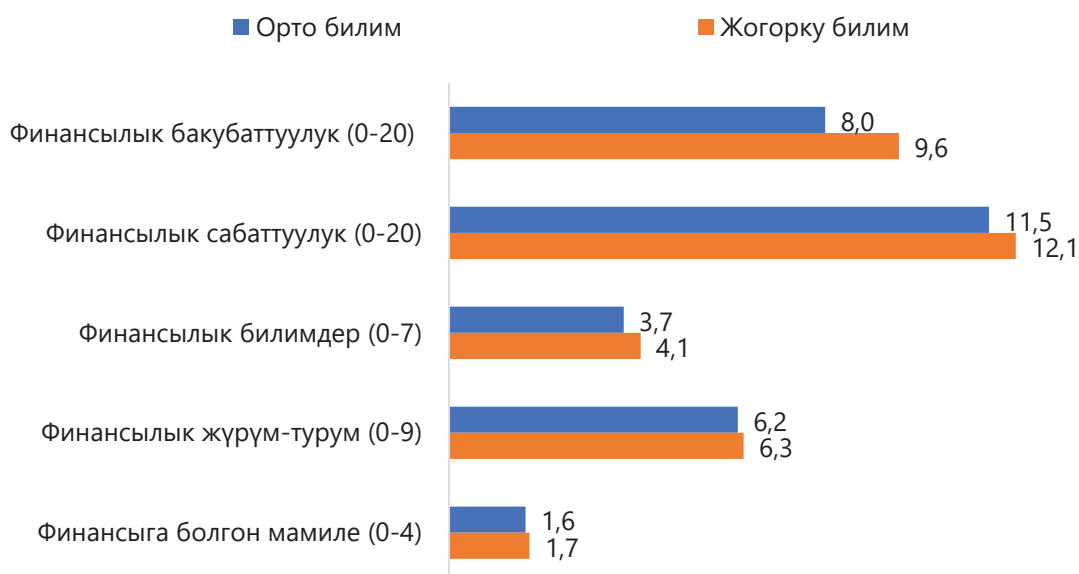
Билим деңгээли - эмгек кирешесин жана андан кийинки финансылык жүрүм-турумду аныктоочу негизги көрсөткүчтөрдүн бири. Жогорку квалификациялуу респонденттер көбүрөөк атаандаштыкка жөндөмдүү кызмат орундарына ээ, экономикалык жактан активдүү болгон шаардык борборлорго көбүрөөк көчүп барышат жана ошого жараша туруктуу каржылык жүрүм-турумду калыптандыруу үчүн көбүрөөк ресурска ээ болушат. Бул финансылык сабаттуулуктун жана финансылык бакубатчылыктын жогорку деңгээлине негиз түзөт.

Тандалманын структурасы төмөнкүдөй бөлүнгөн: расмий билим деңгээли жок респонденттердин тобу - 1%, дипломдон кийин билим алган респонденттер 0,5% түзөт. Ошондуктан, бул топтор талдоого киргизилген эмес. Орто билимдүү топ – 41%, жогорку билимдүү адистер – 57%. Маалыматтар туруктуу тенденцияны көрсөтөт, билим деңгээлинин жогорулашы финансылык сабаттуулук жана финансылык бакубатчылык көрсөткүчтөрүнүн өсүшү менен байланыштуу (+2 п.п.).

2.5.1-Диаграмма. Финансылык сабаттуулук жана бакубатчылык көрсөткүчтөрү, билим деңгээли боюнча (%), 2025-ж. натыйжалары

2.5.2-Диаграмма. Финансылык сабаттуулук жана финансылык бакубатчылык көрсөткүчтөрү, билим деңгээли боюнча (балл менен), 2025-ж. натыйжалары

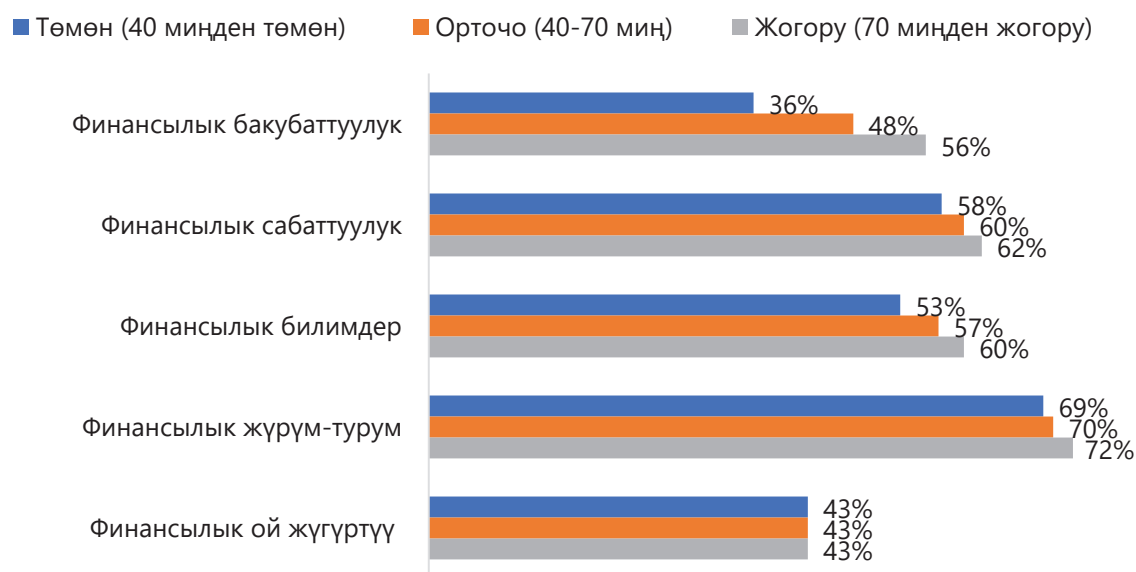
Кирешеси

Жалпы тандалма үй чарбаларынын айлык кирешесинин деңгээли боюнча үч категорияга бөлүнгөн: төмөн кирешелүү (40 миң сомдон аз) – 35%, орточо кирешелүү (40–70 миң сом) – 24%, жана жогорку кирешелүү (70 миң сомдон ашык)

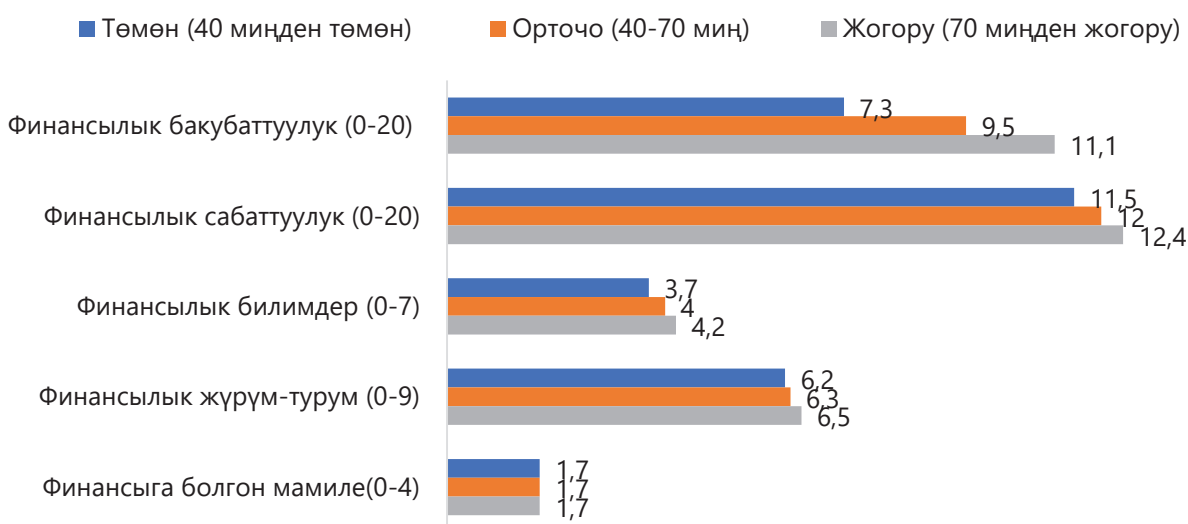
– 22%. Ал эми сурамжылоого катышкандардын ар бир бешинчиси (19%) эмгек акысы тууралуу маалыматты ачыкка чыгарбоону туура көрөт; бул топ көрсөтүлгөн категорияларга кирбейт.

Киреше деңгээли менен финансылык сабаттуулуктун ортосунда түз байланыш бар деген божомол тастыкталды. Жогорку кирешелүү респонденттер финансылык билим, жүрүм-турум жана бакубатчылык көрсөткүчтөрүндө орточо эсеп менен 7 п.п. жогору натыйжаларды көрсөтүшкөн (2.6.2-Диаграммасын караңыз).

2.6.1-Диаграмма. Финансылык сабаттуулук жана финансылык бакубатчылык көрсөткүчтөрү, киреше деңгээли боюнча % менен, 2025-ж. натыйжалары

2.6.2-Диаграмма. Финансылык сабаттуулук жана финансылык бакубатчылык көрсөткүчтөрү, киреше деңгээли боюнча (балл менен), 2025-ж. натыйжалары

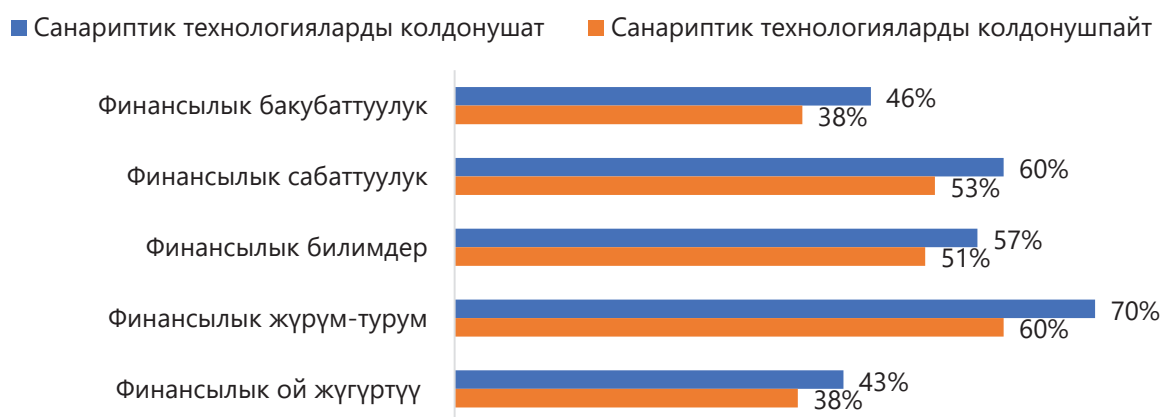
Санариптик технологияларды колдонуу

Изилдөөнүн алкагында респонденттер эки топко бөлүнгөн: финансылык өнүмдөрдү жана кызматтарды алуу үчүн электрондук түзүлүштөрдү (компьютер, электрондук

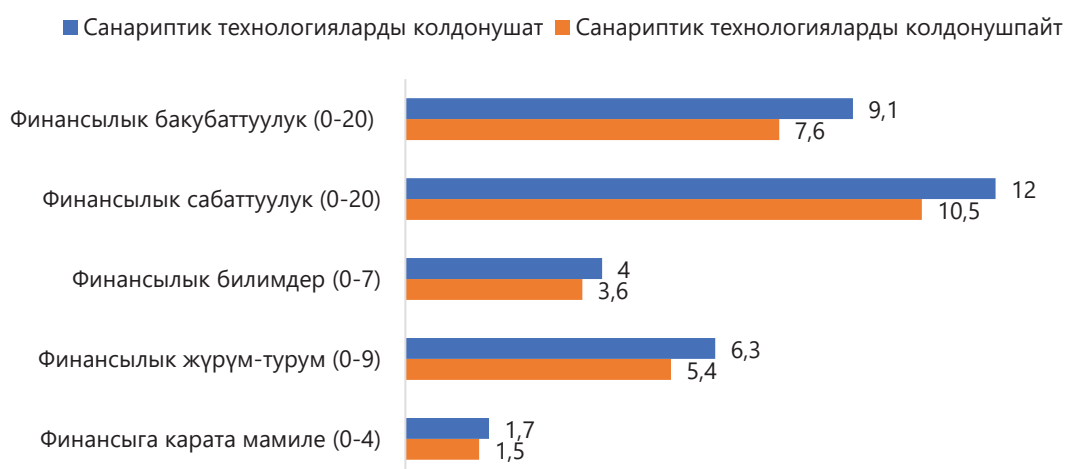
почта, интернет, мобилдик телефон же смартфон) колдонгон топ жана мындай технологияларды колдонбогон топ. Тандалма боюнча маалыматтарга ылайык, респонденттердин 87% финансылык операцияларды жүргүзүүдө санариптик жана мобилдик каналдарды колдонушат, ал эми 13% акыркы жылы бир да санариптик финансылык транзакцияны жүргүзгөн эмес.

Салыштырмалуу көрсөткүчтөрдү талдоо туруктуу көрүнүштү белгилеп турат: санариптик финансылык кызматтардын колдонуучулары финансылык сабаттуулуктун жана финансылык бакубатчылыктын жогорку деңгээлине ээ. Ар кандай параметрлер боюнча ажырым 5 п.п. 10 п.п. чейинки аралыкты түзөт (2.7.2-Диаграммасын караңыз). Бул санариптик финансылык экосистемага катышуу финансылык жүрүм-турумдун өркүндөшүнө, маалыматка кеңири жеткиликтүүлүк жана жеке финансылык тобокелдиктерди башкаруунун жогорку жөндөмдүүлүгүнө байланыштуу экендигин көрсөтүп турат.

2.7.1-Диаграмма. Финансылык сабаттуулук жана финансылык бакубатчылык көрсөткүчтөрү, санариптик технологияларды колдонуу деңгээли боюнча % менен, 2025-ж. натыйжалары

2.7.2-Диаграмма. Финансылык сабаттуулук жана финансылык бакубатчылык көрсөткүчтөрү, санариптик технологияларды колдонуу деңгээли боюнча (балл менен), 2025-ж. натыйжалары

3. САНАРИПТИК ФИНАНСЫЛЫК САБАТТУУЛУК

Санариптик финансылык сабаттуулук боюнча жалпы балл финансылык билим боюнча жалпы баллга окшош эсептелет. Ошентип, санариптик финансылык сабаттуулуктун деңгээлин баалоо үч компонентке негизделет: билим, жүрүм-турум жана мамиле.

- Билимдер санариптик келишимдерди, жеке маалыматтарды жана криптоактивдерди түшүнүүнү өлчөгөн үч суроого туура жооптордун саны катары эсептелет.
- Жүрүм-турум төрт ырастоо менен аныкталган "сабаттуу" жүрүм-турумдун санарип моделдеринин саны менен аныкталат.
- Көз караштар санариптик финансыларга карата "сабаттуу" көз караштардын саны катары эсептелет, үч ырастоо менен аныкталат.

Санариптик финансылык сабаттуулуктун көрсөткүчү санариптик билимдер (3), жүрүм-турум (4) жана мамиле (3) компоненттеринин суммасынан турат. Баштапкы санариптик финансылык сабаттуулуктун көрсөткүчтөрү 0дөн 10го чейинки диапазондо өзгөрөт, ал эми жыйынтыктоочу балл 0дөн 100гө чейин масштабдалат.

Кыргызстандын тургундарынын санариптик финансылык сабаттуулугу боюнча орточо баалоосу мүмкүн болгон 100 максималдуу баллдан 54,6 түзөт.

Таблица 3.1. Санариптик финансылык сабаттуулук деңгээли жана анын компоненттери

Жылы	Респонденттердин саны	Санариптик финансылык сабаттуулуктун жалпы деңгээли	Санариптик финансылык билим деңгээлин кошкондо	Санариптик финансылык жүрүм-турум деңгээлин кошкондо	Санариптик финансылык көз караштар деңгээлин кошкондо
2025-ж. карата маалыматтар	1020	54,6	11,0	25,5	18,1

Санариптик финансылык сабаттуулуктун минималдуу максаттуу баллы

Санариптик финансылык сабаттуулук боюнча минималдуу максаттуу балл 100дөн 70 деп аныкталат. Сурамжылоонун маалыматтарына ылайык, респонденттердин 24% гана минималдуу максаттуу баллга жетишкен, бул санариптик финансылык сабаттуулуктун төмөн деңгээлин көрсөтөт.

3.1. Санариптик финансылык сабаттуулук боюнча суроолор

2022-ж. ЭКӨУ Инструментарийине санариптик финансылык сабаттуулукту баалоо үчүн 10 суроо киргизилген. Ар бир туура жооп үчүн респондентке бир балл берилет, бул санариптик финансылык көндүмдөрдүн деңгээлин өлчөөгө мүмкүнчүлүк берет.

Санариптик финансылык сабаттуулук боюнча суроолордун бири төмөнкү билдирүүгө байланыштуу: «Мен банктык эсебимдин сырсызун жана PIN-кодун жакын досторум менен бөлүшөм». Кыргызстанда:

- Жарандардын 94% PIN-коддорун достору же туугандары менен бөлүшпөйт.
- Респонденттердин 84% өз финансылары тууралуу интернетте бөлүшпөйт.
- Суроолорго жооп бергендердин 25% онлайн-сатып алуулар же жеке финансылар үчүн колдонгон веб-сайттарда сырсызун дайыма алмаштырып турушат.
- Мындан тышкары, респонденттердин 52% финансылык кызмат көрсөтүүчү уюмдун кызматын колдонордон мурун анын ишмердиги жөнгө салынганын текшерешет.
- Санариптик финансылык сабаттуулуктун дагы бир суроосу респонденттердин коомдук Wi-Fi тармактарынын коопсуздугуна болгон көз карашын текшерет. Сурамжылоого катышкандардын 39% гана коомдук Wi-Fi аркылуу онлайн сатып алуулар коопсуз эмес деп эсептешет.

3.1-Диаграмма. Санариптик финансылык сабаттуулук боюнча ар бир суроо үчүн бир балл алган жана ырастоого туура жооп бергендердин үлүшү (Билимдер).

3.2-Диаграмма. Санариптик финансылык сабаттуулук боюнча ар бир суроо үчүн бир балл алган жана ырастоого туура жооп бергендердин үлүшү (Жүрүм-турум).

3.3-Диаграмма. Санариптик финансылык сабаттуулук боюнча ар бир суроо үчүн бир балл алган жана ырастоого туура жооп бергендердин үлүшү (Финансылык көз караштар).

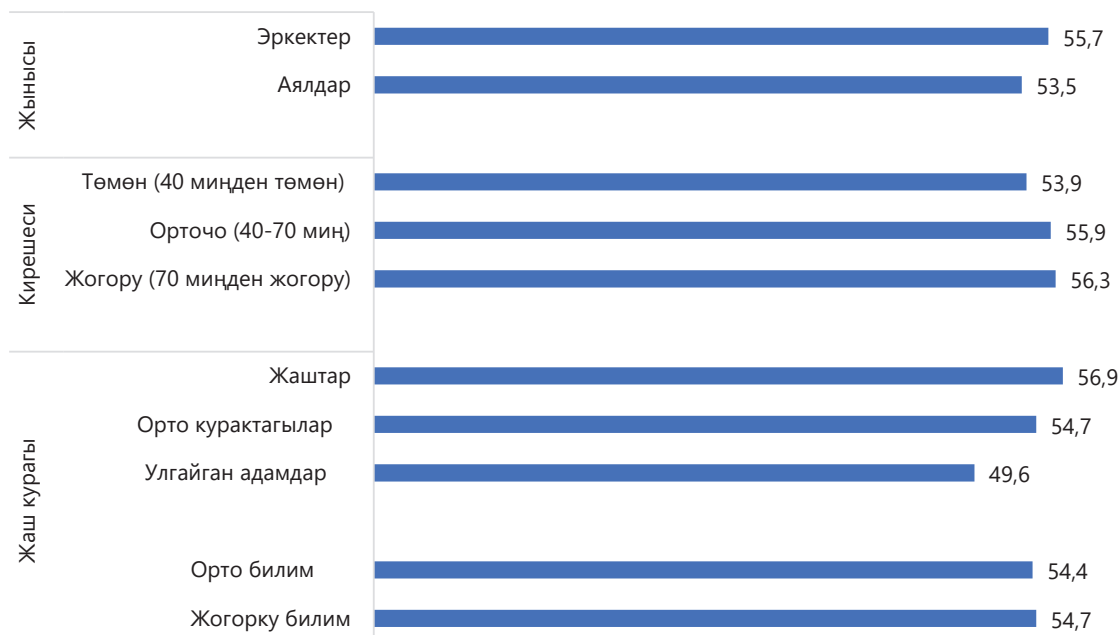
Социалдык-демографиялык топтор боюнча санариптик финансылык сабаттуулуктун көрсөткүчтөрү

Социалдык-демографиялык топтор боюнча санариптик финансылык сабаттуулуктун анализи көрсөтүп тургандай, эркектердин көрсөткүчтөрү 2,2 баллга жогору, ал эми киреше деңгээли жогору адамдарда 2,4 баллга жогору. Жаш курагы боюнча, орто жаштагы адамдарга жана жаштарга салыштырмалуу улгайган адамдардын санарип сабаттуулугу (60-79 жаш) төмөн деңгээлде, бул орточо алганда 6-7 балл.

3.4-Диаграмма. Социалдык демографиялык көрсөткүчтөр боюнча санариптик финансылык сабаттуулук деңгээли

Санариптик финансылык сабаттуулук көрсөткүчтөрү 0дөн 100гө чейин

Социалдык демографиялык көрсөткүчтөр боюнча санариптик финансылык сабаттуулук деңгээли

3.2. Санариптик финансылык сабаттуулук деңгээлин түшүнүү контексти

Санариптик ишмердүүлүк: санариптик түзүлүштөрдү жана куралдарды колдонуу

Санариптик финансылык сабаттуулукту баалоонун дагы бир жолу – бул күнүмдүк тапшырмаларды аткаруу үчүн санариптик түзүлүштөрдү жана куралдарды колдонуу жыштыгын талдоо. Мисалы, сурамжыланган адамдардын 20% гана туруктуу түрдө компьютеринде документтерди түзгөн, ал эми 26% акыркы 12 айдын ичинде электрондук каттарды жиберген же алган, алынган маалыматтар жумуш үчүн гаджеттердин чектелүү колдонулганын көрсөтүп турат. Ошол эле учурда, сурамжылангандардын 91% мобилдик телефонду колдонгон, көпчүлүгү социалдык тармактарды колдонушат (74%) же интернеттен маалымат издешет (68%) (2-тиркеме, 6-Диаграмма).

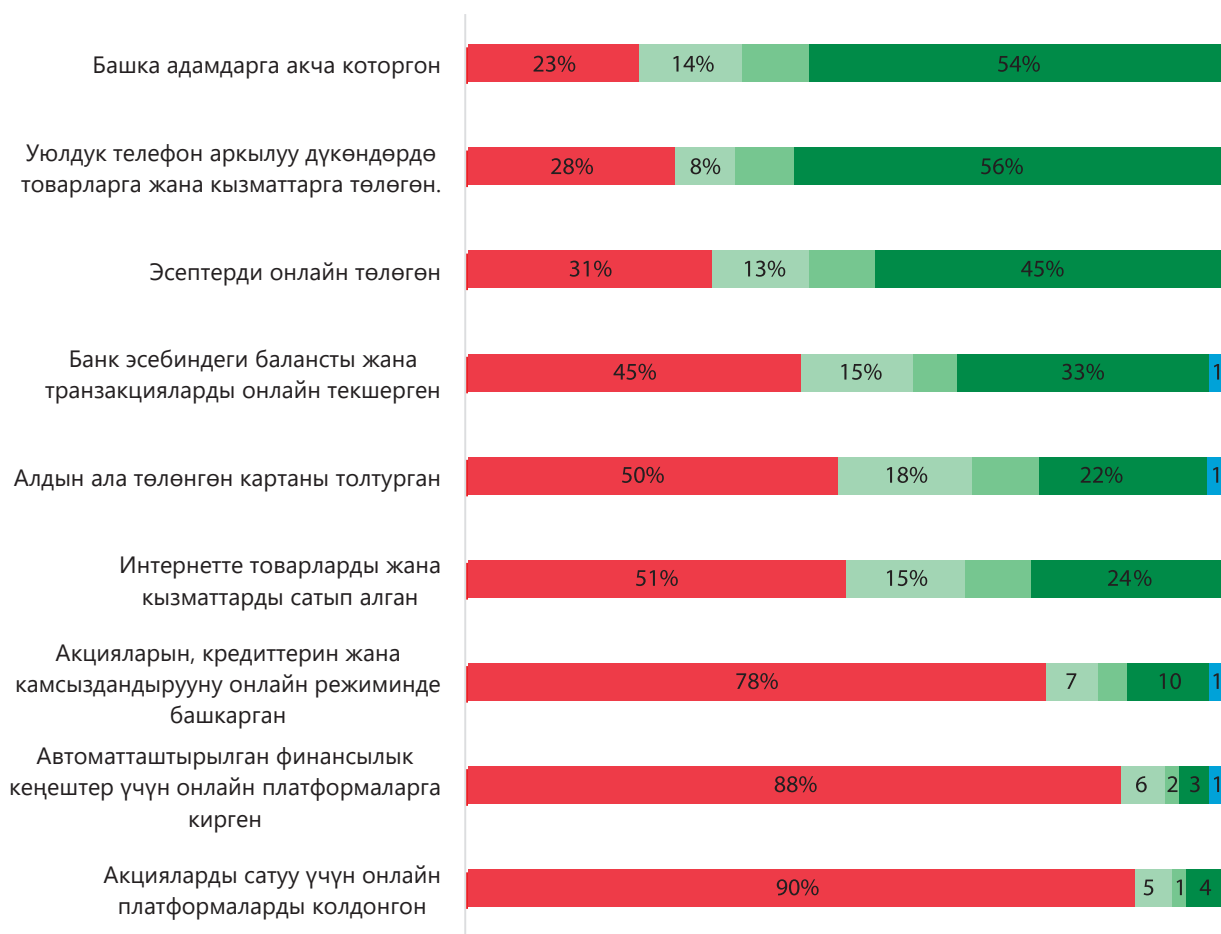
Санариптик финансылык кызматтарды колдонуу

Көптөгөн финансылык кызматтар онлайн режиминде жеткиликтүү жана мобилдик түзүлүштөр аркылуу башкарылат. Ошондуктан, бул изилдөөнү жүргүзүүдө негиз катары алынган 2022-ж. ЭКӨУ Инструментарийине санариптик финансылык кызматтарды пайдалануу маселелери камтылган, анын ичинде балансты текшерүү, транзакцияларды жүргүзүү жана финансылык өнүмдөрдү онлайн режиминде толугу менен башкаруу.

Изилдөөгө ылайык, Кыргызстандын жарандары онлайн кызматтарды активдүү колдонушат. Акча которууларды жүргүзгөндөр 77%, товарлар жана кызматтар үчүн мобилдик телефон аркылуу төлөгөндөр 72%, эсептерди онлайн төлөгөндөр 69% түзөт. Ошол эле учурда, акцияларды онлайн башкаруу анча популярдуу эмес болуп саналат (10–21%). Бул Кыргызстандагы баалуу кагаздар рыногу жетишсиз өнүккөндүгү менен байланыштуу болушу мүмкүн.

3.5-Диаграмма. Жарандардын санариптик активдүүлүгүнө байланыштуу иш-аракеттердин аткарылышынын жыштыгы % менен, 2025-ж. натыйжалары.

■ Эч качан ■ 2-3 жолу ■ 4-10 жолу ■ 10 жолудан ашык ■ Жооп берүүдөн кыйналам/билбейм

QR9. Акыркы 12 айдын ичинде сиз төмөнкү нерселерди канчалык көп жасадыңыз?

3.3. Кriptoактивдер

Акыркы жылдары жаңы санариптик активдер, анын ичинде криптовалюталар өнүгүүдө. Буга байланыштуу, 2022-ж. ЭКӨУ Инструментарийине криптоактивдер жөнүндө маалымдуулук, аларга ээлик кылуу жана мыйзамдуу төлөм каражаты катары кабыл алуу маселелери менен толукталган. Сурамжылоонун жыйынтыгы Кыргызстандагы маалыматтын деңгээли төмөн бойдон каларын көрсөтүп турат: респонденттердин 25% гана криптоактивдер жөнүндө уккан жана 3% гана аларды финансылык өнүм катары ээлешет.

4. ФИНАНСЫЛЫК ЖЕТКИЛИКТҮҮЛҮК ИНДИКАТОРЛОРУ

Финансылык жеткиликтүүлүк – бул жеке жана юридикалык жактардын пайдалуу жана баасы жеткиликтүү финансылык өнүмдөргө жана кызматтарга жетүүсү. Бул көптөгөн өлкөлөрдө керектөөчүлөрдүн жана коммерциялык ишканалардын негизги муктаждыктарынын бири жана укугу болуп эсептелет²⁰.

Бул бөлүмдө финансылык өнүмдөрдү жана кызматтарды колдонуу деңгээли боюнча кошумча натыйжалар сунушталат. Каралып жаткан көрсөткүчтөр кардарлардын көзү менен финансылык инструменттердин жеткиликтүүлүгүн баалоого мүмкүндүк берет.

4.1. Маалымдуулук жана өнүмдөрдү тандоо

Изилдөөнүн жыйынтыктары калктын ар кандай финансылык кызматтар жөнүндө маалымдуулугунда чоң ажырым бар экендигин көрсөтүп турат. Финансылык кызмат көрсөтүүлөрдүн салыштырмалуу жаңы түрлөрү жөнүндө билиминин төмөндөшү айкын, бирок кээ бир көрсөткүчтөр боюнча өтө төмөн көрсөткүчтөр өзүнө көңүл бурдураат.

4.1-Диаграмма. Финансылык өнүмдөр боюнча маалымдуулук % менен, 2025-ж. натыйжалары.

QR1. Мен финансылык өнүмдөрдүн аталыштарын окуп берем.
Айтыңызчы, сиз бул финансылык өнүмдөрдүн кайсынысы жөнүндө уктуңуз эле?

²⁰ Financial Inclusion Overview

Жогорудагы диаграммада көрсөтүлгөндөй, туруктуу, «ESG» же «жашыл» деп белгиленген финансылык өнүмдөр боюнча маалымдуулук орточо эсеп менен калктын 9% түзөт (4.1-Диаграмма). Салыштыруу үчүн: 2023-жылы (б.а. 2 жыл мурун) ЭКӨУ өлкөлөрүндө бул көрсөткүч 23% түзгөн.

Туруктуу, «ESG» же «жашыл» деп белгиленген финансылык өнүмдөр жөнүндө маалымдуулук көрсөткүчтөрүн респонденттердин ар кандай категориялары боюнча карап чыксак (таблица 4.1), эң төмөнкү көрсөткүч төмөнкү киреше деңгээлинде (4%), ал эми эң жогорку көрсөткүч орто (13%) жана жогорку (12%) киреше деңгээлдериндеги адамдар жана жаштар арасында (12%) байкалат.

Таблица 4.1. Туруктуу, «ESG» же «жашыл» деп белгиленген финансылык өнүмдөр боюнча маалымдуулук % менен, 2025-ж. натыйжалары

Жооптун варианттары	Эркектер	Аялдар	Айыл жериндеги калктуу конуштар	Кичи шаарлар	Чоң шаарлар	Жаштар	Орто курактагылар	Улгайгандар	40 миң сомдон төмөн	40 жана 70 миң сом арасында	70 миң сомдон жогору
Ооба, маалыматым бар	11%	8%	7%	9%	11%	12%	9%	5%	4%	13%	12%
Жок, маалыматым жок	88%	91%	92%	89%	87%	87%	90%	93%	94%	86%	86%
Жооп берүүдөн кыйналам/Билбейм	1%	1%	1%	2%	1%	1%	1%	2%	1%	1%	2%

Жалпысынан, ЭКӨУ Инструментарийи финансылык жеткиликтүүлүк жана өнүмдөр боюнча маалымдуулук деңгээлин баалоо үчүн 3 көз карандысыз көрсөткүчтү карайт. Алар төмөнкүлөр:

- кеминде беш каржы өнүмдөр жөнүндө билүү
- акыркы жылы финансылык өнүмдү сатып алуу
- карыз алуу үчүн туугандарга жана досторго кайрылуу

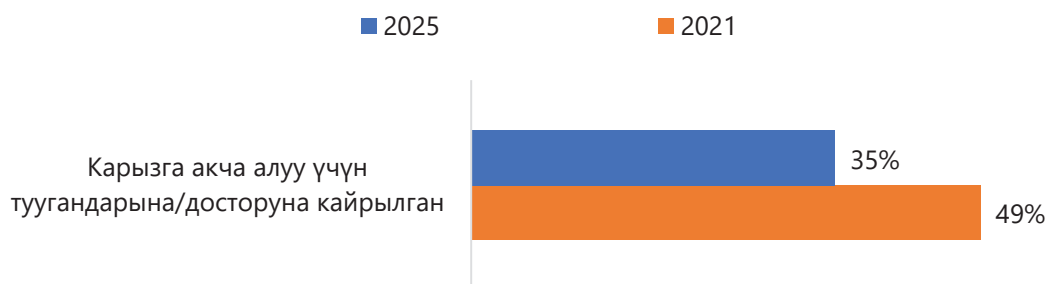
Кыргызстанда респонденттердин үчтөн экиси (66%) кеминде беш финансылык өнүм жөнүндө билишет. Ал эми бештен аз өнүм менен тааныш болгондордун арасында айыл жергесиндеги жана киреше деңгээли төмөн респонденттер басымдуулук кылышат, бул финансылык маалыматтарга жана кызматтарга болгон жеткиликтүүлүктүн бирдей эместигин көрсөтүп турат. Сурамжылоого катышкандардын 55% акыркы бир жылда жок дегенде бир финансылык өнүмдү сатып алганын билдиришти. 2021-ж. салыштырмалуу финансылык өнүмдөр менен таанышкан (+25 п.п.) жана мындай кызматтарды сатып алган кыргызстандыктардын үлүшү өскөн (+19 п.п.). Бул финансылык кызмат көрсөтүүлөрдүн жөнгө салынган финансы рыногуна калктын катышуусунун өсүшүн, жеке финансыларды башкарууга болгон кызыгуунун өсүшүн жана жалпы финансылык жеткиликтүүлүктүн жакшырышын билдирет.

4.2-Диаграмма. Финансылык өнүмдөр боюнча маалымдуулук 2025/2021-жж, натыйжалары

«Финансылык жеткиликтүүлүк» көрсөткүчү жөнгө салынуучу финансылык уюмдар тарабынан көрсөтүлүүчү кызматтардын гана жеткиликтүүлүгүн өлчөйт жана туугандарыңыздан же досторуңузdan карыз алуу жана алардын жардамы менен акча топтоо сыяктуу формалдуу эмес финансылык механизмдерди камтыбайт. Мисалы, респонденттердин 35% туугандарына жана досторуна карыз алуу же акча топтоого жардам сурап кайрылышкан, бул 2021-ж. салыштырмалуу 14 п.п. аз (диаграмма 4.3). Акыркысы формалдуу финансылык кызмат көрсөтүүлөргө ишенимдин өсүшүн көрсөтүп турат.

4.3-Диаграмма. Формалдуу эмес булактарга кайрылуу, 2025/2021-жж, натыйжалары

4.2. Финансылык өнүмдөрдү колдонуу

ЭКӨУ Инструментарийиндеги төрт көрсөткүч төмөнкүлөрдү учурда пайдалануучу респонденттерди аныктайт:

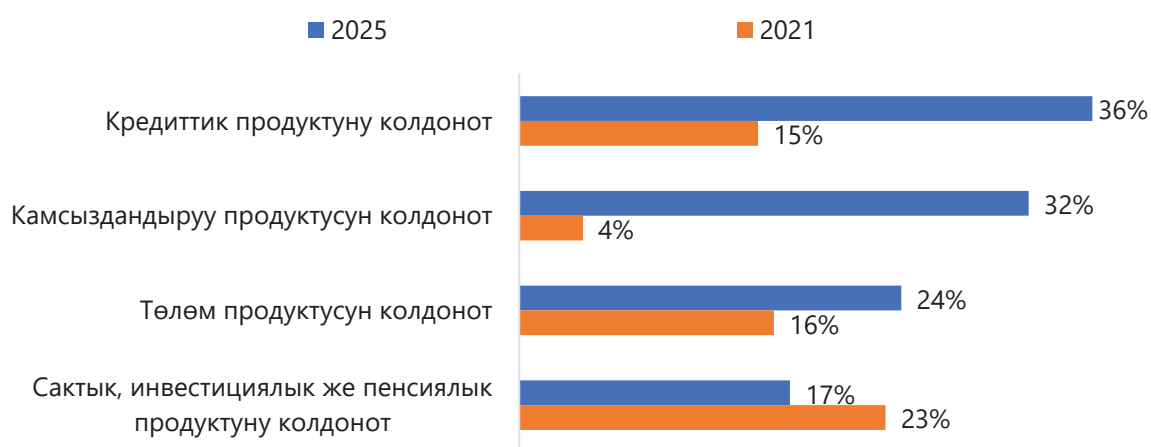
- милдеттүү эмес каражат топтоо, инвестициялык же пенсиялык өнүм (милдеттүү өнүмдөрдүн мисалдары: мамлекеттик пенсия, милдеттүү медициналык камсыздандыруу ж.б.);
- төлөм өнүмдөрү же эсеп-кысап эсептери (мисалы, учурдагы эсеп же мобилдик банк, дебеттик карталар же алдын ала төлөнгөн карталар);
- камсыздандыруу өнүмдөрү (транспорт, ден соолукту, жеке жоопкерчиликти же турак жайды камсыздандыруу);
- насыя өнүмдөрү (мисалы, банк насыясы, ипотека)

4.4-Диаграмма Кыргызстан үчүн жогорудагы көрсөткүчтөрдүн бөлүштүрүлүшүн көрсөтөт. Сурамжылоого катышкандардын арасында эң көп талап кылынган финансылык өнүмдөр - бул насыя өнүмдөрү болуп чыкты - аларды сурамжылоолорго

катышкандардын 36% пайдаланат. Камсыздандыруу продуктуларын 32% колдонушат, ал эми төлөм өнүмдөрүн 24% гана колдонушат, бул жарандардын расмий банк ишине салыштырмалуу аз катышуусун жана расмий эмес каналдарга болгон көз карандылыгын чагылдырат. Сурамжылоого катышкандардын эң аз бөлүгү - 17% каражаттоптоо, инвестициялык же пенсиялык өнүмдөрдү колдонушат.

2021-жыл менен салыштырганда, кепилдик өнүмдөрүн колдонгондордун үлүшү 28 п.п. өскөн. Бул көбүнчө милдеттүү автожарандык²¹ жоопкерчиликти жана турак жайларды камсыздандырууну киргизүү менен байланыштуу болгон. Салыштыруу кредиттик өнүмдөрдү колдонууда (+21 п.п.) жана төлөм өнүмдөрүн колдонууда (+8 п.п.) позитивдүү динамиканы көрсөтөт, бул калктын финансылык кызматтарга жеткиликтүүлүгүнүн кеңейгенин билдирет.

4.4-Диаграмма. Финансылык өнүмдөрдү колдонуу, % менен, 2021/2025-жж. натыйжалары

4.3. Финансылык өнүмдөрдү колдонууга жараша финансылык билимдин деңгээли

4.5-Диаграммасында финансылык билимдин деңгээли менен ар кандай финансылык өнүмдөрдүн, анын ичинде төлөм, топтоо жана инвестициялык, камсыздандыруу, кредиттик өнүмдөрдү колдонуунун ортосундагы байланыш көрсөтүлгөн. Финансылык билим деңгээлинин орточо көрсөткүчү 7 баллдан 3,9 баллды же 56% түзөт. Бул статистикалык байланышты аныктоо эмес, Кыргызстандын калкына мүнөздүү жалпы тенденцияны көрсөтүү катары келтирилет.

4.5-Диаграмма. Колдонулуучу өнүмдөрдүн саны боюнча бөлүштүрүүдө финансылык билимдин деңгээлин баалоо.

²¹ Кыргыз Республикасында милдеттүү камсыздандыруу

5. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА ФИНАНСЫЛЫК САБАТТУУЛУКТУ ЖОГОРУЛАТУУ РЕСУРСТАРЫ

Бул бөлүмдө КРУБнын кошумча суроолоруна жооптор берилет.

Финансылык сабаттуулук калктын экономикалык туруктуулугун жогорулатууда негизги фактор бойдон калууда. Изилдөөнүн маалыматтарына ылайык, респонденттердин 90% финансылык сабаттуулукту өз жашоосунун маанилүү бөлүгү катары эсептешет.

Кыргызстанда мындай куралдардын жана демилгелердин кеңири спектри бар, мисалы:

- **«Финсабат» долбоору** – бул КРУБнын финансылык сабаттуулук боюнча расмий платформасы. Анда жаштар жана чоңдор үчүн ресурстар камтылган, анын ичинде веб-сайт, социалдык тармактар жана окуу материалдары бар.
- **Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы** кеңири аудитория үчүн агартуу кампанияларын жүргүзөт, брошюраларды, окуу материалдарын жана видеоматериалдарды чыгарат.
- **Мамлекеттик уюмдар** (Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы, Мамлекеттик салык кызматы, Социалдык фонд ж.б.) - салыктар, чегерүү, пенсиялык төлөмдөр боюнча маалымат беришет жана акысыз окутууларды өткөрүшөт²².
- **Коммерциялык банктар жана микрофинансылык уюмдар** семинарларды, ачык эшик күндөрүн уюштурушат, брошюраларды жана методикалык материалдарды чыгарышат.
- **Өкмөттүк эмес уюмдар жана эл аралык уюмдар** – финансылык жеткиликтүүлүктү жана сабаттуулукту илгерилетүүгө багытталган ADB, GIZ, USAID, OSCE долбоорлору жана башка демилгелер²³ (Финсабат, n.d.b).
- **Медиа жана онлайн-платформалар** - жеке финансы маселелери боюнча макалалар, радио жана телеберүүлөр, YouTube-каналдар жана подкасттар²⁴ (Кыргызстандын банктар союзу, 2023 караңыз).
- **Социалдык тармактар** - эксперттик баракчалар, блогдор, кыска видеороликтер жана финансы тууралуу инфографикалар.

Кыргызстандагы финансылык сабаттуулукту жогорулатуучу "Финсабат" (finsabat.kg) платформасына токтололу, ал онлайн форматта окуу материалдары менен таанышууга мүмкүнчүлүк берет. Долбоор КРУБ тарабынан ишке киргизилген жана өлкөдөгү финансылык сабаттуулук боюнча эң ири маалыматтык-билим берүү платформасы болуп саналат²⁵. Платформада ар кандай окуу материалдары:

²² <https://www.finsabat.kg/education>

²³ Финансылык сабаттуулук боюнча онлайн курс

²⁴ OOKUU.UB.KG платформасында финансылык сабаттуулук боюнча онлайн курс

²⁵ finsabat.kg

макалалар, калькуляторлор, тесттер, жаңылыктар жана медиа контент бар, бул колдонуучуларга каржы маселелерин ыңгайлуу формада жана өз алдынча изилдөөгө мүмкүндүк берет.

Долбоордун негизги бөлүмдөрү төмөнкүлөрдү камтыйт:

- **Жарандар үчүн финансылык сабаттуулук** – бул жеке финансы, бюджет түзүү, каражат топтоо жана насыялар тууралуу негизги билимдер.
- Кирешелерди, чыгашаларды, кредиттик жана инвестициялык өнүмдөрдү эсептөө үчүн **калькуляторлор жана интерактивдүү инструменттер**.
- **Тесттер жана билим деңгээлин өз алдынча баалоо** колдонуучуларга финансылык сабаттуулуктун деңгээлин аныктоого жана жакшыртуу керек болгон багыттарды табууга жардам берет.
- **Жаңылыктар жана аналитика** - бул финансылык өнүмдөр, мыйзамдагы өзгөрүүлөр жана экономикалык кырдаал тууралуу актуалдуу маалымат.
- **Медиаконтент** - бул финансылык түшүнүктөрдү өздөштүрүү үчүн видео сабактар, подкасттар жана инфографика.

«Финсабат» долбоорунун кеңири масштабына карабастан, маалыматтар анын таанымалдуулугунун төмөн деңгээлин көрсөтөт. Респонденттердин болгону 16% бул долбоор тууралуу уккан, ошол эле учурда, демилге тууралуу билгендердин арасында 70% платформа сунуштаган ресурстарды атай алышкан эмес. Болгону 15% долбоор финансылык сабаттуулукту жогорулатууга багытталганын белгилешкен, ал эми 10% окутуу программалары бар экенин айтышкан.

Финансылык сабаттуулукка үйрөтүү

Респонденттердин 55% атайын окуу курстарынан өтүүгө каалоосун билдиришкен. Окууга кызыккандардын ичинен 43% онлайн форматын тандашса, 57% оффлайн окутууну жактырышат. Оффлайн форматты тандагандардын арасында топ менен окуу эң талап кылынган болуп (57%), ал эми 43% финансылык эксперттер менен жекече консультацияларды артык көрүшөт.

Онлайн окутууну колдогондордун арасында 46% онлайн тренингдерди, 33% эксперттердин видеороликтерин, 19% вебинарларды жана 14% онлайн китептерди жана макалаларды окууну тандашкан. Бул тенденциялар онлайн окутуунун активдүү популярдуулукка ээ болуп жатканын көрсөтүп, финансылык сабаттуулукту жогорулатуу программаларын иштеп чыгууда эске алынышы керек.

Ошол эле учурда, бул маалыматтар калктын өз алдынча окутууга жана санариптик инструменттерди колдонууга кызыгуусунун өсүп жатканын чагылдырат. Бул, Кыргызстандын ар кандай категориядагы жарандарына финансылык билим берүү программаларын кеңейтүү жана анын жеткиликтүүлүгүн жогорулатуу үчүн мүмкүнчүлүктөрдү түзөт.

6. ИСЛАМ ФИНАНСЫЛЫК ӨНҮМДӨР

Бул бөлүмдө КРУБнын кошумча суроолоруна жооптор берилет.

Кыргызстан - мусулман калкы басымдуулук кылган өлкө, бул диний нормалардын жана баалуулуктардын жарандардын экономикалык жүрүм-турумуна тийгизген таасирин алдын ала аныктайт. Мунун баары финансы секторунда да чагылдырылат: калктын бир бөлүгү ислам принциптерине ылайыктуу финансылык өнүмдөрдү колдонууга умтулат. Акыркы жылдары Кыргызстанда базардын өз алдынча сегменти катары ислам финансысынын институционалдаштырылышы байкалууда. Өлкөдө тиешелүү банктык өнүмдөрдү сунуш кылган бир нече финансы институттары бар.

Изилдөөнүн жыйынтыктары көрсөткөндөй, респонденттердин 44% ислам банктык өнүмдөр түшүнүгү менен тааныш экенин билдиришкен. Маалымат алуунун эң кеңири тараган булактары болуп социалдык тармактар (15%) жана веб-сайттар (15%) саналат (2-тиркеме, 7-Диаграмма).

Ислам финансылык өнүмдөрүнө болгон мамиле бирдей эмес. Сурамжылоого катышкандардын 33% аларды пайдалуу деп эсептешет, бул ислам финансылык өнүмдөрү арзан же акысыз деген жалпы жаңылыш түшүнүктү чагылдырат. Ошол эле учурда, респонденттердин 39% бул өнүмдөр салттуу финансылык өнүмдөрдөн айырмаланбайт деп эсептешет, бул ислам өнүмдөрүн толук түшүнбөгөндүктүн дагы бир көрүнүшүн чагылдырат - алар салттуу финансылык өнүмдөрүнөн айырмаланбайт деген пикирди чагылдырат (2-тиркеме, 8-Диаграмма).

Респонденттердин дээрлик жарымы (49%) келечекте ислам банктык өнүмдөрдү пайдаланууга даяр экенин билдиришкен, бул аталган сегменттин өсүү потенциалы жогору экенин көрсөтөт. Ошол эле учурда сурамжылоого катышкандардын 38% ислам өнүмдөрүн эч качан колдонбогонун белгилешкен, ал эми 9% гана аларды колдонуу боюнча иш жүзүндө тажрыйбасы бар. Эң кеңири колдонулган ислам өнүмдөрү катары “мурабаха” (6%) жана “салам” (2%) аталат.

Аймактык талдоо көрсөткөндөй, ислам финансылык кызматтарына эң жогорку кызыгуу Баткен (66%), Жалал-Абад (65%) жана Талас (61%) облустарында байкалат. Бул аталган аймактарда калктын динчилдик деңгээлинин салыштырмалуу жогору болушу менен байланыштуу болушу мүмкүн. Өлкөнүн калган региондорунда тартылуу көрсөткүчтөрү боюнча айырмачылыктар статистикалык мааниге ээ эмес.

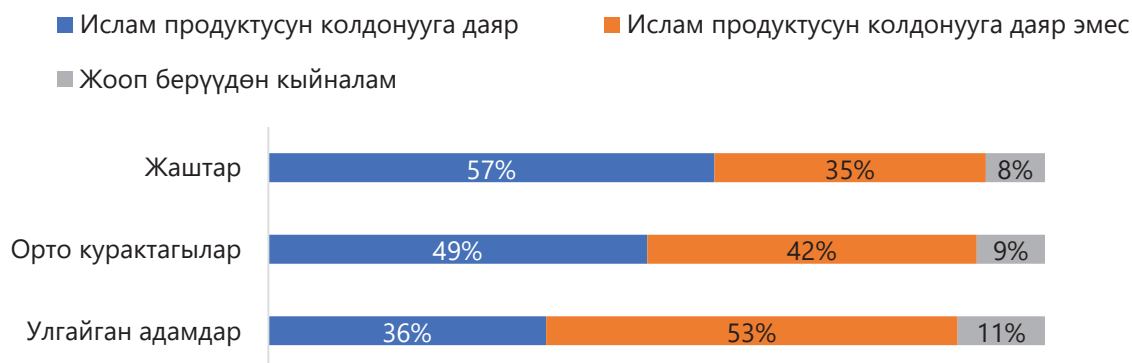
Жаштар ислам финансылык продуктуларын колдонууга даярдыгы боюнча улуу муунга салыштырмалуу 21 п.п. жогору көрсөткүчтү көрсөтүшөт. Ошол эле учурда жынысы, кирешеси жана башка демографиялык көрсөткүчтөр боюнча маанилүү айырмачылыктар аныкталган жок.

6.1-Диаграмма. Респонденттердин жашоо аймагына жараша исламдык финансылык өнүмдөрдү колдонууга даярдыгы, % менен, 2025-ж. натыйжалары

13 Кандайдыр бир ислам банктык өнүмүн колдоном деп ойлойсузбу?

6.2-Диаграмма. Респонденттердин исламдык финансылык өнүмдөрдү жашка жараша пайдаланууга даярдыгы, % менен, 2025-ж. натыйжалары

13 Кандайдыр бир ислам банктык өнүмүн колдоном деп ойлойсузбу же колдонбойм деп ойлойсузбу?

Ошентип, Кыргызстанда ислам финансылык кызматтарына кызыгуу бар, бирок анын потенциалы азырынча толук ишке ашырылган эмес. Бул сегментти кеңейтүү үчүн финансылык сабаттуулукту жогорулатуу, ислам өнүмдөрүн стандартташтыруу сыяктуу комплекстүү ыкмаларды колдонуу зарыл.

7. СУНУШТАР

7.1. Сунуштарды кыскача карап чыгуу

2025-ж. Кыргызстанда финансылык сабаттуулук боюнча жалпы орточо көрсөткүч 100 пайыздын ичинен 59 пайызды түзгөндүктөн, калктын финансылык сабаттуулугунун деңгээлин мындан ары да жакшыртуу керек. Бул финансылык билим берүү жана керектөөчүлөрдү коргоо жаатындагы мамлекеттик саясатты ишке ашыруу үчүн өтө маанилүү, ал жарандардын жыргалчылыгын жана финансылык туруктуулугун жогорулатууга багытталган. Мындан тышкары, санариптик финансылык сабаттуулук боюнча жалпы орточо балл 100дөн 54,6 баллды түздү, санариптик финансылык кызматтар менен байланышкан мүмкүнчүлүктөрдү жана тобокелдиктерди эске алуу менен бул көрсөткүчтү жогорулатуу талап кылынат.

Узакмөөнөттүү стратегияны иштеп чыгууда жана ишке ашырууда керектөөчүлөрдүн укуктарын коргоо жаатындагы жөнгө салууну күчөтүү менен бирге, чаралардын комплексинин негизги элементи финансылык билим берүү болушу керек.

Төмөндө Кыргызстандын калкынын финансылык сабаттуулугун жогорулатуу боюнча мамлекеттик саясат үчүн беш жалпы сунуштун тизмеси келтирилген.

1. Учурдагы экономикалык шарттарда туура жана жоопкерчиликтүү финансылык чечимдерди колдоого алуу үчүн негизги финансылык билимдерди өркүндөтүүнү улантуу, атап айтканда:

Сунуш №1. "Финсабат" платформасы үчүн финансылык сабаттуулук темаларында кошумча окутуу материалдарын иштеп чыгуу, өткөрүлгөн изилдөө керектөөчүлөрдүн түшүнүгүнүн жетишсиздигин көрсөттү.

2. Керектөөчүлөрдүн рационалдуу финансылык жүрүм-турумун жана көз караштарын стимулдаштыруу, атап айтканда:

Сунуш №2. Калктын финансылык сабаттуулугун жогорулатуу боюнча билим берүү иш-чараларында узак мөөнөттүү финансылык башкаруу менен байланышкан рационалдуу көз караштар темасына басым жасоо.

3. Санариптик финансылык өнүмдөрдү жана кызматтарды коопсуз жана жоопкерчиликтүү колдонууга шарт түзүү максатында билим деңгээлин жогорулатуу, жүрүм-турумду жана көндүмдөрдү өркүндөтүү.

Сунуш №3. "Финсабат" платформасы үчүн изилдөөдө керектөөчүлөр тарабынан жетиштүү түшүнүк жок деп табылган санариптик финансылык сабаттуулук темаларына кошумча материалдарды иштеп чыгуу.

4. Кардарлардын укуктарын коргоону жөнгө салууну күчөтүү, ошондой эле кардарлардын өз укуктары жана милдеттери тууралуу маалымдуулугун жогорулатуу.

Сунуш №4. Бул изилдөөнүн жыйынтыктарына таянып, кардарлардын укуктарын коргоону жөнгө салууну күчөтүү жана кардарлардын өз укуктары жана милдеттери

жөнүндө маалымдуулугун жогорулатуу.

5. Коомдогу ар кандай топтор арасында айырмачылыктарды эске алып, ыкмаларды ошол айырмачылыктарга ылайыкташтыруу жана ресурстарды бөлүштүрүү.

Сунуш №5. Финансылык сабаттуулукту жогорулатуу боюнча иш-чараларды координациялоодо гендердик айырманы, ошондой эле ушул отчетто көрсөтүлгөн кыргызстандыктардын социалдык-демографиялык топторунун башка айырмачылыктарын, өзгөчө муктаждыктарын жана аялуу жактарын эске алууну улантуу керек.

7.2. Сунуштардын деталдары

7.2.1. Учурдагы экономикалык шарттарда туура финансылык чечимдерди колдоо үчүн негизги финансылык билимдерди өркүндөтүүнү улантуу.

Жүргүзүлгөн изилдөөдөн көрүнүп тургандай, "финансылык билим" субиндикаторунун көрсөткүчтөрү 7.1 таблицасында көрсөтүлгөндөй, калктын финансылык сабаттуулугун жогорулатуу боюнча мамлекеттик саясатты ишке ашыруунун кийинки этабында жогорулатылган көңүл бурууну талап кылат.

Таблица 7.1. 2021/2025-жылдардагы каржылык сабаттуулук боюнча баллдардын салыштырма анализи.

№	Отчеттогу диаграмманын номери	Көрсөткүч	2021-жылдан 2025-жылга чейинки өзгөрүүлөр
1	1.3-Диаграмма	Насыянын пайызын эсептөө	11% төмөндөгөн
2		Жөнөкөй пайызды эсептөө	6% төмөндөгөн
3		Жөнөкөй пайызды жана капитализацияны түшүнүү	2% жогорулаган жана респонденттердин 5% туура жооп бере алган
4		Акчанын убакыттагы наркы	10% жогорулаган, респонденттердин 60% туура жооп бере алган

Финансылык сабаттуулук боюнча окуу материалдарында инвестициялоо менен каражат топтоонун ар кандай максаттары бар деген билдирүүнү так көрсөтүү маанилүү. Каражат топтоо биринчи кезекте, келечекте күтүлбөгөн чыгымдар үчүн акча запасынын болушу үчүн керек жана сактоо формасынын негизги критерийи кирешелүүлүк эмес, ишенимдүүлүк болуп саналат. Инвестициялардын максаттары - киреше алуу (анын ичинде пассивдүү) жана капиталдын өсүшү, бул жогорку тобокелдиктер менен коштолот. Демек, каражат топтоо инвестиция салуудан алда канча маанилүү жана биринчи орунда турат. Андан тышкары, көп учурда топтогон каражаттар кыска мөөнөттүү, ал эми инвестициялар узак мөөнөттүү болот. Бул айырманы жетишсиз түшүнүү керектөөчүлөрдүн финансылык пирамидаларга түшүүсүнүн себеби деп божомолдонууда (Вести.kg, 2025)²⁶.

²⁶ <https://vesti.kg/proisshestviya/item/145251-mvd-rassleduet-deyatelnost-kompanij-skyway-i-sky-world-community.html>

Жогоруда айтылгандарга байланыштуу төмөнкүлөр сунушталат:

№1 Сунуш. Изилдөө финансылык сабаттуулук темалары боюнча керектөөчүлөрдүн түшүнүгүнүн жетишсиздигин көрсөттү, ошондуктан "Финсабат" платформасы үчүн бул темада кошумча окутуу материалдарын иштеп чыгуу керек.

7.2.2. Керектөөчүлөрдүн рационалдуу финансылык жүрүм-турумун жана мамилесин стимулдаштыруу

Финансылык сабаттуулуктун "финансылык көз караштар (финансыга болгон мамиле)" субиндикатору боюнча балл 2021-жылга салыштырмалуу төмөндөп кеткенин эске алуу менен, төмөнкүлөр сунушталат:

№2 Сунуш. Калктын финансылык сабаттуулугун жогорулатуу боюнча билим берүү иш-чараларында узак мөөнөттүү финансылык башкаруу менен байланышкан рационалдуу көз караштар темасына басым жасоо, атап айтканда:

- a. каражат топтоону акча түрүндө гана эмес, башка формаларда да түзүүгө болорун билим берүү иш-чараларында маалымдоону күчөтүү;
- b. инфляциянын жана/же девальвациянын натыйжасында топтолгон каражаттарды арзандатуудан коргоонун жолдорун түшүндүрүү;
- c. жаш курагынан тартып жеке финансыларды узак мөөнөттүү пландаштыруу боюнча чараларды көрүүнүн маанилүүлүгүн баса белгилөө.

Төмөнкү себептерден улам каражат топтоонун ар түрдүү түрлөрү жана аларды арзандатуудан коргоонун жолдору жөнүндө кеңештерди күчөтүү сунушталат (№ 2 сунуштаманын "а" жана "b" пункттары). Жогорку инфляция жашоо наркына олуттуу басым жасайт жана акыркы төрт жылда респонденттер анын өзүлөрүнүн бакубатчылыгына терс таасирин өз көзү менен көрө алышкан. Бул көрүнүш мурунку жылдары инфляциянын өсүшү жана калктын финансылык сабаттуулугунун деңгээлинин жогорулашынан улам көбүрөөк байкалган. Натыйжада, инфляциянын терс таасири сурамжылоочулардын акчага болгон мамилесине узак мөөнөттүү келечекте таасирин тийгизиши мүмкүн: акчанын баасы төмөндөп баратканын, ошондой эле акча активдердин жалгыз түрү эмес экени жөнүндө түшүнүү келди. Бул абдан маанилүү, анткени "финансылык көз караштар" блогунун үч билдирүүсүнүн экөө акчага эмес, активдердин бардык түрлөрүнө тиешелүү маселелер катары кабыл алынат:

- 1) *«Мен акчаны узак мөөнөткө сактоого караганда, аны сарптоону көбүрөөк жактырам»,*
- 2) *«Акча сарпталып турушу керек».*

Балким, бул карама-каршылыкты түшүндүрөт: респонденттердин 83% "Мен өзүмө узак мөөнөттүү каржылык максаттарды коюп жатам жана аларга жетүүгө умтулам" деген билдирүүгө макул болсо да, жогоруда айтылган билдирүүлөр боюнча орточо балл 2021-жылга салыштырмалуу төмөндөдү. Башкача айтканда, узак мөөнөттүү перспективада активдердин бир түрү катары акчага болгон мамиле өзгөрдү: алар мындан төрт жыл мурункудай маанилүү деп эсептелбейт. Бул узак мөөнөттүү

пландаштыруунун маанилүүлүгүнө эмес, акчага болгон көз карашыбыздын төмөндөшүнө алып келет, бул жашоонун көрсөткүчтөрү боюнча узак мөөнөт үчүн коопсуз эмес актив болуп калды.

Жогорудагы тизмеде **жаш курагынан тартып жеке финансыларды узак мөөнөттүү пландаштыруу боюнча чараларды көрүүнүн маанилүүлүгүнө басым жасоо** боюнча сунуштун (б.а. №2 сунуштун “с” пунктунун) негиздемеси төмөнкүдөй: керектөөчүлөрдүн рационалдуу эмес финансылык жүрүм-турумунун кеңири тараган мисалы - "азыркы мезгилге жараша өзгөрүү" (англ. present bias) деп аталат. Дал ушул көрүнүш Кыргызстандын "финансылык көз караштар (финансыга болгон мамиле)" компоненти боюнча төмөн көрсөткүчтөрүнүн себеби болуп саналат. Бул когнитивдик бурмалануу, адамдар убакыттын өтүшү менен чоңураак пайда алууну эмес, дароо пайда алууну артык көрүшөт. Ошентип натыйжасыз чечимдер кабыл алынат, мисалы, келечекке каражат топтоонун ордуна бардык каражаттарды азыр коротуу. Биз адамдарды жеке финансыларга узак мөөнөттүү мамиле түзүүгө түрткү беришибиз керек, бул үчүн дүйнөдөгү эң мыкты тажрыйбаларды колдонуу керек.

Аталаган сунуштарга кошумча катары, керектөөчүлөрдө узак мөөнөттүү финансылык пландаштырууну калыптандыруу боюнча мыкты дүйнөлүк тажрыйбалардын мисалдары берилди:

- 1) Финансылык-кредиттик уюмдар өздөрүнүн каражат топтоочу өнүмдөрүнүн дизайнына аз болсо да, бирок туруктуу толуктоолорду стимулдаштыруучу элементтерди киргизе алышат. Мындай ыкма күтүлбөгөн чыгымдардын терс таасирин азайтуу үчүн абдан маанилүү болуп саналат. Изилдөө көрсөткөндөй, 2021-жылы алты айдан ашык мөөнөткө жетээрлик “финансылык жаздык” калктын 19% бар болсо, 2025-жылы бул көрсөткүч 15% гана түзгөн.
- 2) Керектөөчүлөргө пенсияны пландаштыруунун зарылдыгын бала кезден же жаш курактан тартып түшүнүүгө жардам берүү. Бул максатта финансылык билим берүү боюнча иш-чараларга келечекте, карыганда өзүнүн финансылык абалын элестетүүгө мүмкүндүк берген визуалдаштыруу инструменттерин киргизүү сунушталат.

Керектөөчүлөрдүн каржылык жүрүм-турумун жөнгө салуу жеке топтогон акчаларды көбөйтүүгө жана пенсиялык пландар тууралуу тынчсызданууларды азайтууга жардам берет. Мындан тышкары, бул жеке финансылык бакубатчылыктан тышкары максаттарды ишке ашырууга өбөлгө түзөт, анын ичинде өлкөнүн атаандаштыкка жөндөмдүү финансылык рыногун өнүктүрүүгө көмөктөшөт.

Изилдөөнүн жыйынтыктары көрсөткөндөй, көз карандысыз булактардан финансылык кеңеш алуу Кыргызстандын калкынын көпчүлүгүнүн арасында кеңири тараган эмес. Респонденттер ишенимдүү деп эсептеген финансылык жаңылыктарды жана кеңеш алуу булактарынын варианттарына төмөнкүдөй баа беришкен:

- көз карандысыз финансылык кеңешчиден - 5%
- туугандардан - 22%
- социалдык тармактардан - 15%.

Бул 22% респонденттер маанилүү финансылык маселелерди туугандары менен талкуулай турганын билдирет жана чечимдер кеңеш бергендердин квалификациясына карата эмес, жакындарына болгон ишенимине таянып кабыл алынат. Бардык туугандар жеке финансылар боюнча кесипкөй эмес экенин эске алганда, мындай ыкма тобокел болушу мүмкүн экенин оңой эле болжолдоого болот.

Жогоруда айтылган натыйжалар ошондой эле финансылык жаңылыктарды жана кеңештерди издөөдө калк көз карандысыз адистерден алынган маалыматты башка булактардан алынган маалыматтарга караганда азыраак ишенимдүү деп эсептейт. Финансы жаатында адис болбогон туугандардын кеңештерине кайрылгандар 4.4 эсе көп, ал эми алдамчылык коркунучу жогору болгон социалдык тармактардагы маалыматтарга кайрылгандардын саны 3 эсе көп.

Мындай төмөн көрсөткүч финансылык сабаттуулук боюнча консультациялык кызматтардын өнүкпөгөндүгүнө гана эмес, ошондой эле кызмат көрсөтүүчүлөрдүн ишмердүүлүгүнүн уюшулбагандыгына байланыштуу болушу мүмкүн: рынокто өз кызматтарын тастыкталган квалификациялуу адистер да, тастыкталбаган агенттер да сунушташат, кызматтар өздөрү акы төлөнүүчү да, акысыз да негизде сунушталат. Мындай шартта сынчыл ой жүгүртүү жана расмий жана көз карандысыз маалымат булактарын колдонуу көбөйүп бараткан алдамчылыктан коргонуу үчүн пайдалуу көндүм болуп калышы мүмкүн.

Ошентип, салык салуу же бизнес башкаруу жаатында гана эмес, жеке финансы жаатындагы консультанттардын рыногун өнүктүрүү жана тейлөөнүн сапатын камсыз кылуу боюнча дүйнөлүк мыкты тажрыйбалар менен таанышуу сунушталат. Мисалы, Өзбекстан менен Кытайдын тажрыйбасы боюнча финансылык билим берүү жана консультациялык кызмат көрсөтүүчүлөрдөн адистик билими, диплому жана тажрыйбасы талап кылынышы мүмкүн. Баалуу кагаздар менен иштөө жагынан Россиянын баалуу кагаздар рыногунун катышуучуларын "квалификацияланган" жана "квалификацияланбаган" инвесторлорго бөлүү тажрыйбасы кызыктуу. Бул ыкманын алкагында биринчилери - тажрыйбалуу инвесторлор зарыл болгон билим жана финансылык каражаттар менен, алар татаал жана тобокелчиликтүү инструменттерге салым кошо алышат, ал эми экинчилери - башталгыч инвесторлор, алар жөнөкөй жана аз тобокелдүү активдерге гана мүмкүнчүлүгү бар.

Дагы бир мисал катары, 2025-жылдын 31-октябрында кабыл алынган Кыргыз Республикасынын «Жарнама жөнүндө» мыйзамына киргизилген өзгөртүүлөрдү келтирүүгө болот. Ага ылайык, психология боюнча диплому жок адамдар тарабынан психологдун кызматын жарнамалоого тыюу салынат (Economist.kg, 2025).

7.2.3. Санариптик финансылык өнүмдөрдү жана кызматтарды коопсуз жана жоопкерчиликтүү пайдаланууну колдоо үчүн билим деңгээлин жогорулатуу, жүрүм-турумду жана көндүмдөрдү өркүндөтүү.

7.2-таблица. Кыргыз Республикасынын калкынын финансылык сабаттуулугун жогорулатуунун кийинки этабында биринчи кезектеги көңүл бурууну талап кылган санариптик каржы сабаттуулугунун темалары жана аспектиери.

№	Отчеттогу диаграмма-нын номери	Туура билдирүүлөрдүн жана изделген аракеттердин формулировкалары	Изилдөөнүн натыйжалары
1	3.1- диаграмма	Криптовалюталар кагаз акчалар жана тыйындар сыяктуу эле юридикалык күчкө ээ	33% гана туура жооп берген
2	3.1- диаграмма	Санариптик финансылык кызмат көрсөтүү жөнүндө келишим кагаз жүзүндөгү келишимге кол коюуну талап кылат	16% гана туура жооп берген
3	3.2- диаграмма	Онлайн сатып алуулар жана жеке финансыларды башкаруу үчүн веб-сайттардагы сырсөздөрдү үзгүлтүксүз алмаштыруу зарыл	25% гана туура жооп берген
4	3.3- диаграмма	Коомдук Wi-Fi тармактары онлайн сатып алуулар үчүн кооптуу	39% гана туура жооп берген
5	3.5- диаграмма	Автоматташтырылган онлайн-каржылык консультациялар үчүн платформаларды пайдалануу	88% эч качан аракет кылган эмес
6		Акцияларды, насыяларды жана камсыздандырууларды онлайн режиминде башкаруу	78% эч качан аракет кылган эмес
7		Акциялар менен соода жүргүзүү үчүн онлайн платформаны колдонуу	90% эч качан аракет кылган эмес
8	4.1- диаграмма	Криптоактивдер	25% гана уккан

7.2-таблицасында саналып өткөн сурамжылоо фактыларына байланыштуу төмөнкүлөр сунушталат:

№3 Сунуш. Изилдөө санариптик финансылык сабаттуулук темалары боюнча керектөөчүлөрдүн түшүнүгүнүн жетишсиздигин көрсөттү, ошондуктан "Финсабат" платформасы үчүн бул темада кошумча окутуу материалдарын иштеп чыгуу керек.

7.2.4. Керектөөчүлөрдүн укуктарын коргоо жаатында жөнгө салууну күчөтүү, ошондой эле керектөөчүлөрдүн өз укуктары жана милдеттери жөнүндө маалымдуулугун жогорулатуу.

Изилдөөнүн жыйынтыктары кардарлардын укуктарын коргоо жана кардарлардын өз укуктары жана милдеттери жөнүндө маалымдоо жагынан көптөгөн курч маселелерди ачыктады. Толугураак маалымат төмөнкү 7.3 таблицада келтирилген.

7.3 -таблица. Кыргызстандын калкынын финансылык сабаттуулугун жогорулатуунун кийинки этаптарында кардарлардын укуктарын коргоо боюнча биринчи кезекте көңүл бурууну талап кылган темалар жана аспектилер.

№	Отчетто диаграмманын номери	Туура жооптордун жана туура тандоо боюнча тыянактардын формулировкалары	Изилдөөнүн натыйжалары
1	1.13- диаграмма	Эгерде анализ берилүүчү насыя потенциалдуу карыз алуучунун финансылык абалын начарлашын көрсөтсө, насыя берүүчү насыяны берүүдөн баш тартууга укуктуу	Респонденттердин 16% банктар тарабынан насыя берүүдөн баш тартууну адилетсиз жана туура эмес мамиле деп эсептешет
2		Банктык карталар боюнча шектүү операцияларды текшерүүгө суроо-талаптар	2021-жылдагы 3%дан 2025-жылы 8%га чейин өстү (б.а. 166% көбөйдү)
3		Банк тейлөө кызматына даттануулар	2021-жылдагы 3%дан 2025-жылы 7%га чейин өстү (б.а. 133%га көбөйдү)
4	1.14- диаграмма	Хакердик же фишингдик чабуулдан улам акча жоготуу	2021-жылдагы 4%дан 2025-жылы 7%га чейин өстү (б.а. 75%га көбөйдү)
5		Банк картасынын маалыматын уурдоо	2021-жылдагы 1%дан 2025-жылы 3%га чейин өстү (б.а. 200%га көбөйдү)
6	С. 35	Алдамчылардан банк шилтемелери катары көрсөтүлгөн шилтемелерди алуу	Керектөөчүлөрдүн 2% гана жагдайды банк менен түз тактап алууну пландаштырат

Буга байланыштуу төмөнкүлөр сунушталат:

№4 Сунуш. Изилдөөнүн жыйынтыктарына таянып, кардарлардын укуктарын коргоону жөнгө салууну күчөтүү жана кардарлардын өз укуктары жана милдеттери жөнүндө маалымдуулугун жогорулатуу сунушталат.

7.2.5. Социалдык топтордун арасындагы айырмачылыктарды эске алуу, ыкмаларды ылайыкташтыруу жана ошол айырмачылыктарды эске алуу менен ресурстарды бөлүштүрүү.

Калктын финансылык сабаттуулугун жогорулатуу боюнча тапшырмаларды иштеп чыгууда кийинки этапта кыргызстандыктардын ар кандай социалдык-демографиялык топторунун муктаждыктарындагы жана алсыздыктарындагы айырмачылыктарды эске алуу зарыл. Сурамжылоого катышкандардын жынысы, жашы, киреше деңгээли, калктуу конуштун түрү жана тили боюнча маалыматтар жана бул категориялар боюнча жыйынтыктар 7.6-7.11 таблицаларында келтирилген.

Төмөндө жогоруда саналган калктын категорияларын талдоонун негизинде финансылык билим берүүгө дифференциалдуу мамиле кылуунун зарылдыгынын негиздери келтирилген:

1. Жаш курагы боюнча бөлүү туура каналды жана контенттин стилин тандоого мүмкүндүк берет.

2. Жынысы боюнча бөлүү аялдар жана эркектер үчүн иштелип чыккан финансылык билим берүү программалары дискриминацияга жол бербөөсүн камсыз кылат.
3. Киреше боюнча бөлүү кайсы темалар боюнча билим берүү керектигин аныктоого жардам берет:
 - а. төлөм жөндөмү төмөн топторго (мисалы, кайрымдуулук фонддорунун бенефициарларына) - провайдерлер тарабынан акысыз же субсидияланган финансылык сабаттуулук боюнча курстарды жана консультацияларды сунуштоо үчүн;
 - б. төлөмгө жөндөмдүү топтор үчүн - акы төлөнүүчү курстардын жана консультациялардын провайдерлери тарабынан пайдалануу үчүн.
4. Тил боюнча бөлүү керектүү көлөмдөгү контентти (мисалы, теманы ар тараптан ачкан посттордун жана видеолордун санын) жана басма материалдарды даярдоого жардам берет.
5. Калктуу конуштарга бөлүү оффлайн иш-чараларды пландаштырууда жардам берет.

Изилдөөнүн жыйынтыктары 2021-жылдагы көрсөткүчтөр менен салыштырганда финансылык сабаттуулуктун деңгээлинде гендердик айырмачылыктын азайганын, бирок дагы эле бар экенин көрсөттү (7.4 таблицасын караңыз).

7.4-таблица. Гендер боюнча финансылык сабаттуулуктун көрсөткүчтөрүнүн динамикасы

Финансылык сабаттуулуктун жана финансылык бакубатчылыктын көрсөткүчтөрү	Эркектер		Аялдар		Гендердик ажырым		Корутундулар	
	2025	2021	2025	2021	В 2021 г.	В 2025 г.		
Финансылык бакубатчылык (0-20)	46%	52%	46%	49%	4%	0%	0% чейин кыскарып, учурда эркектер менен аялдардын көрсөткүчтөрү бирдей	
Финансылык сабаттуулуктук (0-20), анын ичинде	60%	59%	58%	57%	2%	2%	Ошол эле көлөмдө сакталган	
Финансылык билимдер (0-7)	59%	49%	54%	44%	4%	4%	Ошол эле көлөмдө сакталган	
Финансылык жүрүм-турум (0-9)	70%	67%	68%	66%	1%	2%	1 п.п. өстү, (100%га өстү)	

Финансылык көз караштар (0-4)	43%	50%	43%	50%	0%	0%	Айырма болгон эмес жана өзгөрүүсүз калды	=
Жалпы:	—	—	—	—	11%	9%	2 п.п. (22%) кыскарды. Бирок, дагы эле 22% ажырым бар	↓ ✗

Буга байланыштуу төмөнкү сунушталат:

№5 Сунуш. Финансылык сабаттуулукту жогорулатуу боюнча иш-чараларды координациялоодо ушул отчетто көрсөтүлгөн кыргызстандыктардын социалдык-демографиялык топторунун гендердик ажырымын, ошондой эле башка айырмачылыктарын, өзгөчө муктаждыктарын жана алсыздыктарын эске алууну улантуу зарыл.

БУЛАКТАРДЫН ТИЗМЕСИ

Вести.kg (2025), «МВД расследует деятельность компаний SkyWay и Sky World Community», 3 ноября, <https://vesti.kg/proisshestviya/item/145251-mvd-rassleduet-deyatelnost-kompanij-skyway-i-sky-world-community.html>.

НБКР (2022), «Стратегия повышения финансовой доступности на 2022–2026 годы», 26 апреля, <https://www.nbkr.kg/newsout.jsp?item=31&lang=RUS&material=108073>.

Правительство Кыргызской Республики (2016), «Программа повышения финансовой грамотности населения Кыргызской Республики на 2016–2020 гг.», 15 июня, <https://cbd.minjust.gov.kg/98549/edition/870105/ru>.

Социальный фонд КР (2025), «Социальный фонд Кыргызской Республики подвел итоги 2024 года», 19 февраля, <https://sf.gov.kg/ru/soczialnyj-fond-kyrgyzskoj-respubliki-podvel-itogi-2024-goda>.

Союз банков Кыргызстана (2023), «Онлайн-курс по финансовой грамотности на платформе OKUU.UB.KG и опросник Финздоровья (FinHealth Score)», 29 марта, <https://ub.kg/ru/projdite-besplatnyj-kurs-po-finansovoj-gramotnosti-na-platforme-okuu-ub-kg>.

Финсабат (n.d.a), Обучение, <https://www.finsabat.kg/education>.

Финсабат (n.d.b), Онлайн курс по финансовой грамотности, https://finsabat.kg/education/online_course_ILO.

Economist.kg (2025a), «В Кыргызстане запретили рекламу услуг психологов без профильного образования», 4 ноября, <https://economist.kg/vlast/2025/11/04/v-kyrgyzzstanie-zaprietili-rieklamu-uslugh-psikhologhov-biez-profilnogho-obrazovaniia>.

Economist.kg (2025b), «Средняя зарплата в Кыргызстане по итогам 11 месяцев 2024 года составила 36 тысяч сомов», 14 января, <https://economist.kg/all/2025/01/14/sriedniaia-zarplata-v-kyrgyzzstanie-po-itogham-11-miesiatsiev-2024-ghoda-sostavila-36-tysiach-somov>.

OECD (2018), Levels of Financial Literacy in Eurasia, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/1a064de1-en>.

OECD (2020), OECD/INFE 2020 International Survey of Adult Financial Literacy, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/145f5607-en>.

OECD (2021), Financial Literacy Levels in the Commonwealth of Independent States in 2021, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/394dbe88-en>.

OECD (2022), OECD/INFE Toolkit for Measuring Financial Literacy and Financial Inclusion 2022, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/cbc4114f-en>.

OECD (2023), “OECD/INFE 2023 International Survey of Adult Financial Literacy”,

OECD Business and Finance Policy Papers, No. 39, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/56003a32-en>.

World Bank (2021), Kyrgyz Republic Public Expenditure Review: Better Spending for Building Human Capital, World Bank Group, <https://doi.org/10.1596/35790>.

World Bank Group (2026), Financial Inclusion, <https://www.worldbank.org/ext/en/topic/financial-sector/financial-inclusion>.

СУНУШТАРГА КАРАТА ТАБЛИЦАЛАР

7.5-таблица. N2 суроого жооптор. Сиз финансылык сабаттуулук боюнча окуу курсунан өтүүнү каалайсызбы?

Жооптун варианттары	Жынысы боюнча жооптор		Калктуу конуштардын өлчөмү боюнча жооптор			Жаш курагы боюнча жооптор			Киреше боюнча жооптор		
	Эркектер	Аялдар	Айыл жериндеги калктуу конуштар	Чакан шаарлар	Чоң шаарлар	Жаштар	Орто курактагылар	Улгайган адамдар	40 миң сомдон төмөн	40 миң сомдон 70 миң сомго чейин	70 миң сомдон жогору
Каалайм	51%	60%	60%	53%	55%	63%	59%	30%	54%	59%	62%
Каалабайм	48%	38%	40%	46%	42%	35%	40%	68%	46%	38%	37%
Жооп бере албайм	2%	2%	1%	1%	3%	3%	1%	2%	0%	3%	1%
ЖЫЙ-ЫН-ТЫКТАР:	Финансылык сабаттуулук боюнча окууну каалагандардын үлүшү аялдардын арасында эркектерге салыштырмалуу жогору. Ошол эле учурда эркектердин да жарымынан көбү кызыгуусун билдирген		Финансылык сабаттуулук боюнча окууну каалагандардын көбү айыл жеринде жашайт. Бирок шаарларда да калктын жарымынан көбү окууга каалоосун билдиришет.			Финансылык сабаттуулук боюнча окууну каалагандардын эң көбү жаштар. Окууну каалоосу жаш куракка жараша болот, улгайган сайын каалоо төмөндөйт. Бирок, улгайган адамдардын арасында да кызыккандар 30%ды түзөт.			Окууну каалоосу киреше менен тыгыз байланышта, киреше канчалык жогору болсо, окууга болгон каалоо ошончолук чоң болот. Бирок кирешеси айына 40 миң сомдон төмөн болгон керектөөчүлөрдүн да жарымынан көбү окугусу келет.		

7.6-таблица. QK7 суроого жооптор. Санариптик финансылык сабаттуулук (Билимдер)

Анкетадан суроо	Жооптун варианттары	Калктуу конуштардын өлчөмү боюнча жооптор			Киреше өлчөмү боюнча жооптор			Тил боюнча жооптор	
		Айыл жериндеги калктуу конуштар	Чакан шаарлар	Чоң шаарлар	40 миң сомдон төмөн	40 миң сомдон 70 миң сомго чейин	70 миң сомдон жогору	Кыргыз	Орус
Санариптик финансылык тейлөө келишими жарактуу болушу үчүн кол коюлган кагаз келишими талап кылынат.	Туура жооп берип, 1 балл алды	16%	14%	16%	16%	17%	14%	14%	22%
	Туура эмес жооп берип, 0 балл алды	79%	81%	78%	78%	79%	83%	82%	72%
	Жооп берүүдөн кыйналып, 0 балл алды	4%	5%	6%	6%	4%	3%	5%	6%

ЖЫЙЫН-ТЫК- ТАР:		Эң биринчи кезекте, санариптик финансылык кызматтар менен байланышкан юридикалык айырмачылыктар тууралуу окутуучу материалдар керек, анткени калктын болгону 14–17% гана жашаган жерине карабастан бул айырмачылыкты түшүнөт.			Эң биринчи кезекте, санариптик финансылык кызматтар менен байланышкан юридикалык айырмачылыктар тууралуу окутуучу материалдар керек, анткени калктын болгону 14–17% гана киреше деңгээлине карабастан бул айырмачылыкты түшүнөт.			Санариптик финансылык кызматтар менен байланышкан юридикалык айырмачылыктар тууралуу окутуучу материалдар эки тилде керек, бирок көбүрөөк кыргыз тилинде болушу маанилүү.	
Интернетте жарыяланган менин жеке маалыматтарым коммерциялык же финансылык сунуштарды мага жөнөтүү үчүн колдонулушу мүмкүн.	Туура жооп берип, 1 балл алды	65%	58%	61%	58%	66%	67%	61%	61%
	Туура эмес жооп берип, 0 балл алды	26%	34%	30%	31%	29%	28%	31%	30%
	Жооп берүүдөн кыйналып, 0 балл алды	9%	8%	8%	12%	5%	5%	8%	8%
ЖЫЙЫН-ТЫК-ТАР:		Калктын 35–42% жашаган аймактары боюнча караганда, жеке маалыматтарды коргоонун маанилүүлүгүн билбейт.			Жеке маалыматтарды коргоонун маанилүүлүгүн билүү киреше деңгээли менен байланыштуу - киреше жогору болгондо, маалымдуулук да жогору болот.			Жеке маалыматтарды коргоонун маанилүүлүгүн түшүндүрүүчү материалдар эки тилде тең бирдей болушу керек.	
Криптовалюталар кагаз акча/монеталар сыяктуу юридикалык күчкө ээ.	Туура жооп берип, 1 балл алды	32%	31%	35%	33%	34%	34%	30%	43%
	Туура эмес жооп берип, 0 балл алды	55%	55%	52%	53%	57%	54%	58%	38%
	Жооп берүүдөн кыйналып, 0 балл алды	13%	14%	13%	14%	9%	12%	12%	19%
ЖЫЙЫН-ТЫК- ТАР:		Калктын үчтөн бир бөлүгү гана жашаган жерине карабастан, криптовалютанын өзгөчөлүктөрүн билет, бул калган үчтөн эки бөлүгү алдамчылардын алдында алсыз кылат			Калктын үчтөн бир бөлүгү гана киреше деңгээлине карабастан, криптовалютанын өзгөчөлүктөрүн билет, ал калган үчтөн эки бөлүгү алдамчылардын алдында алсыз кылат			Криптовалютанын өзгөчөлүктөрү боюнча окуу материалдары эки тилде тең керек, бирок көбүрөөк кыргыз тилинде болушу маанилүү	

7.7 - таблица. QS2 суроого жооптор. Санариптик финансылык сабаттуулук (Жүрүм-турум)

Анкетадан суроо	Жооптун варианттары	Калктуу конуштардын өлчөмү боюнча жооптор			Киреше өлчөмү боюнча жооптор			Тил боюнча жооптор	
		Айыл жериндеги калктуу конуштар	Чакан шаарлар	Чоң шаарлар	40 миң сомдон төмөн	40 миң сомдон 70 миң сомго чейин	70 миң сомдон жогору	Кыргыз	Орус

Интернеттен финансылык продукт сатып алуудан мурун мен кызмат көрсөтүүчүнүн ишмердүүлүгү Кыргыз Республикасында жөнгө салынганын текшерем.	Туура жооп берип, 1 балл алды	51%	51%	42%	51%	47%	45%	53%	30%
	Туура эмес жооп берип, 0 балл алды	49%	49%	58%	49%	53%	55%	47%	70%
Жыйынтык-тар:		Калктын жарымына жакыны гана финансылык кызмат көрсөтүүчүлөрдү КРУБ жана Финкөзөмөл реестрлеринде текшерүү керектигин билет.			Калктын жарымынан көбү финансылык кызмат көрсөтүүчүлөрдү КРУБ жана Финкөзөмөл реестрлеринде текшерүү керектигин билет.			Финансылык кызмат көрсөтүүчүлөрдү КРУБ жана Финкөзөмөл сайттарында текшерүү зарылдыгы тууралуу материалдар көбүрөөк кыргыз тилинде болушу керек.	
Мен банк эсептеримдин сырсөздөрүн/ PIN-коддорун жакында-рым менен бөлүшөм	Туура жооп берип, 1 балл алды	95%	96%	90%	95%	92%	93%	95%	88%
	Туура эмес жооп берип, 0 балл алды	5%	4%	10%	5%	8%	7%	5%	12%
Жыйынтык-тар:		Калктын 5-10% (жашаган жерине карабастан) сырсөздөр менен бөлүшүшөт			Калктын 5-10% (киреше деңгээлине карабастан), сырсөздөр менен бөлүшүшөт			Сырсөздөрдүн сырын сактоонун маанилүүлүгү боюнча окуу материалдары эки тилде тең керек, бирок орус тилинде көбүрөөк болушу маанилүү	
Мен социалдык тармактарда жеке финансым тууралуу маалымат менен бөлүшөм.	Туура жооп берип, 1 балл алды	22%	25%	28%	18%	27%	27%	24%	30%
	Туура эмес жооп берип, 0 балл алды	78%	75%	72%	82%	73%	73%	73%	70%
Жыйынтык-тар:		Айыл тургундары маалыматты ачыкка чыгаруунун коркунучу тууралуу көбүрөөк билүүгө муктаж			Ар бир адам, кирешесине карабастан, маалыматтын ачыкка чыгуу тобокелдиктери жөнүндө бирдей деңгээлде маалымдуулугун жогорулатууга муктаж			Маалыматтын ачыкка чыгуу тобокелдиктери тууралуу материалдар кыргыз тилинде көбүрөөк керек	

7.8-таблица. QS4 суроого жооп. Санариптик финансылык сабаттуулук (к-з караштар/мамилелер)

Анкетадан суроо	Жооптун варианттары	Калктуу конуштардын өлчөмү боюнча жооптор			Киреше өлчөмү боюнча жооптор			Тил боюнча жооптор	
		Айыл жериндеги калктуу конуштар	Чакан шаарлар	Чоң шаарлар	40 миң сомдон төмөн	40 миң сомдон 70 миң сомго чейин	70 миң сомдон жогору	Кыргыз	Орус

Онлайн сатып алуудан мурун веб-сайттын коопсуздугуна көңүл буруу керек.	Туура жооп берип, 1 балл алды	79%	82%	85%	78%	85%	90%	83%	79%
	Туура эмес жооп берип, 0 балл алды	31%	18%	15%	22%	15%	10%	17%	21%
ЖЫЙЫН-ТЫК-ТАР:		Веб-сайттын коопсуздугунун маанилүүлүгүн билүү калктуу конуштун өлчөмү менен байланыштуу - ал канчалык аз болсо, маалымат ошончолук төмөн болот.			Веб-сайттын коопсуздугунун маанилүүлүгүн билүү киреше деңгээли менен байланышта - киреше канчалык аз болсо, маалымдуулук ошончолук төмөн болот.			Сырсөздөрдү дайыма алмаштыруу зарылчылыгы тууралуу материалдар орус тилинде көбүрөөк керек	
Интернеттен бир нерсе сатып алууда, жоболорду жана шарттарды окуу маанилүү эмес.	Туура жооп берип, 1 балл алды	61%	65%	53%	62%	63%	60%	62%	50%
	Туура эмес жооп берип, 0 балл алды	39%	35%	47%	32%	37%	40%	38%	50%
ЖЫЙЫН-ТЫК-ТАР:		Чоң шаарлардын жашоочулары онлайн сатып алууда шарттарды окуунун маанилүүлүгүн анча жакшы түшүнүшпөйт.			Интернетте сатып алууда шарттарды окуунун маанилүүлүгүн билүү менен киреше деңгээлинин ортосунда дээрлик эч кандай байланыш жок.			Интернетте сатып алууда шарттарды окуу зарылчылыгы жөнүндө материалдар орус тилинде көбүрөөк керек	
Коомдук Wi-Fi тармактары аркылуу онлайн сатып алуу коопсуз.	Туура жооп берип, 1 балл алды	38%	44%	36%	44%	38%	37%	40%	38%
	Туура эмес жооп берип, 0 балл алды	62%	56%	64%	56%	62%	63%	60%	62%
ЖЫЙЫН-ТЫКТАР:		Чоң шаарлардын тургундарынын үчтөн биринен ашыгы гана коомдук Wi-Fi тармактары аркылуу онлайн соода кылуу (б.а. банк картасын/электрондук капчыкты колдонуу) кооптуу экенин билишет. Чакан шаарлардын жана айылдардын тургундары бир аз маалыматтуураак, бирок алардын үлүшү да 44%дан жогору эмес.			Коомдук Wi-Fi тармактары аркылуу онлайн сатып алуунун коопсуздук тобокелдиктерин билүү менен киреше деңгээлинин ортосунда эч кандай байланыш жок.			Онлайн сатып алууда шарттарды окуу зарылчылыгы жөнүндө материалдар кыргыз жана орус тилдеринде бирдей керек	

7.9 -таблица. QP1_17. Туруктуу деп белгиленген, «ESG» же «жашыл» финансылык өнүмдөр жөнүндө маалымдуулук

QP1. Сиз бул финансылык өнүмдөр тууралуу бир нерсе уккансызбы?	Жооптун варианттары	Жынысы боюнча жооптор		Калктуу конуштардын өлчөмү боюнча жооптор			Жаш курак категориясы боюнча жооптор			Киреше деңгээли боюнча жооптор		
		Эркектер	Аялдар	Айыл жериндеги калктуу конуштар	Чакан шаарлар	Чоң шаарлар	Жаштар	Орто курактагылар	Улгайган адамдар	40 миң сомдон төмөн	40 миң сомдон 70 миң сомго чейин	70 миң сомдон жогору

QR1_17 Туруктуу деп бел- гиленген, «ESG» же «жашыл» финан- сылык өнүмдөр	Ооба	11%	8%	7%	9%	11%	12%	9%	5%	4%	13%	12%
	Жок	88%	91%	92%	89%	87%	87%	90%	93%	94%	86%	86%
	Жооп берүүдөн кый- налам/ Билбейм	1%	1%	1%	2%	1%	1%	1%	2%	1%	1%	2%
ЖЫЙЫН- ТЫКТАР:		«Жашыл» финансы- лар боюнча эркектердин маалымдуулугу аялдар- га салышты- рмалуу бир аз жогору.		«Жашыл» финансылар боюнча маалымдуу- лук экономикалык географияга байла- ныштуу, калктуу конуш канчалык чоң болсо, маалымдуулук ошон- чолук жогору болот.			«Жашыл» финансылар боюнча маалымдуулук жаш куракка жараша болот, респонденттер канчалык жаш болсо, маалымдуулук ошончолук жогору болот.			«Жашыл» финансылар боюнча маалымдуулук кире- ше деңгээли менен байла- ныштуу, киреше канчалык жогору болсо, маалымдуулук ошончолук жогору болот		

7.10 - таблица. QF1. Сиздин үй-бүлөүздө акчага байланыштуу күнүмдүк чечимдерди ким кабыл алат?

Жооптун варианттары	Жынысы боюнча жооптор		Калктуу конуштардын өлчөмү боюнча жооптор			Жаш курак категори-ясы боюнча жооптор			Киреше деңгээли боюнча жооптор		
	Эркектер	Аялдар	Айыл жериндеги калктуу конуштар	Чакан шаарлар	Чоң шаарлар	Жаштар	Орто курактагылар	Улгайган адамдар	40 миң сомдон төмөн	40 миң сомдон 70 миң сомго чейин	70 миң сомдон жогору
Чечимдерди жеке өзүм кабыл алам	45%	28%	34%	30%	44%	22%	42%	42%	36%	37%	32%
Башка үй-чарба мүчөлөрү менен бирге чечим кабыл алам	41%	54%	55%	50%	40%	48%	48%	44%	51%	45%	51%
Башка үй-чарба мүчөлөрү чечим кабыл алышат	14%	18%	12%	20%	17%	30%	10%	14%	13%	18%	18%
ЖЫЙЫН-ТЫКТАР:	Үй-бүлөлүк финансыны башкарууга катышуу гендерге жараша болот – аялдар 4% азыраак катышат.		Үй-бүлөлүк финансыны башкарууга катышуу экономикалык географияга байланыштуу, шаар тургундары арасында катышпагандар 5–8% азыраак.			Үй-бүлөлүк финансыны башкарууга катышуу жаш куракка олуттуу байланыштуу, жаштар башка курактык топторго салыштырмалуу 16–20% азыраак катышат.			Үй-бүлөлүк финансыны башкарууга катышуу кирешенин деңгээлине жараша болот, киреше канчалык жогору болсо, катышуу ошончолук жогору болот		

1-Тиркеме. Анкета

Сураныч, бул куралдарда жооптордун варианттары ырааттуу нумерленгенин эсиңизден чыгарбаңыз.

Саламдашуу

Саламатсызбы, менин атым _____. Мен M-Vector көз карандысыз изилдөө жана консалтинг компаниясынын өкүлүмүн.

Биз Кыргыз Республикасынын жарандарынын финансылык сабаттуулугун жана каржылык катышуусун изилдөөгө багытталган жалпы улуттук сурамжылоо жүргүзүп жатабыз. Сизден изилдөөгө катышууну өтүнөбүз.

Маектешүү 25-30 мүнөткө созулат.

Сурамжылоонун жыйынтыгы толугу менен жашыруун сакталат жана жалпыланган түрдө гана колдонулат. Сиздин аты-жөнүңүз эч жерде айтылбайт. Эгерде сиздин суроолоруңуз же сын-пикирлериңиз болсо, мага билдирсеңиз болот же Бишкектеги M-Vector компаниясынын кеңсесине +996 (312) 97 92 93, +996 (312) 97 92 94 телефондору аркылуу кайрылсаңыз болот.

А. Соңдем

QD1. Жынысы (Суроо бербестен код коюңуз)

1. Эркек
2. Аял

QD2. Регион. Акыркы жарым жылда Кыргыз Республикасынын кайсы аймагында туруктуу жашадыңыз?

1. Бишкек ш.
2. Ош ш.
3. Баткен облусу
4. Чүй облусу
5. Жалал-Абад облусу
6. Нарын облусу
7. Ош облусу
8. Талас облусу
9. Ысык-Көл облусу

QD3. /Эгерде QD2 !=1,2 болсо/ Калктуу конуштун түрү (Суроо бербестен код коюңуз)

1. Шаар
2. Айыл

QD3_1. /Тизмеден QD2 QD3 фильтри боюнча жайгашуу абалын көрсөтүңүз/ Калктуу конуштун аталышы (Суроо бербестен код коюңуз)

QD7. Сиз азыр канча жаштасыз?

1. _____ (санын жазыңыз)

98. Жооптон баш тартуу (Окубаңыз)

QD7_а. /Эгерде QD7 =98 болсо/ Сиз мага төмөнкү жаш курак топторунун кайсынысына таандык экениңизди айта аласызбы?

1. 18-29
2. 30-39
3. 40-49
4. 50-59
5. 60-69
6. 70-79
7. 80+ (Интервьюну аяктаңыз)

98. Жооптон баш тартуу (Окубаңыз)

Ғ. Финансыны пландоо жана башкаруу. Бюджеттөө

ИНТЕРВЬЮЕР, ОКУП БЕРИҢИЗ: Төмөнкү суроолор бизге адамдардын өз чыгашаларын жана кирешелерин кантип пландаштырарын түшүнүүгө жардам берет. Бул суроолорго туура же туура эмес жооптор жок, жоопторунуз толугу менен купуя сакталат, андыктан мүмкүн болушунча так жооп берүүнүздү суранабыз.

МҮЕСТОР

QF1_a. Күнүмдүк сарптоо боюнча чечимдерди сиз жеке кабыл аласызбы же жокпу?

1. Кабыл алам
2. Кабыл албайм

99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)

98. Жооптон баш тартуу (Окубаңыз)

QF1. Сиздин үй-бүлөңүздө адатта акчага байланыштуу күнүмдүк чечимдерди ким кабыл алат – сиз өзүңүзбү, үй-бүлөнүн башка мүчөлөрүбү же сиз жана үй-бүлөнүн башка мүчөлөрү менен биргелешип кабыл аласыздарбы? (Окуп бериңиз, бир жооп)

1. Чечимди мен өзүм кабыл алам
2. Чечимди үй чарбанын башка мүчөлөрү кабыл алат
3. Мен үй-бүлөнүн башка мүчөлөрү менен чогуу кабыл алабыз

99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)

QF2. Сиз төмөндөгүлөрдүн кайсынысын өзүңүз үчүн же үй-бүлөңүз үчүн жасайсыз? (Окуп бериңиз, ар бир сапка бир жооп)

	1. Ооба	2. Жок	99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)
1. Өзүңүздүн киреше жана чыгашаларды башкаруу үчүн план түзөсүз			
2. Өзүңүздүн чыгымдарыңызды жазасыз			
3. Керектүү чыгымдар үчүн акчаны күнүмдүк чыгымдардан бөлүп сактайсыз			

4. Алдыдагы чыгымдар тууралуу эскертмелерди жазасыз			
5. Чыгымдарды көзөмөлдөө үчүн мобилдик тиркемени колдоносуз			
6. Үзгүлтүксүз чыгымдарды эсептен чыгаруу үчүн банктын мобилдик тиркемелеринде автоматтык төлөмдөрдү түзөсүз / жасайсыз (Мисалы: банк айдын белгилүү бир күнүндө акчаны эсептен чыгарат)			

Активдүү акча топтоо аманаттар жана финансылык тобокелдиктер

ИНТЕРВЬЮЕР, ОКУП БЕРИҢИЗ: маалымат толугу менен жашыруун жана анонимдүү болорун дагы бир жолу эсиңизге салабыз. Азыр үй-бүлөңүз жөнүндө эмес, өзүңүз жөнүндө айтыңызчы.

QF3. /ротация/ Сиз акыркы 12 айда төмөндөгүлөрдүн кайсынысын жасадыңыз? (Окуп бериңиз, ар бир сапка бир жооп)

	1. Ооба	2. Жок	99. Жооп бере албайм /Билбейм (Окубаңыз)
1. Үйдү сактоо үчүн акча топтогон			
2. Банктагы эсепке акча чогултуу			
3. Акчаны чогултуп, үй-бүлөсүнө / туугандарына сактоого берген			

4. Жакындары менен биргеликте жалпы фондго акча топтогон: мисалы, “черный касса”/шерине/ража/катыш			
5. облигацияларды же башка карыздык баалуу кагаздарды сатып алган			
6. Криптовалюта сатып алган (криптовалюта-бул акча валютасы бирок санарип (цифровой) форматында гана)			
7. Компаниялардын акцияларын сатып алган			
8. Башка инвестицияларды жасаган			

QF4. Эгер бүгүн Сиз азыр бир айлык кирешеңизге барабар чоң суммадагы акча төлөшүңүз керек болсо, Сиз аны карызга албай же үй-бүлөңүздөн, досторуңуздан жардам сурабай эле төлөй аласызбы? (Окуп бериңиз, бир жооп)

1. Ооба, төлөй алам
2. Жок, төлөй албайм

99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)

98. Колдонулбайт (менин жеке кирешем жок) (Окубаңыз)

Финансылык максаттар

QF5. Кээ бир адамдар чоң каржылык максаттарды коюшат, мисалы, жогорку окуу жайынын акысын төлөө, машина сатып алуу же карыздарды төлөө. Башкалар андай чоң каржыдык максаттарды коюшпайт. Силер жеке өзүңөр же жубайыңар/ата-энеңер менен биргеликте бүгүнкү күндө чоң финансылык максаттарды коюп жатасыңарбы?

1. Бар
2. Жок

99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)

98. Жооптон баш тартуу (Окубаңыз)

QF6. /Эгерде QF5=1 болсо/ Сиздин эң чоң каржылык максатыңыз кандай? (Ачык суроо, респонденттин жообун жазыңыз)

1. _____(жазыңыз)

99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)

98. Жооптон баш тартуу (Окубаңыз)

QF7./QF5=1 болсо сураңыз/ Ушул тапта эң чоң каржылык максатыңызга жетүү үчүн жеке сиз кандай кадамдарды жасадыңыз? (Ачык суроо, респонденттин жообун жазыңыз)

_____(жазыңыз)

99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)

98. Жооптон баш тартуу (Окубаңыз)

Пенсияны пландаштыруу

ИНТЕРВЬЮЕР, ОКУП БЕРИҢИЗ: Кийинки суроолор пенсиядагы жашоону пландаштырууга тиешелүү болот. Мында сиз пенсияга чыккансызбы же жокпу, маанилүү эмес.

QF8., 1ден 5ке чейинки шкала боюнча баалаңыз, мында 1 – толугу менен ишенем жана 5 - таптакыр ИШЕНБЕЙМ дегенди билдирет? Финансылык жактан пенсияңызды жакшы пландаштырганыңызга канчалык ишенесиз? (Окуп бериңиз, бир жооп)

ИНТЕРВЬЮЕР: ЗАРЫЛ БОЛСО РЕСПОНДЕНТКЕ КАТЕГОРИЯЛАРДЫ КАЙТАЛАҢЫЗ; ЭГЕР ТҮШҮНҮКСҮЗ БОЛСО, ИШЕНИМ ДЕҢГЭЭЛИН ТЕКШЕРИҢИЗ.

1. 1 Толугу менен ишенем

2. 2

3. 3

4. 4

5. 5 Таптакыр ИШЕНБЕЙМ

6. Пенсиядагы жашоомо карата планым жок (Окубаңыз)

99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)

98. Жооптон баш тартуу (Окубаңыз)

QF9. Сиз пенсияңызды кантип камсыз кылууну пландап жатасыз же азыр ал үчүн эмнелерди жасап жатасыз? (Окуп бериңиз, ар бир сапка бир жооп)

ИНТЕРВЬЮЕР: Эгерде респонденттер мураска таянууну пландаштырса, алардан активдин же мүлктүн конкреттүү түрүн көрсөтүүнү сураныңыз (б.а., эгерде алар өтүмдүү аманат түрүндөгү мураска таянууну пландаса, QF9_9 суроосуна "Ооба" деп жооп бериши керек)

	1. Ооба	2. Жок	99. Жооп бере албайм/ Билбейм (Окубаңыз)	98. Жооптон баш тартуу (Окубаңыз)
1. Карылык боюнча жөлөк пул алуу				
2. Эмгек акыдан же камсыздандыруу полистерин сатып алуу менен пенсияга чегерүүлөрдү киргизүү				
3. Жеке пенсиялык фонддо топтоо				
4. Өзүнүн финансылык активдерин сатуу (мисалы: акциялар, облигациялар же инвестициялык фонддор)				
5. Өзүнүн каржылык эмес активдерди (автоунаа, кыймылсыз мүлк, көркөм, баалуу буюмдар, антиквариат ж.б.) сатуу				

6. Менин финансылык же финансылык эмес активдеримден алынган киреше (дивиденддер же ижарадан алынган киреше сыяктуу) алуу				
7. Жубайынын же өнөктөшүнүн колдоосуна таянуу				
8. Колдоо көрсөткөн балдарына же үй-бүлөнүн башка мүчөлөрүнө таянуу.				
9. Воспользоваться своими сбережениями				
10. Аманаттарды (топтогон акчаны) колдонуу				
11. Иштей берүү				
12. Башка [Жазыңыз]				

Учурдагы чыгымдарды башкаруу

ИНТЕРВЬЮЕР, ОКУП БЕРИҢИЗ: Бул бөлүмдө адамдар туш болгон кээ бир финансылык чечимдер жана тажрыйбалар талкууланат. Алган жоопторубуз келечекте ушундай чечимдерге же тажрыйбага туш болгон адамдар үчүн жакшыраак маалымат жана сунуштарды иштеп чыгуу үчүн колдонулушу мүмкүн.

QF11. Кээде адамдар кирешелери (айлык акы, пособиелер, дивиденттер ж.б.) азыркы чыгымдарын (Мисалы: күнүмдүк чыгымдар, коммуналдык кызматтар, ижаранын акысы ж.б.) толук жаппаганын байкашат. Акыркы 12 айда жеке сизде ушундай учур болдубу?

1. Ооба
2. Жок

99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)

98. Колдонулбайт (менин жеке кирешем жок) (Окубаңыз)

97. Жооптон баш тартуу (Окубаңыз)

МҮЕСТОР

QF12. /Эгерде QF11=1 болсо/ Акыркы жолку мындай учурда эмне кылдыңыз? (Ачык суроо, респонденттин жообун жазыңыз)

ИНТЕРВЬЮЕР: респонденттен жасалган БАРДЫК аракеттерди айтып берүүнү сураныңыз

1. _____ (жазыңыз)

99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)

98. Жооптон баш тартуу (Окубаңыз)

QF13. Эгердесиздин негизги киреше булагыңыз жок болуп калса, карызга албай же башка үйгө көчпөй, канча убакытка чейин күнүмдүк чыгымдарыңызды төлөй аласыз? (Респонденттин жообуна ылайык код коюңуз) (бир жооп)

1. Бир жумага чейин

2. Бир жумадан бир айга чейин

3. 1дан 3 айга чейин

4. 3дан 6 айга чейин

5. 6 айдан ашык

99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)

98. Жооптон баш тартуу (Окубаңыз)

Р. Финансылык продуктуларды жана кызматтарды тандоо жана колдонуу

ИНТЕРВЬЮЕР, ОКУП БЕРИҢИЗ: Бул суроолор каржылык продуктуларга жана кызмат көрсөтүүлөргө тиешелүү болот. Бизди сиздин бул жөнүндө укканыңыз, аларды өзүңүз же башка бирөө менен чогуу колдонгонунуз кызыктырат.

Финансылык өнүмдөр — бул адамдарга акчаны сактоого, коротууга, үнөмдөөгө же көбөйтүүгө жардам берген ар кандай кызматтар жана инструменттер. Аларды банктар, камсыздандыруу компаниялары, инвестициялык фонддор жана башка финансы уюмдары «сатышат». Финансы өнүмдөрүнүн мисалдары: Банк картасы, Салым/Депозит, Кредит, Камсыздандыруу, Инвестициялар

QR1. Мен сизге финансылык продуктулардын аталыштарын окуп берем. Сиз бул финансылык продуктулардын кайсынысы жөнүндө уктуңуз эле? (Окуп бериңиз, ар бир сапка бир жооп)

	1. Ооба	2. Жок	99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)
1. Мамлекеттик эмес пенсиялык камсыздоо			
2. Үлүштүк инвестициялык фонддогу үлүш			
3. Ипотекалык кредит			
4. Кыймылсыз мүлк күрөөгө коюлган кредит			
5. Күрөөсүз кредит			
6. Автокредит			
7. Кредиттик карта			
8. Учурдагы/эсептешүү эсеби			
9. Сактык эсеп			
10. Микрокредит			
11. Камсыздандыруу			
12. Компаниянын акциялары же бизнестеги үлүштөр			
13. Облигациялар			
14. Түздөн-түз банктык эсеп менен байланышпаган уюлдук телефон аркылуу төлөм эсеби			
15. Банк эсебине түздөн-түз байланышпаган алдын ала төлөнгөн дебеттик карта/ төлөм картасы			

MYESTOR

16. Кriptoактивдер			
17. Туруктуу, «ESG» же «жашыл» деп белгиленген финансылык өнүмдөр			

QR2. /QR1де белгиленген позицияларды көрсөтүңүз) Бул финансылык өнүмдөрдүн кайсынысы сизде бар экенин же башка бирөө менен чогуу ээлик кылганыңызды айтыңызчы? (Окуп бериңиз, ар бир сапта бир жооп)

	1. Ооба	2. Жок	99. Жооп берүүдөн кыйналам/ Билбейм (Окубаңыз)
1. Мамлекеттик эмес пенсиялык камсыздоо			
2. Үлүштүк инвестициялык фонддогу үлүш			
3. Ипотекалык кредит			
4. Кыймылсыз мүлк күрөөгө коюлган кредит			
5. Күрөөсүз кредит			
6. Автокредит			
7. Кредиттик карта			
8. Учурдагы/эсептешүү эсеби			
9. Сактык эсеп			
10. Микрокредит			
11. Камсыздандыруу			

12. Компаниянын акциялары же бизнестеги үлүштөр			
13. Облигациялар			
14. Түздөн-түз банктык эсеп менен байланышпаган уюлдук телефон аркылуу төлөм эсеби			
15. Банк эсебине түздөн-түз байланышпаган алдын ала төлөнгөн дебеттик карта/ төлөм картасы			
16. Кriptoактивдер			
17. Туруктуу, «ESG» же «жашыл» деп белгиленген финансылык өнүмдөр			

QR3. /QR1де белгиленген позицияларды көрсөтүңүз/ Акыркы эки жылда бул финансылык продуктулардын кайсынысын сатып алдыңыз? Автоматтык түрдө узартылган продуктуларды кошпоңуз. (Окуп бериңиз, бир нече жооп)

1. Мамлекеттик эмес пенсиялык камсыздоо
2. Үлүштүк инвестициялык фонддогу үлүш
3. Ипотекалык кредит
4. Кыймылсыз мүлк күрөөгө коюлган кредит
5. Күрөөсүз кредит
6. Автокредит
7. Кредиттик карта
8. Учурдагы/эсептешүү эсеби
9. Сактык эсеп
10. Микрокредит
11. Камсыздандыруу
12. Компаниянын акциялары же бизнестеги үлүштөр
13. Облигациялар

- 14. Түздөн-түз банктык эсеп менен байланышпаган уюлдук телефон аркылуу төлөм эсеби
- 15. Банк эсебине түздөн-түз байланышпаган алдын ала төлөнгөн дебеттик карта/төлөм картасы
- 16. Кriptoактивдер
- 17. Туруктуу, «ESG» же «жашыл» деп белгиленген финансылык продуктулар
- 98. Аталгандардын бири да эмес (Окубаңыз)
- 99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)

QR4. /QR3де белгиленген (QR3_1, QR3_2, QR3_3, QR3_4, QR3_5, QR3_6, QR3_7, QR3_8, QR3_9, QR3_10, QR3_11, QR3_14, QR3_15) позицияларды көрсөтүңүз/ Акыркы жолу бул продуктулардын кайсынысын сатып алдыңыз? (Окуп бериңиз, бир жооп)

- 1. Мамлекеттик эмес пенсиялык камсыздоо
- 2. Үлүштүк инвестициялык фонддогу үлүш
- 3. Ипотекалык кредит
- 4. Кыймылсыз мүлк күрөөгө коюлган кредит
- 5. Күрөөсүз кредит
- 6. Автокредит
- 7. Кредиттик карта
- 8. Учурдагы/эсептешүү эсеби
- 9. Сактык эсеп
- 10. Микрокредит
- 11. Камсыздандыруу
- 12. Компаниянын акциялары же бизнестеги үлүштөр
- 13. Облигациялар
- 14. Түздөн-түз банктык эсеп менен байланышпаган уюлдук телефон аркылуу төлөм эсеби
- 15. Банк эсебине түздөн-түз байланышпаган алдын ала төлөнгөн дебеттик карта/төлөм картасы
- 16. Кriptoактивдер
- 17. Туруктуу, «ESG» же «жашыл» деп белгиленген финансылык продуктулар

99. Аталгандардын бири да эмес (Окубаңыз)

99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)

Интервьюер: QR5-QR7 суроолору QR4де респонденттер тандаган жооп вариантына тиешелүү экенин унутпаңыз.

QR5. / Если выбран хоть один в (QR3_1, QR3_2, QR3_3, QR3_4. QR3_5, QR3_6, QR3_7, QR3_8, QR3_9, QR3_10, QR3_11, QR3_14, QR3_15) отмеченные в QR3; Акыркы жолу финансылык продуктунузду кантип сатып алганыңызды төмөнкү ырастоолордун кайсынысы эң жакшы көрсөтө алат? (Окуп бериңиз, бир жооп)

1. Мен чечим кабыл алуудан мурун ар кандай банктардын, фонддордун, камсыздандыруу компанияларынын финансылык продуктуларынын бир нече варианттарын карап чыктым
2. Мен бир компаниянын ар кандай финансылык продуктуларын карап чыктым
3. Мен финансылык продуктунун башка варианттарын караган жокмун
4. Мен банктардан, фонддордон, камсыздандыруу компанияларынан башка финансылык продуктуларды издедим, бирок карап чыгууга башка варианттар болгон жок.

99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)

98. Жооптон баш тартуу (Окубаңыз)

QR6. / Если выбран хоть один в (QR3_1, QR3_2, QR3_3, QR3_4. QR3_5, QR3_6, QR3_7, QR3_8, QR3_9, QR3_10, QR3_11, QR3_14, QR3_15) отмеченные в QR3; Акыркы жолку тандооңуз жөнүндө ойлонуп көрүп, төмөнкү ырастоолордун кайсынысы сизге тиешелүү болорун айтыңызчы? (Окуп бериңиз, ар бир сапта бир жооп)

	1. Ооба	2. Жок	99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)
1. Мен үчүн компаниянын тез арада чечим кабыл алышы маанилүү болду			
2. Мен финансылык продуктуну берген компанияга ишендим			

3. Мен мурда компаниянын башка финансылык продуктуларын колдонгон үчүн тандагам			
4. Мен продуктуну тандаганга чейин бул компания жөнүндө уккан эмесмин			

QR7. /Эгерде QR3 де белгиленгендердин жок дегенде бирөө тандалса/ (QR3_1, QR3_2, QR3_3, QR3_4, QR3_5, QR3_6, QR3_7, QR3_8, QR3_9, QR3_10, QR3_11, QR3_14, QR3_15 Төмөнкү маалымат булактарынын кайсынысы сиздин финансылык продуктуну тандооңузга маанилүү таасирин тийгизди? (Окуп бериңиз, бир нече жооп)

1. Адистештирилген журнал
2. Финансылык продуктуларды салыштыра турган сайт
3. Көз карандысыз финансылык консультанттын сунушу
4. Бул продукту жөнүндө жарнамадагы же брошюрадагы маалымат
5. Достордун, туугандардын же тааныштардын сунушу
6. Социалдык тармактардагы сунуш
7. Финансылык продуктуну ташып жеткирүүчү кызматкерден алынган маалымат

95. Башка _____ (жазыңыз)

99. Аталгандардын бири да эмес (Жокко чыгаруучу)

97. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз) (Жокко чыгаруучу)

QR9. Акыркы 12 айдын ичинде сиз төмөнкү иш аракеттерди канчалык көп жасадыңыз? (Окуп бериңиз, ар бир сапта бир жооп)

	1. Бир да жолу эмес	2. 2-3 жолу	3. 4-10 жолу	4. 10 жолу- дан ашык	99. Жооп бере албайм/ Билбейм (Окубаңыз)

1. Банктык эсебинин балансын жана транзакцияларын онлайн режиминде текшерүү.					
2. Алдын ала төлөгөн картамды толуктоо					
3. Эсептерди онлайн төлөө					
4. Товарларды жана кызматтарды онлайн сатып алуу					
5. Башка адамдарга акча которуу					
6. Өзүмдүн акцияларымды, кредиттеримди, камсыздандыруумду онлайн режиминде башкардым					
7. Уюлдук телефон аркылуу дүкөндөгү товарлар жана кызматтар үчүн төлөө					
8. Акцияларды сатуу үчүн онлайн платформаны колдонуу					
9. Автоматташтырылган финансылык кеңеш алуу үчүн онлайн платформаларга кирүү					

QR10. / Ротация / Жалпысынан финансылык продуктулар жана кызмат көрсөтүүлөр жөнүндө айтсак, сиз акыркы 2 жылда төмөнкү көйгөйлөрдүн кайсынысына туш болдуңуз? (Окуп бериңиз, ар бир сапта бир жооп)

	1. Ооба	2. Жок	99. Жооп бере албайм/Билбейм (окубаңыз)
--	---------	--------	---

1. Кийин алдамчылыкка айланган финансылык продуктка (мисалы, финансылык пирамидага) инвестиция салуу боюнча кеңешти кабыл алдыңыз беле?			
2. Электрондук катта, телефон чалууда же социалдык тармактарда кийинчерээк жасалма болуп чыккан билдирүүгө жооп катары жеке каржылык маалыматты (мисалы, сырсөздү же карта номерин) кокусунан бердиңиз беле?			
3. Кимдир бирөө сиздин уруксатыңызсыз товарды төлөө үчүн картаңыздын реквизиттерин колдонгонун билдиңиз беле?			
4. Банктык көчүрмөңүздө же кредиттик картаңызда көрсөтүлгөн, сиз жасабаган транзакция боюнча кайрылдыңыз беле?			
5. Банктан же башка финансы-кредиттик мекемеден алган кызматыңыз боюнча расмий арыз менен кайрылдыңыз беле?			
6. Банк эсебин ачууга аракет кылганыңызда кандайдыр бир себептерден улам баш тартышты беле?			
7. Чыгымдарды жаба турган, сиз күткөн камсыздандыруу продуктусу боюнча чыгымдарыңызды жабуудан баш тартышты беле?			
8. Насыя алууга тапшырган өтүнмөңүз четке кагылды беле?			

9. Акча которууну тейлөөчүгө акчаны жөнөтүүдө же алууда комиссиянын жогору болгондугуна даттандыңыз беле?			
10. Хакерлердин же фишингдик чабуулдардын айынан акчаңызды жоготтуңуз беле? Фишинг чабуулу-бул алдамчылар адамдын жеке маалыматтарын: пароль, картанын номери, SMSтен келген код ж.б. аркылуу алдап, башка бироонун кейпин кийишип маалыматты билип алышат (мисалы, банк болуп, белгилүү сайт же сервис болуп)			

S. Мамилелер жана жүрүм-турум үлгүлөрү

QS1. / ротация/ Азыр мен бир нече ырастоолорду окуп берем. Булардын ар бири менен сиз канчалык макул же макул эмес экениңизди айтыңыз. 1ден 5ке чейинки шкаланы колдонуп жооп бериңиз, мында 1 – толугу менен макулмун жана 5 - таптакыр макул ЭМЕСМИН дегенди билдирет. (Окуп бериңиз, ар бир сапка бир жооп)

	1. Толугу менен макулмун	2.	3.	4.	5. Таптакыр макул эмесмин	99. Жооп бере албайм/ Билбейм	98. Жооптон баш тартуу (Окубаңыз)
1. Мен акчаны көпкө сактагандан көрө, коротуп койгонду жакшы көрөм							
2. Мен инвестициялоодо өзүмдүн акчамдын бир бөлүгүн тобокелге салууга даярмын							

3. Акча сарпталып турушу керек							
4. Учурдагы финансылык абалым мени канааттандырат							
5. Мен финансылык иштеримди кылдаттык менен көзөмөлдөйм							
6. Менин финансылык абалым мен үчүн маанилүү болгон нерселерди жасоо мүмкүнчүлүгүмдү чектейт							
7. Мен узак мөөнөттүү финансылык максаттарды коюп, ага жетүү үчүн аракет кылам							
8. Банк банкроттукка учураса да банктагы акча коопсуз болот деп ишенем							
9. Менин азыр өтө көп карызым бар							
10. Эгер карызга акча алсам, мен аны кайтарууга милдеттүүмүн							

11. Банктар ишканаларга банктык кызмат көрсөтүүдөн мурун алардын этикалык нормаларын текшериши керек деп эсептейм							
---	--	--	--	--	--	--	--

QS2. / Ротация/ Мен азыр сизге дагы бир нече ырастоолорду окуп берем. Ар бир ырастоо жеке сизге канчалык тиешелүү экенин айтыңызчы - дайыма, көп учурда, кээде, сейрек же эч качанбы? (Окуп бериңиз, ар бир сапта бир жооп)

	1. Дайыма	2. Көп учурда	3. Кээде	4. Сейрек	5. Эч качан	99. Жооп бере албайм/ Билбейм (Окубаңыз)
1. Мен күнүмдүк жашоо чыгымдарымды кантип төлөйм деп тынчсыздана берем						
2. Менин финансым менин жашоомду көзөмөлдөйт						
3. Мен бир нерсе сатып алардан мурун, аны сатып ала аламбы же жокпу деп жакшылап ойлоном						
4. Айдын аягында акчам артып калат						
5. Мен эсептеримди өз убагында төлөйм						

6. Банк эсебимдин сырсөздөрүн жана PIN коддорун жакын досторум менен бөлүшөм						
7. Финансылык продуктуну онлайн сатып алардан мурун, мен кызмат көрсөтүүчү мекеменин ишмердигинин өлкөмдө жөнгө салынганын текшерем						
8. Мен социалдык тармактарда жеке каржым тууралуу маалымат менен бөлүшөм						
9. Сатып алуудан мурун мен сатып ала турган компания өзүнүн социалдык же экологиялык таасирин жакшыртууга умтулабы деп ойлоном						
10. Мен мага кереги жок товарларды жана кызматтарды сатып алам						

QS3. / ротация/ Мен сизге дагы бир нече ырастоолорду окуп берем. Бул ырастоолордун ар бири сизди же сиздин абалыңызды канчалык так көрсөткөнүн 1ден 5ке чейинки шкала боюнча баалаңыз, мында 1 – абдан так көрсөтөт жана 5 - такыр көрсөтө албайт дегенди билдирет. (Окуп бериңиз, ар бир сапта бир жооп)

	1. Абдан так көрсөтөт	2.	3.	4.	5. Такыр көрсөтө албайт	99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)
1. Көйгөй жаралмайынча келишимде майда тамгалар менен жазылган текстти текшербейм						
2. Финансылык абалымдан улам мен жашоодо каалаган нерсеге эч качан жете албасымды сезем						
3. Мени финансылык жактан кыйынчылыкка учураган кезде да чынчылмын						
4. Мен жакшы тааныган адамдар менен финансылык абалымды талкуулаганды жактырам						
5. Финансылык кызмат көрсөтүүчүлөр мага чынчыл мамиле кылышат деп ишенем						
6. Дүкөндүн сатуучусу жаңылып, мага ашык акча кайтарып берсе, мен аны өзүмө калтырып коем						
7. Акчам жетпей калабы деп кооптоном						
8. Мен эптеп күнүмдүк тиричиликке жеткирип жатам						

9. Мен бүгүнкү күн менен жашап, эртеңки күндү ойлобойм						
10. Кээде акчам жетпей баратканда лотерея билетин сатып алам						
11. Интернетте соода кылуу жана жеке каржымды башкаруу үчүн колдонгон сайттардагы сырсөздөрдү дайыма алмаштырып турам						

QS4. / Ротация / Азыр мен бир нече ырастоолорду окуп берем. Алар сизге канчалык деңгээлде тиешелүү экенин билгибиз келет. 1ден 5ке чейинки шкаланы колдонуп айтыңызчы, мында 1 – толугу менен макулмун жана 5 – таптакыр макул эмесмин дегенди билдирет. (Окуп бериңиз, ар бир сапта бир жооп)

	1. Толугу менен макулмун	2.	3.	4.	5. Таптакыр макул эмесмин	99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)
1. Коомдук Wi-Fi тармактары аркылуу онлайн сатып алуу коопсуз						
2. Онлайн сатып алуудан мурун сайттын коопсуздугуна көңүл буруу зарыл						
3. Интернеттен кандайдыр бир нерсени сатып алууда, анын шарттары жана жоболору менен таанышуу маанилүү эмес						
4. Санариптик инструменттер жеке каржымды финансымды башкарууну жеңилдетет						

5. Мен онлайн банктар жана финтех компаниялары көрсөткөн финансы кызматтарына ишенем (Финтех компаниялары-бул финансы менен технология. Алар адамдарга банкка барбай эле төлөөнү, акча которууну, сактоону же инвестициялоону женилдетуу үчүн ыңгайлуу колдонмолорду, онлайн кызматтарды жана платформаларды түзүшөт)						
6. Финансылык кызмат көрсөтүүчүлөр кредит берүү жөнүндө чечимдерди кабыл алууда финансылык эмес жеке маалыматтарды, анын ичинде социалдык тармактардагы маалыматтарды кеңири колдонушу керек						
7. Кадимки дүкөнгө караганда интернет аркылуу сатып алууда импульсивдүү (тез) сатып алууларды көбүрөөк жасайм						
8. Келишимди компьютерден эмес, кагаздан окусам, келишимдеги майда тамгаларды окуйм						

QK3. Беш бир тууган жүз миң сомду белекке алышкан. Алар аны өз ара бөлүштүрүшү керек. Эми элестетип көрүнүзчү, бир туугандар өз үлүшүн алуу үчүн бир жыл күтүш керек, инфляция болсо 10%ды түзөт. Алар бир жылдан кийин ошол эле товарды ... сатып ала алышабы? (Окуп бериңиз, бир жооп)

1. Бүгүн сатып алгандан көбүрөөк
2. Азыркыдай эле;
3. Азыр сатып алгандан азыраак

95. Товарга жараша (Окубаңыз)

99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)

QK4. Сиз таанышыңызга 1000 сомду карызга берип, эртеси ал сизге 1000 сом кайтарып берди дейли. Бул насыя боюнча ал канча пайыз төлөдү деп ойлойсуз?

1. _____ (санын жазыңыз, мин. мааниси 0)

99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)

QK5. Бир адам жылдык 2 пайыздык үстөк менен аманат эсебине 1000 сом салды дейли. Ал бул эсепке эч кандай кошумча төлөм жүргүзгөн жок жана андан акча чыгарган жок. Бир жылдан кийин, пайыздар чегерилгенден кийин эсепке канча акча түшөт деп ойлойсуз?

1. _____ (санды жазыңыз)

99. Жооп бере албайм /Билбейм (Окубаңыз)

QK6. Бир адам жылдык 2 пайыздык үстөк менен 1000 сом салды дейли. Ал бул эсепке эч кандай кошумча төлөм жүргүзгөн жок жана андан акча чыгарган жок. 5 жылдан кийин эсепте канча акча болот деп ойлойсуз? (Окуп бериңиз, бир жооп)

1. 1100 сомдон ашык
2. Туптуура 1100 сом
3. 1100 сомдон аз
4. Берилген маалымат боюнча аныктоо мүмкүн эмес

99. Жооп бере албайм /Билбейм (Окубаңыз)

QK7. Мен дагы бир нече ырастоолорду окуп берем. Бул ырастоолордун ар бири канчалык туура же туура эмес деп ойлойсуз? (Окуп бериңиз, ар бир сапта бир жооп)

	1. Туптуура	2. Туура ЭМЕС	99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)
1. Эгер кимдир бирөө сизге көп акча табуу мүмкүнчүлүгүн сунуштаса, анда көп акча жоготуп алуу мүмкүнчүлүгүңүз да бар			
2. Жогорку инфляция жашоо наркынын тездик менен өсүп жатканын билдирет			
3. Эгер акчаңызды бир нече жерде сактасаңыз, аны жоготуу мүмкүнчүлүгү да азаят			
4. Санариптик Финансылык Кызмат келишими анык деп эсептелиши үчүн кол коюлган, кагаз түрүндөгү келишим талап кылынат			
5. Мен интернетте жарыялаган жеке маалыматтар мага жекелештирилген коммерциялык же финансылык сунуштарды жөнөтүү үчүн колдонулушу мүмкүн			
6. Криптовалюталар кагаз акчалар жана монеталар сыяктуу эле юридикалык күчкө ээ			

ИНТЕРВЬЮЕР, ОКУП БЕРИҢИЗ: Эми мен сиз жана сиздин үй-бүлөңүз жөнүндө дагы бир нече суроо бергим келет. Мен мурдараак айтып өткөндөй, биз өлкөнүн калкынын көз карашын чагылдыруу үчүн ар кандай үй-бүлөдөгү адамдар менен сүйлөшкүбүз келет.

QD6. /ротация/ Акыркы 12 айдын ичинде сиз төмөндөгүлөрдү канчалык көп жасадыңыз? (Окуп бериңиз, ар бир сапта бир жооп)

	1. Эч качан	2. Кээде	3. Тез-тез	4. Абдан көп	99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)
1. Документти компьютерде жазуу (үстөлдө туруучу компьютерде же ноутбукта)					
2. Электрондук кат жөнөтүү же кабыл алуу					
3. Чалуу үчүн уюлдук телефонду колдонуу					
4. Интернет аркылуу чалуу (анын ичинде видео чалуулар)					
5. Социалдык тармактарды колдонгом (мисалы, Instagram, Telegram, YouTube)					
6. WhatsApp сыяктуу тез кабарлашуу тиркемелерин колдонуу					
7. Интернеттен маалымат издөө					
8. Кагаз журнал окуу					
9. Кагаз гезит окуу					
10. Радио угуу					
11. Телевизор көрүү					

N1. Сиз сыяктуу адамдар үчүн финансылык сабаттуулук маанилүү деген пикирге кошуласызбы же жокпу? (Окуп бериңиз, бир жооп)

1. Толугу менен кошулам
2. Көбүнчө кошулам
3. Көбүнчө каршымын
4. Таптакыр каршымын

99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)

N2. Финансылык сабаттуулук курсунда окууну каалайсызбы же жокпу?

1. Каалайм
2. Каалабайм

99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)

N3. /Эгерде N2 = 1 болсо / Сиз онлайн окууну жактырасызбы же оффлайнбы? (Окуп бериңиз, бир жооп)

1. Онлайн окуу
2. Оффлайн окуу

N4. /Эгерде N3= 1 болсо/ Онлайн окутуунун кайсы форматын каалайсыз? (Окуп бериңиз, бир нече жооп)

1. Онлайн китептер/макалалар аркылуу окуу
2. Онлайн курстар/сабактар/тренингдер аркылуу окуу
3. Эксперттерден видеосабактар
4. Вебинарлар
5. Кыска видеороликтер
6. Башкасы (жазыңыз)

99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)

MYESTOR

N5. /Эгерде N3 = 2 болсо/ Оффлайн окутуунун кайсы форматын каалайсыз? (Окуп бериңиз, бир нече жооп)

1. Оффлайн тренингдер / курстар / сабактар
2. Панелдик талкуулар / Эксперттердин реалдуу убакыттагы сессиялары
3. Консультанттар менен оффлайн жолугушуулар
4. Башкасы (жазыңыз)

99. Жооп бере албайм /Билбейм (Окубаңыз)

N6. «Финсабат» долбоору жана анын Кыргызстандагы финансылык сабаттуулукту жогорулатуу боюнча ресурстары тууралуу уктунуз беле?

1. Ооба, уккам
2. Жок, уккан эмесмин

N7. /Эгерде N6=1 болсо/ «Финсабат» долбоорунун кандай ресурстары жөнүндө уккансыз? (Ачык суроо)

1. Көрсөтүңүз

99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)

N8. Кыргызстанда акчаны кайсы жакка салуу пайдалуураак деп ойлойсуз?

1. Көрсөтүңүз (ачык суроо)

99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)

N9. Элестетип көрөлү, Сиз эртең сактагыңыз келген чоң суммадагы акчаны алдыңыз дейли. Бул сумманы кандай түрдө сактоону каалайсыз? (Окуп бериңиз, бир жооп).

1. Накталай, сом менен
2. Накталай, чет элдик валютада
3. Криптовалютада
4. Алтын
5. Мал

6. Кыймылсыз мүлк

7. Башкасы _____ (Жазыңыз)

99. Жооп бере албайм /Билбейм (Окубаңыз)

N10. Эгер сиз банктан тышкы шилтемеси бар билдирүүнү алсаңыз эмне кылмаксыз? (Ачык суроо, бир нече жооп, ОКУБАҢЫЗ)

1. _____ (Жазыңыз)

2. Шилтемени басам (Окубаңыз)

3. Аларга телефон чалам (Окубаңыз)

4. Көңүл бурбайм (Окубаңыз) (Жокко чыгаруучу)

99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)

I. Ислам финансы

I1. Сиз «Ислам банкынын продукциясы» дегенди билесизби, уктунуз беле же биринчи жолу угуп жатасызбы? (Окуп бериңиз, бир жооп)

1. Билем

2. Бир аз уккам

3. Биринчи жолу угуп жатам

99. Жооп бере албайм /Билбейм (Окубаңыз)

I2. Сиздин оюңузча ислам банк продуктулары жалпысынан сиз сыяктуу адамдар үчүн көбүрөөк пайдалуубу, аз пайдалуубу же башка банк продуктулардан айырмаланбайбы? (Окуп бериңиз, бир жооп)

1. Мен сыяктуу адамдар үчүн кыйла пайдалуу

2. Пайдасы аз

3. Башкалардан айырмасы жок

99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)

MҮЕСТОР

I3. Сиз кандайдыр бир ислам банк продуктусун колдонушуңуз мүмкүнбү же мүмкүн эмеспи?

1. Мүмкүн
2. Мүмкүн эмес

99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)

I4. /Эгерде I3=1 болсо/ Сиз төмөндөгү ислам банк продуктуларынын ичинен кайсынысын колдонгонсуз?

1. Мурабаха
2. Иджара
3. Мудараба
4. Мушарака
5. Салям
6. Истисна

97. Ислам банк продуктуларын колдонгон эмесмин (Жокко чыгаруучу) (Окубаңыз)

99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)

I4_1. /Эгерде I4 = 1-6 болсо/ Сиз эмне үчүн ислам банк продуктусун тандадыңыз? (ачык суроо)

_____ (респонденттин жообун жазыңыз)

I5. /Эгерде I1 = 1,2 болсо/ Ислам банк продуктулары тууралуу маалыматты кайсы булактардан алдыңыз? (Окуп бериңиз, бир нече жооп)

1. Банктар, банк кызматкерлери
2. Телевидение
3. Радио
4. Басма маалымат каражаттары
5. Интернет сайттары
6. Социалдык тармактар
7. Атайын адабият

- 8. Туугандардан жана тааныштардан
- 9. Медреседеги, мечиттеги диний ишмерлерден
- 95. Башкасы _____ (Жазыңыз)
- 99. Жооп бере албайм/Билбейм (Окубаңыз)

Жыйынтыгында, сиз жана сиздин үй-бүлөңүз жөнүндө дагы бир нече суроолор. Алар анкетадагы суроолорго берилген жалпыланган жоопторду кыйла так талдоо үчүн керек.

Соцдем суроолор

QD9. Сиздин билим деңгээлиңиз кандай?

- 1. Билими жок
- 2. Жалпы башталгыч билим (4 класс)
- 3. Негизги орто билим (9 класс)
- 4. Жалпы орто билим (11 класс)
- 5. Атайын орто билим (кесиптик лицей, техникум, колледж)
- 6. Толук эмес жогорку билим (3 курс жана андан көп)
- 7. Жогорку билим (бакалавриат, магистратура, адистик ж.б.)
- 8. Илимий даража (PhD, кандидат, доктор)
- 98. Жооптон баш тартуу (Окубаңыз)

QD10. Сиз кандай жумушта иштейсиз?

- 1. Жумушсуз жана тынымсыз жумуш издеп жүрөт
- 2. Жумушсуз жана жумуш издеген жок
- 3. Мамлекеттик мекемеде иштейт
- 4. Жеке компанияда иштейт
- 5. Өзүнүн бизнеси бар / өзү үчүн иштейт
- 6. Бейөкмөт уюмда иштейт
- 7. Айыл чарбасында иштейт (фермер же фермерге иштейт)

MYESTOR

8. Пенсионер, майып

9. Студент / окуучу

10. Үй кожейкеси же декреттик өргүүдө

97. Башкасы _____ (жазыңыз)

98. Жооптон баш тартуу (Окубаңыз)

99. Жооп бере албайм (Окубаңыз)

QD11_mv. Сиз кайсы булактардан маалымат алууну жактырасыз? (Окуп бериңиз, экиден ашык эмес жооп)

1. Телевидение

2. Радио

3. Басма маалымат каражаттары (гезит, журналдар)

4. Жаңылык сайттары

5. Мессенджерлер - Вотсап, Телеграм

6. Социалдык тармактар (Инстаграм, Тикток, Фейсбук, Одноклассники...)

7. Достор/тааныштар/туугандар аркылуу

QD11_mvа /Эгерде QD11_mv = 6 болсо/ Социалдык тармактарды кайсы тилди колдонууну жактырасыз? /бир жооп/

1 Кыргыз

2 Орус

3 Өзбек

4 Англис

5 Башкасы _____

99. Жооп бере албайм (Окубаңыз)

QD12_mv. Өзүңүздү динчилмин (верующим) деп эсептейсизби? Эгер “Ооба” болсо, сиз кайсы динди тутасыз? (ОКУБАҢЫЗ, БИР ЖООП)

1. Мен өзүмдү динчилмин (верующим) деп эсептебейм (атеист) (кийинкисин өткөрүп жибериңиз)

2. Ислам

3. Христиандык (православ, католик, протестант)

4. Башкасы _____ жазыңыз

98. Жооптон баш тартуу

99. Жооп бере албайм (Окубаңыз)

QD5. Сиздин үйүңүздө төмөнкү адамдардын кимиси сиз менен туруктуу жашайт? (Окуп бериңиз, бир нече жооп)

1. Жалгыз жашайм

2. Жубайым, өнөктөшүм менен

3. 18 жашка чейинки балдар

4. 18 жаштан жогорку балдар

5. Башка туугандар/ата-эне

6. Досторум, кесиптештерим же студенттер менен жашайм

7. Туугандар эмес, башка адамдар

95. Башкасы _____ (жазыңыз)

98. Жооптон баш тартуу (Окубаңыз)

QD5_ad. /Эгер QD5 1ге барабар болбосо/ Үй чарбасында сизди кошуп эсептегенде 18 жаштан жогорку канча адам жашайт?

1. _____ (санын жазыңыз)

98. Жооптон баш тартуу (Окубаңыз)

QD5_ch. /Эгер QD5 1ге барабар болбосо жана QD5_3=1 болсо, сураңыз/ Үй чарбасында 18 жашка чейинки канча бала жашайт?

1. _____ (санын жазыңыз)

98. Жооптон баш тартуу (Окубаңыз)

МҮЕСТОР

ИНТЕРВЬЮЕР: Купуялуулукка басым жасап, респондентке маалымат репрезентативдик тандоону камсыз кылуу үчүн зарыл экендигин билдириңиз.

QD13. Айтыңызчы, Сиздин үй-бүлөңүздүн бир айлык орточо кирешеси канча? Сиз менен чогуу жашаган бардык адамдардын кирешесин жана үй-бүлөңүздүн эмгек миграциясында жүргөн мүчөлөрү жиберген акча которууларды кошуп эсептегенде канча болот? (Окуп бериңиз, бир жооп)

1. Айына 70 миң сомдон жогору
2. Айына 40 миң сомдон 70 миң сомго чейин (40 жана 70ти кошуп)
3. Айына 40 миң сомдон төмөн

99. Жооп бере албайм (Окубаңыз)

98. Жооптон баш тартуу (Окубаңыз)

ИНТЕРВЬЮЕР: Респондентке убакыт бөлгөндүгү үчүн ыраазычылык билдириңиз жана маекти жыйынтыктаңыз. Респондентке маалыматтар купуя бойдон каларын эскертиңиз жана суроолор боюнча байланыш маалыматын бериңиз.

Телефон номериңизди бере аласызбы? Бул сурамжылоонун туура толтурулганын камсыз кылуу жана сапатты көзөмөлдөө үчүн гана колдонулат.

E1. Телефон номуру _____ (сан менен жазыңыз)

Жооптон баш тартуу (ОКУБАҢЫЗ)

E2. Интервьюердин аты _____

E3. Дареги _____

E4. Маектешүүнүн тили

1. Кыргыз тили
2. Орус тили

2 - Тиркеме. Диаграммалар

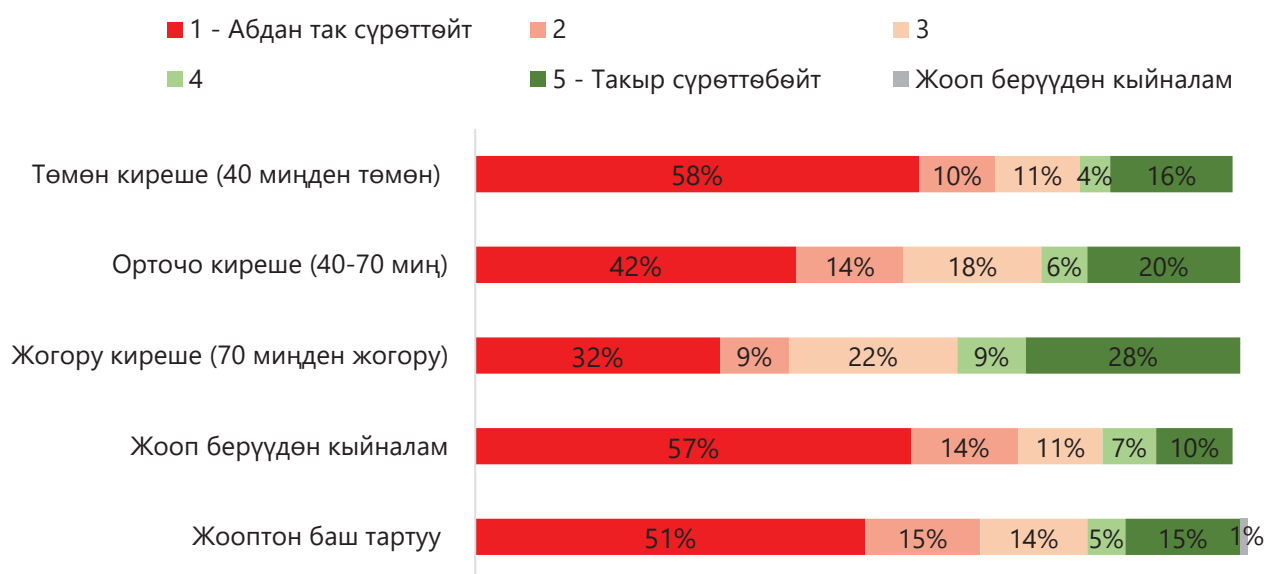
1-Диаграмма. Пенсияда пландаштырылган киреше булактары

2-Диаграмма. Пенсиядагы жана башка түрдөгү жумуш менен алектенгендер боюнча пенсиядагы кирешелердин пландаштырылган булактары

3-Диаграмма. «Менин акчам жетпей калат деп тынчсызданам» деген ырастоого карата макул болуунун деңгээли

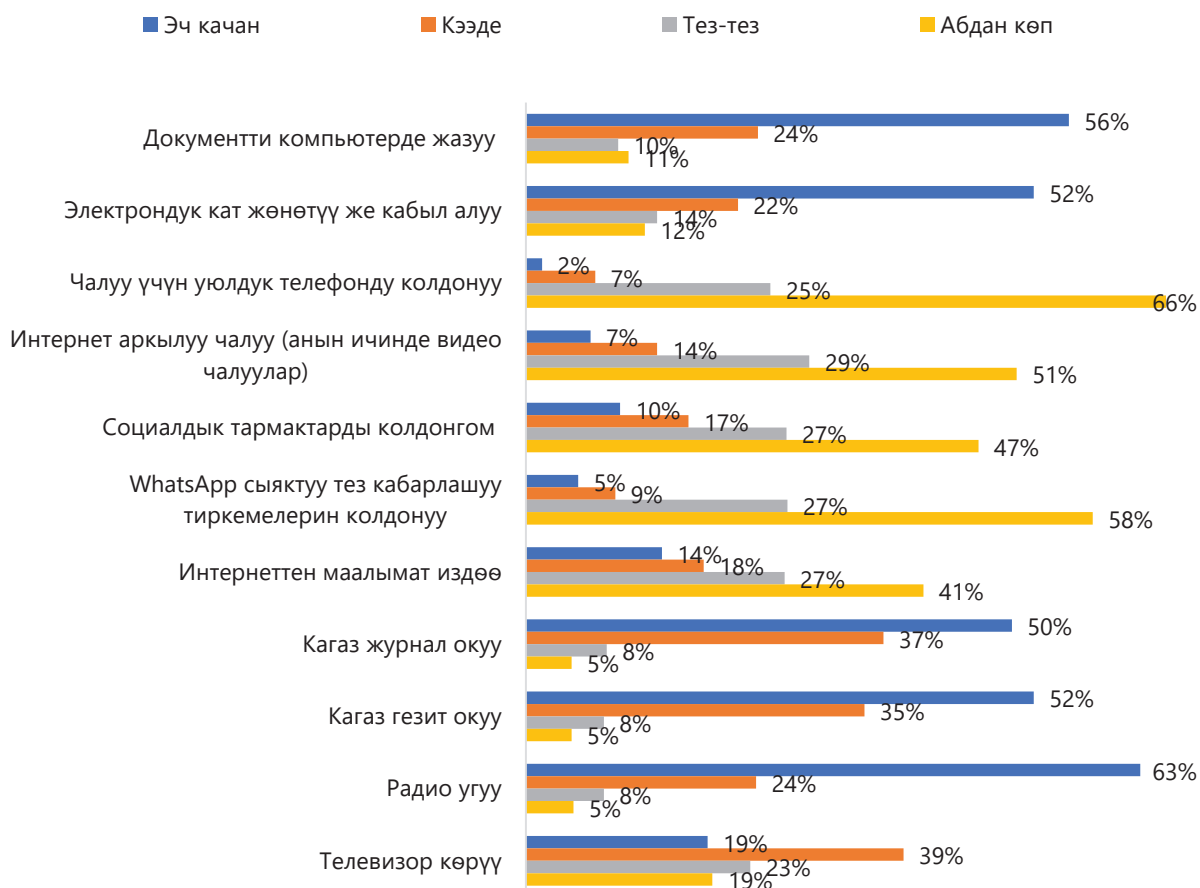
4-Диаграмма. «Мен күнүмдүк жашоо чыгымдарын кантип төлөйм» деген тынчсызданууга жакынмын» деген билдирүүгө макул болуунун деңгээли

5-Диаграмма. «Мен кантип болсо да чыгымдарымды көтөрүп жатам» деген билдирүүгө макул болуунун деңгээли

6-Диаграмма. Акыркы жылдын ичинде санариптик инструменттерди колдонуу

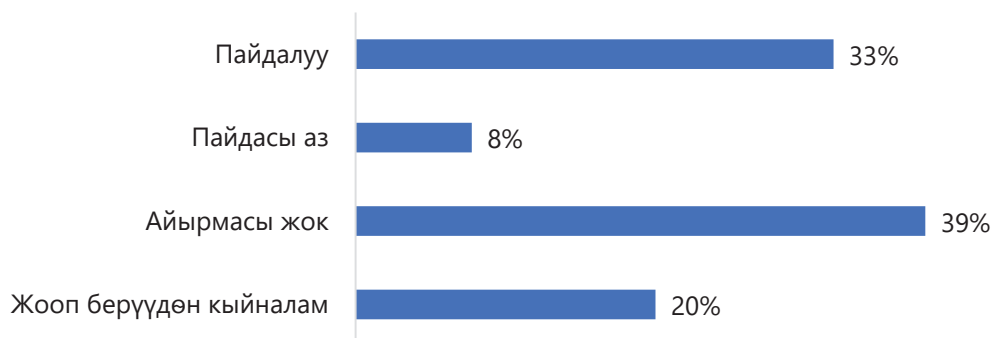

7-Диаграмма. Ислам финансылык продуктулары боюнча маалымат алуу булактары

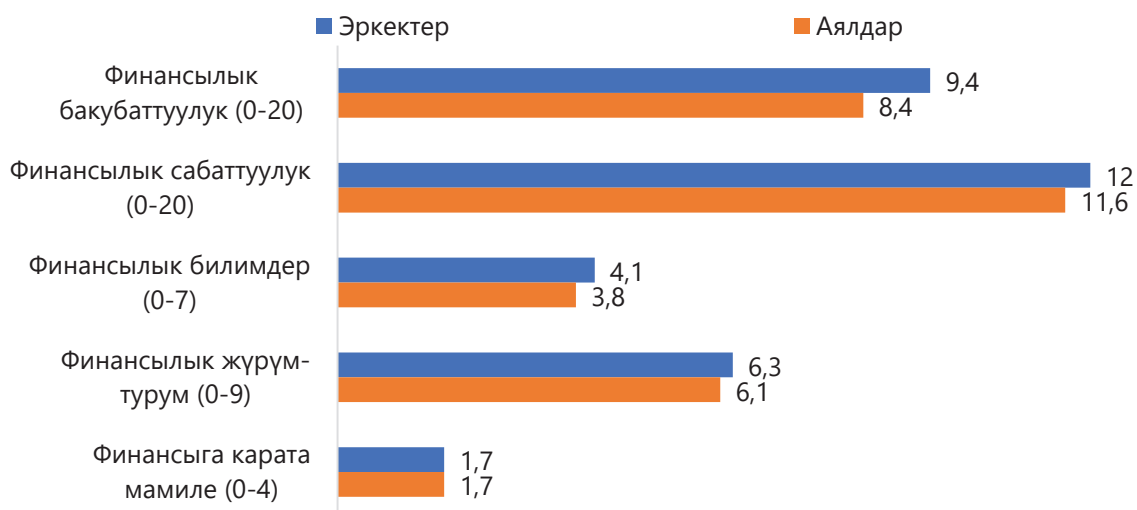
15 Ислам банк продуктулары тууралуу маалыматты кайсы булактардан алдыңыз?

8-Диаграмма. Ислам финансылык продуктуларды колдонуунун артыкчылыктары боюнча респонденттердин пикири

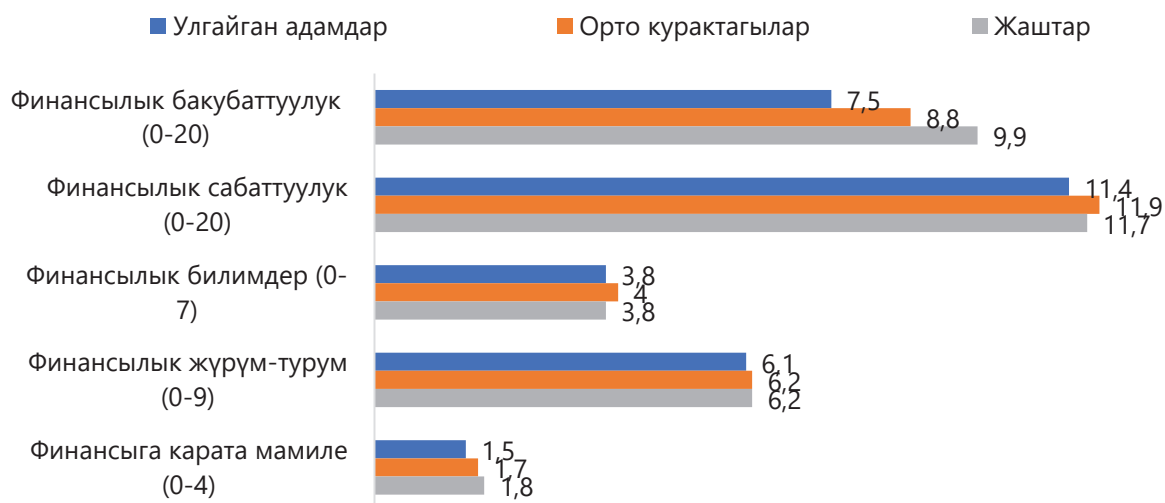

12 Сиздин оюңузча, ислам банк продуктулары жалпысынан сиз сыяктуу адамдар үчүн пайдалуубу, пайдасы азбы же башка банк продуктуларынан айырмасы жокпу?

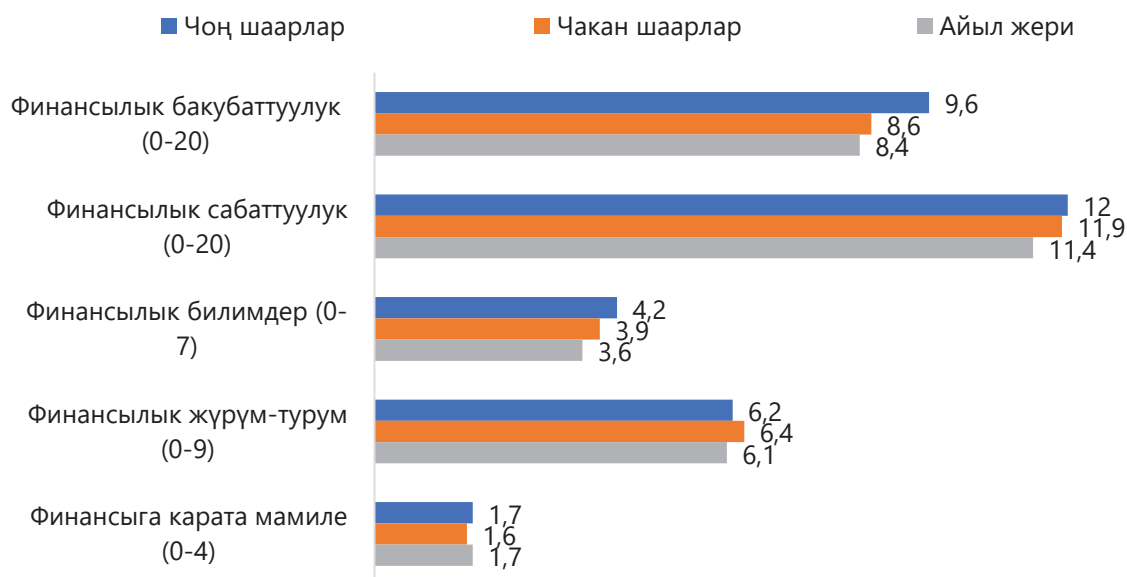
9-Диаграмма. Гендер боюнча финансылык сабаттуулук жана бакубатчылык көрсөткүчтөрү

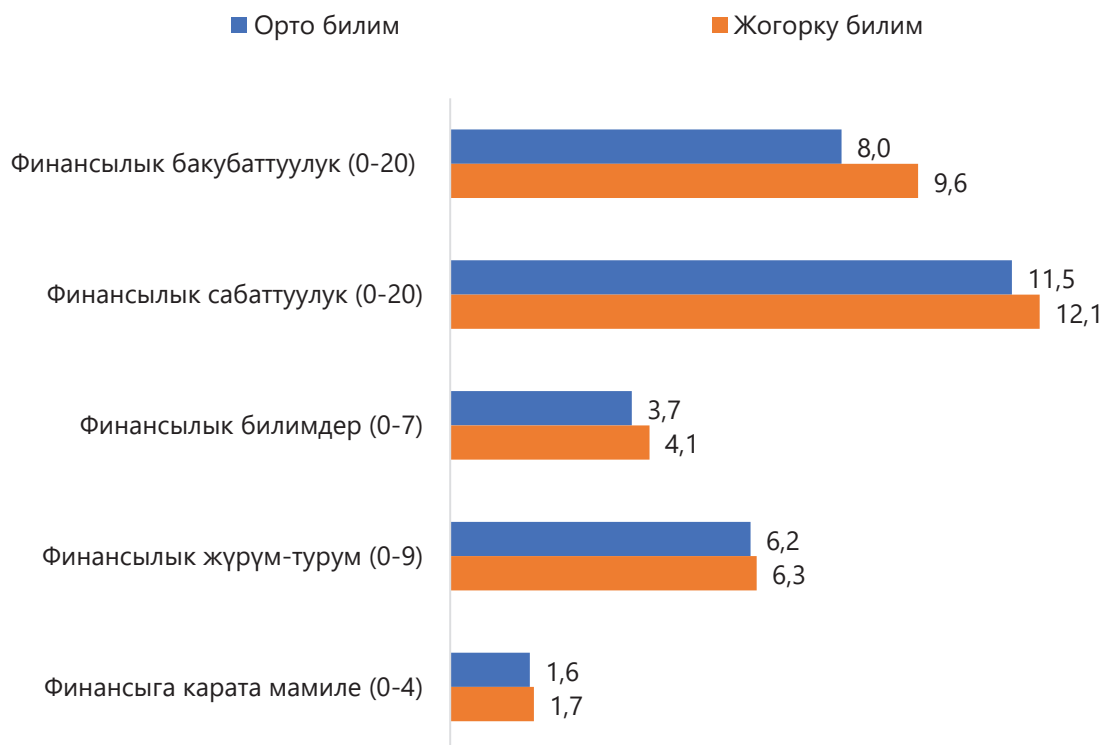
10-Диаграмма. Жаш курагы боюнча финансылык сабаттуулук жана бакубатчылык көрсөткүчтөрү

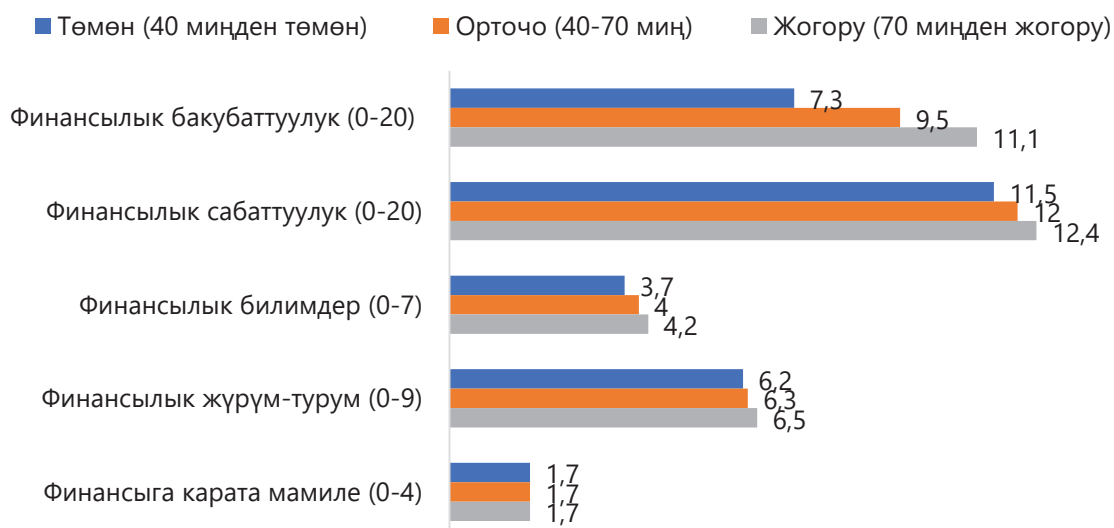
11-Диаграмма. Жашаган жери боюнча финансылык сабаттуулук жана бакубатчылык көрсөткүчтөрү

12-Диаграмма. Билим деңгээли боюнча финансылык сабаттуулук жана бакубатчылык көрсөткүчтөрү

13-Диаграмма. Киреше деңгээли боюнча финансылык сабаттуулук жана бакубатчылык көрсөткүчтөрү

14-Диаграмма. Санариптик технологияларды колдонуу деңгээлине карата финансылык сабаттуулук жана бакубатчылык көрсөткүчтөрү

■ Санариптик технологияларды колдонушат ■ Санариптик технологияларды колдонушпайт

